

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**AFGANİSTAN'DA MERKEZİ YÖNETİMİN İDARİ VE
POLİTİK SORUNLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Ehsanullah SHAHRİYAR

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çağatay CENGİZ

SAMSUN
2021

TEZ KABUL VE ONAYI

Ehsanullah SHAHRIYAR tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çağatay CENGİZ danışmanlığında hazırlanan “Afganistan’da Merkezi Yönetimin İdari ve Politik Sorunları” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 12.4.2021 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çağatay CENGİZ Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Danışman) Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı		☐
			Kabul
Üye	Prof. Dr. Nuray KESKİN Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yönetim Bilimler Anabilim Dalı		☐
			Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ferhat AKYÜZ Samsun Üniversitesi Havacılık Yönetimi Anabilim Dalı		☐
			Kabul
Üye			☐
			Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY
... / ... / ...
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza

10/04/2021

Ehsanullah SHAHRİYAR

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

**Tez Başlığı : AFGANİSTAN'DA MERKEZİ YÖNETİMİN İDARİ VE
POLİTİK SORUNLARI**

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 08.04.2021 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 8

Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

İmza

28/04/ 2021

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çağatay CENGİZ

ÖZET

AFGANİSTAN'DA MERKEZİ YÖNETİMİN İDARİ VE POLİTİK SORUNLARI

Ehsanullah SHAHRİYAR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Nisan/2021

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çağatay CENGİZ

İrk ve etnik temelli krizler, 1990'larda Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra uluslararası ilişkilerin odak noktası olan yeni konular arasında yer almıştır. Bu krizler, özellikle çok uluslu ve henüz devlet oluşturma sürecini geçirmemiş ülkeler üzerinde özel bir önem ve etkiye sahiptir. Bu ülkelerdeki etnik ve dini krizler iç savaş, güvensizlik ve siyasi istikrarsızlık ile sonuçlanmıştır.

Afganistan'ın tarihine baktığımızda bir ulus devletin varlığı tartışılmalıdır. Afganistan, tarihsel olarak merkezi üniter ve kısa ömürlü hükümetler ile yerel ve kabile liderleri tarafından yönetilmiştir. Güçlü bir merkezi hükümet iktidara gelince, o hükümet hızlı bir şekilde iktidardan uzaklaştırılmıştır. Ayrıca Afganistan halkı, güçlü merkezi hükümete karşı çıkmakta ve bu karşı çıkışlarını, hayatlarına müdahale eden hükümete karşı tekrarladıkları isyanlarla göstermektedirler. Kral Emanullah'ın (1923) ülkenin Batılılaşmasına yönelik çabaları ardından onu deviren darbe ve isyanlar bunu göstermektedir. Bu tarihsel eğilim ABD'nin Afganistan'ın merkezi hükümetini güçlendirmek için gösterdiği mevcut çabalar hakkında da soru işaretleri doğurmaktadır.

Afganistan, etnik ve dini ayrımcılığa ve iç savaşa yol açan ırksal ve dinsel çeşitliliğe sahip bir ülkedir. Esasen Afganistan'daki ırksal ve dinsel çeşitlilik üzerinde tek tipleştirme çabaları, kaos ve istikrarsızlığın en önemli nedenlerinden biridir. Afganistan, bağımsızlığını ilan ettiği günden bu yana işgaller, iç savaşlar ve huzursuzluklar içinde yaşamış ve yaşamaya da devam eden bir ülkedir. Birçok çabaya rağmen ülkede istikrar sağlanamamış ve ülke birçok problemin tam ortasında kalmıştır. Gerek devam eden terör olayları, gerek iç savaşlar, gerekse büyük devletlerin Afganistan üzerinden uygulamaya çalıştığı stratejiler, ülkeyi bugünkü durumuna getirmiştir. Afganistan'da huzurun ve refahın sağlanması içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Afganistan tarihsel süreç içerisinde farklı yönetim şekilleri ile yönetilmiştir.

İnsanlarda millet olma bilincinin gelişmemiş olması, etnik yaşamın getirdiği feodal anlayışın egemen olması ve sosyal yapının çeşitlilik göstermesi gibi nedenlerden dolayı ülkenin güçlü ve kapsamlı (Afganistan'da yaşayan tüm etnik gruplar için kabul edilebilir) bir hükümete sahip olamadığı görülmektedir.

Bu çalışmada, Afganistan'daki farklı etnik grupların ülkenin politika ve yönetişimi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Dini, etnik ve dilsel çeşitliliğin bu ülkedeki siyasi istikrarsızlık ve kaosun önemli bir parçası olduğu gösterilmiştir. Bu sebeple, Afganistan'daki çeşitli etnik grupların gözardı edilip bastırarak hükümet oluşturulması mevcut krizleri çözmekten ziyade ülkedeki çatışmalara yol açtığı gösterilmiştir. Bu nedenle, Afganistan'da istikrarlı bir hükümet kurmak için etnik, dini ve dilsel çeşitliliğin kabul edilmesi ve etnik, dini ve dilsel grupların faaliyetleri için doğru politik ortamın oluşturulmasını gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Afganistan Etnik Yapısı, Merkezi Yönetim, Yerel Yönetim, Afganistan'da İç Savaş

ABSTRACT

ADMINISTRATIVE AND POLITICAL PROBLEMS OF CENTRAL ADMINISTRATION IN AFGHANISTAN

Ehsanullah SHAHRIYAR

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Public Administration

Master, April/2021

Supervisor: Dr. Faculty Member Fatih Çağatay CENGİZ

Race and ethnic crises are among the new topics that were the focus of international relations in the 1990s after the collapse of the Soviet Union and Yugoslavia. These issues have a special importance and impact especially on multinational countries that have not yet undergone the state formation process. Ethnic and religious crises in these countries have resulted in civil war, insecurity, and political instability.

When we look at the history of Afghanistan, it is discussable whether Afghanistan has an acceptable nation-state or not. Afghanistan has historically been ruled by local and tribal leaders, with brief attempts at a strong central government. Whenever a strong central government came to power, that government was quickly removed from power. In addition, the people of Afghanistan resent the powerful central government and demonstrate this with their recurring rebellion after any bold government intervention in their lives. King Emanullah's (1923) tremendous attempts to westernize the country and the subsequent coup that overthrew it illustrate this. This historical tendency uplift questions about the current US efforts to strengthen Afghanistan's central government.

Afghanistan is a country with ethnic and religious diversity that leads to ethnic and religious discrimination and civil war. In fact, ethnic and religious diversity in Afghanistan is one of the major causes of chaos and instability. Afghanistan has been and continues to live in occupations, civil wars and unrest since its independence. Despite the efforts, stability in the country has not been achieved and the country is among of many problems. Both the ongoing terrorist events, civil wars and the strategies that the big states are trying to implement through Afghanistan have brought the country to this current circumstance. So, providing peace and prosperity in Afghanistan has become an indecipherable and problematic status.

Afghanistan has been governed by different government models during its political history. It seems that the country does not have a strong and comprehensive (acceptable to all ethnic groups living in Afghanistan) government due to the lack of awareness of people as being “nation”, the prevalence of the feudal mentality which was brought by the ethnic life and the diversity of the social structure.

This study examines the different ethnic groups in Afghanistan and their impacts on the country's policies and governance. Religious, ethnic and linguistic diversity have been shown to be important parts of the political instability and chaos in this country. That is why, it has been shown that the creation of a national government by ignoring and suppressing the various ethnic groups in Afghanistan did not lead to a crisis resolution, but rather resulted in the rise of conflict in Afghanistan. Therefore, establishment of a stable government in Afghanistan requires the acceptance of its ethnic, religious and linguistic diversity, and establishment of the rightful political environment for the activities of ethnic, religious and linguistic groups.

Keywords: Afghanistan, Central Government, Local Government, Civil War in Afghanistan

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve hazırlanma sürecinin her aşamasında değerli bilgilerini ve zamanını benden esirgemeyerek her fırsatta çalışmamla yakından ilgilenen, eleştirileriyle yol gösteren danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Fatih Çağatay CENGİZ'e teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Teşekkürlerin az kalacağı diğer üniversite hocalarımın da bana 2 yıllık üniversite hayatım boyunca kazandırdıkları her şey için ve beni gelecekte söz sahibi yapacak bilgilerle donattıkları için hepsine teker teker teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, bana böyle bir eğitim fırsatı sağlayan ve Türkiye Bursuyla çalışmalarım sürecinde maddi ve manevi olarak destekleyen Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, benden hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen tüm sevgili arkadaşlarım ve özellikle Eda UYAR'a teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak çalışmamda desteğini ve bana olan güvenini benden esirgemeyen, beni bu günlere sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde yetiştirerek getiren bu hayattaki en büyük şansım olan aileme özellikle teşekkür etmek istiyorum.

Ehsanullah SHAHRİYAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ASTRACT.....	V
SİMGELER VE KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
1. AFGANİSTAN’IN SOSYAL YAPISINA GENEL BİR BAKIŞ.....	8
1.1. Afganistan’ın Coğrafi Konumu	10
1.2. Tarihsel Süreçte Afganistan	10
1.2.1. “Büyük Oyun” ve Afganistan	12
1.2.2. Sovyetler Birliği'nden 2001'e Kadar Afganistan.....	15
1.3. Afganistan'da Etnik Gruplar	18
1.3.1. Büyük Gruplar.....	20
1.3.1.1. Peştunlar	20
1.3.1.2. Tacikler	23
1.3.1.3. Hazaralar	23
1.3.1.4. Özbekler ve Türkmenler	25
1.3.1.5. Aimaklar.....	26
1.3.2. Küçük Gruplar.....	26
1.3.2.1. Nuristaniler ve Peşeyiler	26
1.3.2.2. Kızılbaş	27
1.3.2.3. Beluçlar	27
1.3.2.4. Araplar.....	27
1.3.2.5. Pamiriler	28
1.3.2.6. Jugiler ve Jetler	28
1.3.2.7. Kırgızlar	28
1.3.2.8. Gayrimüslimler	29

2. AFGANİSTAN'DA KAMU YÖNETİMİ	30
2.1. Tarihsel Süreçte Afganistan'da Kamu Yönetimi Teşkilatı	30
2.2. Afganistan Mevcut Yönetim Sistemi	32
2.2.1. Bonn Konferansı (2001).....	33
2.2.2. 2004 Anayasasına Göre Afganistan Hükümet Sistemi	33
2.2.3. Afganistan Yerel Yönetim Sistemi	35
2.2.3.1. Afganistan'da Yerel Yönetim Yapısı	37
2.2.3.1.1. İlk Kuruluş: Bağımsız Yerel Yönetişim Müdürlüğü.....	38
2.2.3.1.2. İkinci Kuruluş: Bakanlıkların İl ve İlçe Müdürlükleri (Bürolar) ...	39
2.2.3.1.3. Üçüncü Kuruluş: İl ve İlçe Düzeyindeki Belediyeler	40
2.2.3.1.4. Dördüncü Kuruluş: İl'in Yöneticisi Olarak Vali ve İl Meclisi	43
2.2.3.1.4.1. İl Yöneticisi Olarak Vali	43
2.2.3.1.4.2. İl Meclisi	46
2.2.3.1.5. Beşinci Kuruluş: İlçe Yöneticisi Olarak Kaymakam ve İlçe Meclisi	49
2.2.3.1.5.1. İlçe Yöneticisi (Kaymakam).....	49
2.2.3.1.5.2. İlçe Meclisi.....	51
2.2.3.1.5.3. Köy Yönetimi.....	52
3. AFGANİSTAN'IN POLİTİK VE İDARİ SORUNLARI	55
3.1. Siyasi Partiler	55
3.1.1. Afganistan'ın İlk Partileri	56
3.1.2. Sovyet İşgaline Karşı Partiler.....	58
3.1.2.1. Cemiyet-i-İslami Afganistan Partisi.....	59
3.1.2.2. Hizbi İslami Afganistan Partisi	60
3.1.2.3. Hizb-i Vahdeti İslami Afganistan (Afganistan İslami Birlik Partisi)....	61
3.1.3. Cihatçı Olmayan bir Tanzim: Cünbiş-i Milli-i İslami-i Afganistan Partisi .	62

3.1.4. 2001 Bonn Konferansı'ndan Bugüne Partinin Gelişimi.....	63
3.1.5. Afganistan'da Politik Partilerin Etnik Kökenleri	65
3.2. Politik Sorunlar	66
3.2.1. Ülkenin İsmi (Afganistan)	66
3.2.2. Etnik, Din ve Dilsel Farklılıkları.....	67
3.2.3. Afganistan'daki Siyasi Partilerin Sorunları	68
3.2.4. Kapsayıcı Bir Ulusal Hükümetin Yokluğu	71
3.2.5. Etnik Yapıların Konumu	71
3.3. İdari Sorunlar.....	72
3.3.1. Yerel Yönetim Sorunları	72
3.3.1.1. Bağlamsal ve Sistemik Sorunlar	72
3.3.1.2. Kurumsal ve Yapısal Sorunları	73
3.3.2. Yetki Karmaşası	74
3.3.3. Yargı Organı.....	75
3.3.4. Yolsuzluk	76
3.3.4.1. Yolsuzluğun Kapsamı	76
3.3.4.2. Yolsuzluk Biçimleri	77
3.3.4.2.1. Büyük ve Siyasi Yolsuzluk	77
3.3.4.2.2. Küçük Yolsuzluk.....	78
3.3.4.3. Risk Altındaki Sektörler.....	79
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	84
ÖZ GEÇMİŞ.....	90

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AD	: Comes from Latin “Anno Domini” meaning "In the year of Our Lord"
AIHRC	: Afghanistan Independent Human Rights Commission (Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu)
ANDS	: Afghan National Development Strategy (Afgan Ulusal Kalkınma Stratejisi)
APPRO	: Afghanistan Public Policy Research Organization
AREU	: Afghanistan Research and Evaluation Unit (Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi)
CDC	: Community Development Council (Toplum Geliştirme Konseyi)
CDP	: Community Development Plans (Toplumsal Kalkınma Planı)
IARCSC	: Independent Administrative Reform and Civil Service Commission (Bağımsız İdari Reform ve Kamu Hizmeti Komisyonu)
IDLG	: Independent Directorate of Local Governance (Bağımsız Yerel Yönetişim Müdürlüğü)
ISAF	: International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü)
ISI	: Inter-Services Intelligence (Servislerarası İstihbarat)
İŞİD	: Irak ve Şam İslami Devleti (The Islamic State of Iraq and Syria)
İDO	: İl Düzeyinde Ofisleri (Provincial Line Department)
LAPC	: Law on Afghanistan Provincial Councils (Afganistan İl Meclis Kanunu)
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MRRD	: The Ministry of Rural Rehabilitation and Development (Kırsal Rehabilitasyon ve Kalkınma Bakanlığı)
NATO	: The North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NDP	: New Democratic Parties (Yeni Demokratik Partiler)
NSP	: National Solidarity Program (Ulusal Dayanışma Programı)
NWF	: Northwest Frontier Province (Kuzeybatı Sınır Eyaleti)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)

PAA	: Provincial Administrative Assembly (İl İdare Toplantısı)
PDC	: Provincial Development Committee (İl Kalkınma Komitesi)
PDPA	: People's Democratic Party of Afghanistan (Afganistan Halk Demokratik Partisi)
PPP	: Policies, Plans and Programs (Politikalar, Planlar ve Programlar)
SNTV	: Single Non-Transferable Vote (Tek Devredilemez Oy)
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluđu
UNAMA	: United Nations Assistance Mission in Afghanistan (Birleđmiř Milletler Afganistan Yardım Misyonu)
YYP	: Yerel Yönetim Politikaları

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. 1. Afganistan Haritası	8
Şekil 1. 2. Etnik Grupların Dağılımı	20
Şekil 2. 1. Afganistan'ın Siyasi Haritası.....	37

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2. 1. İl Düzeyindeki Yerel Yönetişim Kuruluşları.....	46
Tablo 2. 2. İlçe düzeyindeki Yönetişim Kuruluşları	51
Tablo 2. 3. Köy Düzeyinde Yerel Kurumlar	54
Tablo 3. 1. Afganistan'daki Irklar, Diller ve Mezheplerin Nüfusu	68
Tablo 3. 2. Afganistan'da Rüşvet Olaylarının Kurumsal Dağılımı	79

GİRİŞ

Afganistan tarihsel süreç içerisinde meşrutiyet monarşi, monarşi, cumhuriyet ve demokratik cumhuriyet yönetim şekilleri ile yönetilmiştir. Bireylerde millet olma bilincinin olmaması, aşiret hayatının getirdiği feodalizm zihniyetinin yaygınlığı, toplumsal yapının çeşitliliği gibi sebeplerden dolayı Afganistan'ın güçlü bir merkezi hükümete sahip olamadığı görülmektedir (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 5).

Yerel düzeyde kamu hizmetlerinin sağlanması, dünya çapında yerel yönetimler veya mahalli idareler tarafından kabul edilen bir uygulamadır. Ancak yerel düzeyde kamu hizmetlerinin sağlanması Afganistan'da yeni bir deneyimdir ve uzun bir geçmişi yoktur. Kalıcı can güvenliği sorununun yaşandığı ülkede yıllardır yerel düzeyde bireylere sağlıklı bir şekilde hizmet sunmak mümkün olmamıştır. Günümüzde ise yerel düzeyde benzer sorunlar devam etmekle beraber, uluslararası toplulukların Afganistan'a çeşitli yardımlarına, ülkede Bağımsız Yerel Yönetişim Müdürlüğü'nün kurulmasına ve merkezi hükümetin buna yönelik çabalarına rağmen, yerel yönetimlerin hedeflenen seviyeye ulaşması hala pek mümkün görülmemektedir. Ancak bu amaç doğrultusunda atılan somut adımlar dikkat çekicidir. Ülke, merkezi yönetime büyük önem vermekte bu da, yerel düzeyde faaliyet gösteren yapıların merkezi hükümetin bir parçası olarak kalmasına neden olmaktadır.

Araştırma Soruları

1. Afganistan'ın idari ve politik sorunları nelerdir?
2. Afganistan'ın etnik ve dini çeşitliliği siyasi sorunlara ne ölçüde etkide bulunmaktadır?
3. Merkezi devlet yapısı Afganistan'daki idari ve politik sorunları ne ölçüde çözebilmektedir?

Araştırma Hipotezi

Afganistan'daki merkezileşme çabaları etnik ve dini çeşitliliği göz ardı ettiğinden siyasi istikrarsızlığa yol açmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, Afganistan'daki farklı etnik kökenlerin ve bu ülkenin siyaseti ve yönetimi üzerindeki etkileri incelenirken, dini-etnik çeşitlilik üzerindeki baskının

ülkedeki siyasi istikrarsızlık ve kaosu önemli bir bileşeni olduğu gösterilmiştir. Bu sebeple, Afganistan'daki çeşitli etnik kökenleri göz ardı edip bastırarak ulusal bir hükümetin oluşturulması sadece bir kriz çözümüne değil, aynı zamanda Afganistan'daki çatışmalara da sebep olduğu gösterilmektedir. Bu nedenle Afganistan'da istikrarlı bir hükümet kurmak için etnik-dini çeşitliliğin kabul edilmesi ve etnik-dini grupların faaliyetleri için doğru politik ortamın oluşturulması gerekmektedir.

Afganistan'da mevcut yönetimi ve idari-politik sorunlar arasındaki etkileşimi belirlemeye çalışan araştırmada nitel ve taramaya dayalı betimsel araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Aralarında ilişki aranacak iki konu, analize olanak verilecek şekilde ele alınmıştır. Çalışmada merkez yönetimin idari-politik sorunlar ile bağlantısı incelenmiştir. Konu ile ilgili literatür taraması yapılarak araştırmaya uygun başlıklar belirlenmiş ve bulgular niteliksel olarak sınıflandırılarak yorumlanmıştır. Buradan yola çıkarak araştırmanın birinci bölümü, 'yönetim' kavramına odaklanarak modern Afganistan tarihi tartışması, Afgan kültürel demografisi ve devlet yapısının kısa bir geçmişi ile başlamıştır. İkinci bölümde ise Afganistan'ın siyasi durumu hakkında bilgi verilmektedir. Son olarak, Afganistan siyasi durumu ve mevcut sorunları incelenmiştir.

Çalışmada kullanılmış kaynaklar Türkçe, İngilizce ve Peştuca/Farsça kaynaklardan oluşmaktadır. Böylece, Afganistan'ın resmi dili kullanılarak hem Afganistan'daki anayasa gibi resmi belgeler incelenmiş hem de Afganistan literatürü taranmaya çalışılmıştır. Ayrıca İngilizce'nin genel kabul görmüş akademik bilim dili olması ve uluslararası yayınların da çoğunluğunun bu dilde olması nedeniyle İngilizce kaynaklar çalışmada ağırlıklı bir şekilde yer almıştır. Son olarak, gerek çalışmanın Türkiye'de bir üniversitede yapılması gerekse Türkiye'de bilim çevrelerinde konuya ilişkin önemli bir literatür bulunmasından dolayı Türkçe kaynaklar da çalışmanın materyalleri arasında yer almaktadır.

Literatür Taraması

Çağdaş Afganistan tarihindeki hızlı siyasi değişimler ve uzun süren kanlı krizler, ülkedeki siyasi kültürün zenginleşmesine imkan vermemiştir. Bu nedenle, alternatif siyasi sistemler hakkındaki tartışmalar ülkedeki mevcut siyasi söylemden de etkilenmektedir ve büyük ölçüde çözülmemiş tarihsel çatışmalar etrafında yoğunlaşmaktadır. Ancak son yıllarda Afganistan siyaseti "ulus-devlet kurma

süreci", "anayasa", "demokratik hükümet kalitesi" ve "yerel yönetim" gibi literatür (çoğunlukla Batılı yazarlar tarafından) etrafında oluşturulmaktadır. Siyasi sistemde reform yapılması gerekliliği, farklı boyutlarıyla bu çalışmalarda sıklıkla vurgulanan konulardan biridir. Özellikle, "etnik politika" ve "merkezileşme", Afganistan siyasetinde iki önemli konu olarak bu makalelerde ele alınmıştır. Mevcut siyasi sistemi onaylayan az sayıda makale, Afganistan'daki yönetim sorunlarına yönelik küçük reformları yeterli görmektedir. Ancak çoğu eleştirel görüşe sahip yazar ülkenin siyasi sisteminde tam bir değişiklik yapılması gerektiğini savunmaktadır. Söz konusu makale ve çalışmalardan aşağıdaki çalışmalar örnek olarak ele alınmaktadır:

Cocker C., Crimer T., Raoufi H. (2017) "Afganistan Yürütme Gücünün Değerlendirilmesi" üzerine bir araştırma raporunda, siyasi sistemin işleyişini "meşruiyet", "esneklik", "hesap verebilirlik", "etkililik" ve "istikrar" olmak üzere beş kriter temelinde değerlendirilmektedir ve mevcut siyasi sistemin "meşruiyet", "esneklik", "verimlilik" ve "istikrar" açısından kabul edilebilir olduğu sonucunu çıkartmaktadır. Bu yazarlara göre, mevcut siyasi sistem, bazı küçük reformlarla "hesap verebilir" hale getirilebilir. Araştırmalarının sonuç kısmında, mevcut başkanlığın geniş bir otoriteye sahip tek bir yöneticiyle korunmasını vurgulamaktadırlar. Bu sistem, siyasi sistemi olgunlaşmamış çatışma sonrası bir ülke olan Afganistan için en iyi seçenek olarak anlatılmıştır. Onlara göre, yerel yönetimlerin "bazı başkanlık yetkilerini merkezdeki ve illerdeki diğer kurumlara kademeli ve ihtiyatlı aktarılması" demokrasinin güçlenmesine katkı sağlayabilir (Cocker, Crimer ve Raoufi, 2017: 6).

Douglas Saltmarshe ve Abhilash Medhi (2011) "Afganistan'da Yerel Yönetişim: Aşağı Bakmak" başlıklı makalelerinde, Afganistan hükümetinin daha fazla kamu desteği ve entegrasyon arayışı istemesi durumunda yerel yönetim reformu yapmaları gerektiğini savunmaktadırlar. "Afganistan'daki modern bir hükümetin etkili ve hesap verebilir bir yönetim sistemine ihtiyacı" olduğunu iddia etmektedirler. Güçlü bir merkezi hükümet kurmak için çok fazla yatırım yapılmış ancak il düzeyinde yerel yönetime çok az önem verilmiştir. Sonuç olarak, yerel düzeydeki yürütme, yasama ve yargı organları arasındaki güç dağılımı belirsizdir. Öte yandan, yerel yönetim politikası çok karmaşık ve belirsizdir. Ayrıca, bağışçıların (ABD, Avrupa Birliği, Finlandiya Kalkınma İşbirliği ve Dış Ticaret Bakanı, Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada, Türkiye vb ülkeler) politikası hükümet

yapıları arasındaki koordinasyon eksikliğine yol açmıştır (Saltmarshe ve Medhi, 2011).

Jennifer Mirzashvili'nin (2016) "Afganistan'da Yerel Yönetişim" başlıklı makalesi ülkedeki merkezi sistemin tarihsel modelini sorgulamaktadır. Mirzashvili'ye göre Afganistan, "yerel yönetim düzeyinde reform eksikliğinin, yerel birimlerin gerekli özerkliğe ve yeterliliğe sahip olmadığı ve vatandaşlık çıkarlarının anlamlı bir şekilde temsil edilmediği bir sistemi sürdürmektedir" (2016: 2-4). Merkezi hükümet, yerel yönetimin rolünü yerine getirmeden kendi yetkisini genişletmeye çalışmaktadır. Böylece yaygın yolsuzluğa rağmen, yerele yatırım yapmak merkezi hükümete daha uygundur. Yerinden yönetim, yolsuzluğu azaltabilir. Başka bir deyişle, Mirzashvili'ye göre merkezi bir Afganistan hükümeti ile ilgili sorun, yerel yönetimleri yerel sorunları çözme seçeneği olarak görmemesidir (2016: 5).

Kavramsal Çerçeve

Literatürde kamu yönetimi ile ilgili çok sayıda tanım bulunmaktadır. Kamu yönetimi, devletin siyasi organlarının belirlediği hedeflerin, en etkin şekilde yerine getirilmesi için kamu yönetiminin kuruluşu ve işleyişi gibi konuları araştırmayı ve incelemeyi amaçlayan bir disiplin olarak ortaya çıkmaktadır (Demir ve Acar, 2000: 34). Kamu yönetimi; kamusal faaliyet anlamına gelmekle birlikte, bu faaliyeti bütünüyle gerçekleştiren kuruluşu da ifade eder. Başka bir deyişle kamu yönetimi kavramı, devletin amaçlarına ulaşmak için toplumun, araç ve gereçlerin organizasyonu ve yönetimi olarak tanımlanabilir (Alan, 2020: 5). Kamu yönetimi geniş anlamda, her türlü devlet görevini ve devletin işleyişini tanımlamaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde kamu yönetiminin idari örgütlenmesindeki esaslardan olan merkezi yönetim ve yerel yönetim ile yönetişim kavramları tanımlanacaktır.

Merkezi Yönetim Kavramı

Merkezi yönetim, kamu hizmetlerinde bütünlük ve birliği temin etmek için, kamu hizmetlerine bağlı karar, eylem ve faaliyetlerin hiyerarşik yapısı içindeki merkezi hükümet ve kuruluşlar tarafından yürütülmesi anlamına gelmektedir. Merkezi yönetim ilkesi idari ve politik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Gözler, 2009: 84). Siyasi olarak merkezi hükümet, bir ülkede yasama organı ile hükümetin

aynı olması, siyasi otoritenin tamamen merkezde iktidar altında toplanması ve yasal bir bütünlüğün varlığı anlamına gelmektedir. Böyle bir teşkilatta kanun yapan parlamentonun dışında ayrı bir yasama organı bulunmamaktadır. Bu nedenle, farklı alanlara ve yerleşim yerlerine göre değişen farklı yasalar da söz konusu değildir. Politik merkezîyetçiliğe göre örgütlenen devlete tekçi devlet veya üniter devlet denilir. Yunanistan, İngiltere, İrlanda, İtalya, Hollanda, Japonya, Portekiz, İsrail, Türkiye gibi devletler buna örnek olarak verilebilir. İdari açıdan merkezden yönetimde (merkezîyetçilik) ise kamu otoritesinin merkezileştirilmesi gerekmektedir. Kamu hizmetlerine ilişkin politika belirleme ve karar alma yetkisi merkezi birimlerde toplanmış ve bunların yürütülmesine bağlı inisiyatif, bu birimlerin elinde toplanmıştır. Merkezin hiyerarşik yapısı içinde alt organlara veya taşra teşkilatlarına geniş takdir yetkisi tanınmamaktadır (Bozatay ve Kızılkaya, 2016: 611).

Üniter devlet; devletin, ülke, millet ve egemenlik unsurları ile yasama, yürütme ve yargı organları açısından teklik veya bütünlük özelliğine sahip olduğu bir devlet biçimidir. Böylece, üniter veya tekçi devlet, devletin unsurlarında ve organlarında teklik ve bütünlük özelliğiyle tanımlanır. Başka bir deyişle, üniter bir devlette, tek bir millet ve tek bir ülke üzerinde tek bir egemenliğin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla üniter devleti oluşturan unsurlar, bölünmez ve tek bir bütün olarak tanımlanmaktadır (Gözler, 2009: 83). Üniter devletin ülkesi, iller, ilçeler, köyler ve yerel meclisler (il meclisi, ilçe meclisi vb.) gibi bir dizi bölüme ayrılabilir. Ancak bunlar sadece temel idari bölümlerdir. Bu birimlerin kendi yetkileri yoktur, sadece yasalardan kaynaklanmış olan temel idari yetkileri bulunmaktadır. Ülkenin il, ilçe ve köy gibi kısımlarının tamamen aynı egemenliğe tâbi olması söz konusudur. Bunların tamamında aynı anayasa ve aynı yasalar veya hukuk düzeni uygulanmaktadır (Gözler, 2009: 84).

Yerel Yönetim Kavramı

Yerel yönetim, bölgesel veya ulusal bir hükümetin bir alt bölümü olan nispeten küçük bir bölge içinde sınırlı bir kamu politikaları yelpazesine karar verme ve bunları yönetme yetkisine sahip bir kamu kuruluşu olarak tanımlanabilir. Yerel yönetim, üstte ulusal hükümet olmak üzere devlet kurumlarından oluşan piramidin en altındadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve ilgili yasalara göre yerel yönetimler, il özel idareleri, belediyeler ve köyler idarelerini ifade etmektedir (Onuncu Kalkınma Planı, 2014: 3). Diğer bir tanım ise,

“Yerel yönetimler, ülke sınırları içinde yerleşik değişik büyüklüklerdeki köy, kasaba, kent gibi yerleşim yerlerinde yaşayan başta insan olmak üzere tüm canlıların ortak ve yerel nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belli bir hukuk düzeni içinde oluşturulmuş anayasal kuruluşlardır” (Varcan vd., 2013: 7).

Başka bir deyişle, yerel yönetimler veya mahalli idareler, belirli bir coğrafi bölgede yaşayan yerel topluluk üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için, kendi sorumlulukları doğrultusunda ekonomik, sosyal, kültürel zenginlik ve refaha bağlı yerel hizmetleri genel otorite ile yerine getiren, işleyişlerinde açıklık, şeffaflık, katılımcı demokrasi ilkelerini uygulamaya koyan, yetkilerin yerel halka en yakın idare birimince kullanıldığı, kamu tüzel kişiliğine sahip, özerk ve demokratik örgütlerdir. Belediye, yerel meclisler (il, ilçe ve köy meclisleri) bu örgütlere örnek olarak gösterilebilir. Tanımda yer alan ihtiyaçların karşılanması için; üretim, dağıtım, fiyatlandırma, harcama ve finansman gibi konular dahil mali ve ekonomik faaliyetler gerçekleştirilmelidir. Bundan dolayı kavramın ekonomik bir yönü de vardır. Normalde, yerel yönetim genel yetkiye sahip ve belirli bir hizmet veya hizmetin işletilmesi ile sınırlı değildir (Varcan vd., 2013: 7).

Merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkisi Afganistan özelinde incelendiğinde yerel yönetimlerin Afganistan merkezi hükümetinin taşra teşkilatı işlevi görmesi gibi karmaşık bir durum söz konusudur (Karataş ve Çolakoğlu, 2018). 2004 Afganistan Anayasası, açık bir şekilde merkeziyetçiliğin devlet yönetimi için önemini vurgulamakta (mad. 136) ve aynı anda, devletin adem-i merkeziyetçi bir fikri benimsediği de görülmektedir. Burada hükümetin merkeziyetçilik ilkelerini koruyarak halkın ulusal yaşamı geliştirmeye katılımlarını arttırmak, ekonomik, sosyal ve kültürel konuları hızlandırmak ve iyileştirmek için yerel yönetimlere yasalara uygun olarak gerekli yetkileri devredebileceğinden bahsedilmektedir (mad. 137). Ancak, yerel yönetim birimleri illerden oluşmakta ve illerde valiler görev yapmaktadır. Buna gerekçe olarak yönetimin yetkilerinin kısıtlı bir şekilde yerel faktörlere verilebilmesi için güçlü bir merkezi hükümetin varlığının olması gereği gösterilmektedir. Çok az bağımsız yetkiye sahip olan bu yerel yönetimler, zayıf kurumlar olarak tanımlanırken, merkezi yönetime bu kurumları düzenleme ve denetleme yetkisi verilmektedir (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 375).

Yönetişim Kavramı

Yönetişim kavramı özellikle 1990'lardan sonra kamu yönetimi literatürüne girmiştir. Uluslararası örgütlerin (Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, OECD vb.) yayınladığı raporlarda sık sık kullanılmasının ardından akademik araştırmaların odak noktalarından biri haline gelmiştir. Bununla birlikte, yönetim kavramına ilişkin çok sayıda yapılan çalışmalara rağmen, kavramın herkes tarafından kabul edilen tek bir tanımı yoktur. Yönetişim kavramının tek bir tanımı olmamasının sebebi, yönetim kavramının kamu yönetiminden işletmeye, hukuktan siyasete ve uluslararası ilişkilere dek pek çok disiplini ilgilendirmesi ve yerel, ulusal ve evrensel mekânsal ölçeklerde uygulama alanı bulmasıdır. Ancak yönetim kavramı kamu yönetimi bağlamında düşünüldüğünde, niteliği değişen devlet-vatandaş ilişkisini açıklamak için kullanılmaktadır. Yönetişim (governance) kavramı, klasik yönetim yapıları ile tek taraflı ilişkiler yerine çok taraflı (çok aktörlü) ve etkileşimli ilişkileri içeren, ortak yönetme, ortak düzenleme ve kamu-özel ortaklığına dayanan bir yönetim şeklidir (Sobacı, 2007: 2).

“Yönetişim, kamusal çıkarları ve bireysel hakları desteklemek için etkinlik, meşruiyet ve uzlaşma prensiplerini temel alarak sorumluluk sahibi, hesap verebilir ve şeffaf bir şekilde işleyen katılımcı bir hükümet şeklidir ki; böylece "yönetişim" toplumun maddi refahını ve sosyal adaleti garantiye almakla beraber sürdürülebilir kalkınma için siyasi amacının yerine getirilmesini belirtir” (Öztoprak, 2011: 27).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AFGANİSTAN'IN SOSYAL YAPISINA GENEL BİR BAKIŞ

Şekil 1. 1. Afganistan Haritası

Kaynak: Barfield, 2010: 12

Genel Bilgiler

Resmi adı:	Afganistan İslam Cumhuriyeti
Yönetim şekli:	İslam Cumhuriyeti
Başkent:	Kabil
Diğer Önemli Şehirler:	Herat, Celalabad, Kandahar, Mezar-ı Serif
Komşuları	Pakistan, Tacikistan, İran, Türkmenistan, Özbekistan, Çin
Yüzölçümü	652,230 km ² (Dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip 41. ülkesi)
Nüfus	37,135,635 (2019)
Etnik dağılım	Pestu (35 %), Tacik (29 %), Hazara (10 - 12 %), Özbekler (9 - 11 %), diğer etnik gruplar (Aymak, Türkmen, Baloç 13 %)
Dil	Afgan Farsçası-Resmi Dil (50 %), Peştü-Resmi Dil (35 %), Türk Dilleri (Özbek-Türkmen), Diğer Etnik Diller (World Directory of Minorities and Indigenous Peoples: Afghanistan, 2018).
Para birimi	Afgani (Nisan 2021 itibariyle 1 USD = 78.41 Afgani)
Saat dilimi	Türkiye'den 1,5 saat önde (GTM + 4:30)

Kaynak: Deik, 2011: 1

1.1. Afganistan'ın Coğrafi Konumu

Resmi ismiyle "Afganistan İslam Cumhuriyeti", Orta Doğu, Orta Asya ve Hindistan'ın kesiştiği stratejik bir alanda yer almaktadır. Yakın çağa dek Orta Asya'da göçler, savaşlar ve ticaretin merkezinde yer alan bu bölge, eski çağlarda "Aryana", orta çağda "Horasan" olarak anılmış, 18. yy.'da Durrani hanedanının başa gelmesiyle beraber Afganlıların vatanı anlamına gelen "Afganistan" olmuştur. 1747'den bu yana da Afganistan adıyla anılmaktadır. Afganistan, Orta Asya'da yer alan, denize sınırı olmayan bir ülkedir. Güney Asya, Orta Asya ve Kafkas ile Hazar bölgesinin bağlantı noktası olan bir ülkedir. Kültürel ve etnik bağları nedeniyle bazı kaynaklar tarafından Afganistan'ın Orta Doğu'da yer aldığı da söylenmektedir. Batısında İran; doğusunda ve güneyinde Pakistan; kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan, Çin ve Tacikistan ile çevrilidir (Eliçalışkan, 2020).

Dağlık bir kara devleti olan bu ülke, haritadaki konumundan dolayı kilit bir ülke durumundadır. Stratejik konumu, kültürü, tarihi ve coğrafyası itibarıyla Orta Asya'nın bir parçası olarak bilinen Afganistan'ı, siyasi ve dinsel coğrafyası, Orta Doğu ve Güney Asya'ya bağlamaktadır. Afganistan dağlık bir ülke olup Hindukuş silsile dağları onun bel kemiğini niteliğindedir ve bu silsile dağlar kuzeydoğudan (Küçük Pamir) başlayarak güneydoğuya (Harirud'un orta deresine kadar) uzanmaktadır. Süleyman Dağları kuzeyden güneye kadar uzanmakta olup doğuda Beluçistan'ı birbirinden ayırmaktadır. Bu silsile dağlarının da uzunluğunun yaklaşık 600 km civarında olduğu tahmin edilmektedir. Diğer bazı dağlar ise doğudan batıya uzanmakta ve bu dağların rakımı 5000 m'ye kadar çıkmaktadır. Bu dağlar Kuh-i Baba adı ile meşhurdur, bilinen diğer dağlar ise Kuh-i Sefid ve Siyah Kuh'tır (Ahmadi, 2019: 5).

1.2. Tarihsel Süreçte Afganistan

Afganistan Asya'nın merkezi olarak kabul edilmekte ve bu coğrafi konumu sebebiyle sadece bugün değil tarih boyunca birçok müdahaleler ve istilalara maruz kalmıştır. Afganistan dünyanın büyük stratejik rotalarından birinde yer almakta, eski çağlardan beri bu yerden fetih orduları geçmiştir. Çok önceden İranlaşmış olan Afganistan, 11. yüzyılda İslam'ı kabul etmeden önce biri Hint ve diğeri Yunan olmak üzere iki farklı medeniyetin etkisi altında kalmıştır (DEİK, 2011: 2). Kaynaklara göre, İranlılar tarafından bölgeye bilinmiş olan ilk işgal hareketi M.Ö. 500 yılında

yapılmıştır. İran hakimi Dara'nın (Darius) orduları bugünkü Afganistan bölgesini işgal etmiş ve bölgeye neredeyse 200 yıl yönetmiştir (Zeki, 2015: 2).

200 yıl sonra, Makedonya Kralı Büyük İskender'in orduları, M.Ö. 334'te ünlü doğu seferine çıkmış ve bu seferinde İran ve Afganistan'ı işgal ederek Hindu Kuş Dağları'ndan geçip Soğd topraklarına ulaşmıştır. İskender'in kendi ülkesine dönmesinden sonra bölgede kalan bir grup Yunan yönetiminde Bahtari (Baktriana) Devleti kurulmuş ve neredeyse hükümeti M.S. 50 yılına kadar devam etmiştir (Tekneci, 2020: 2). Bahtari Devleti, kuzeyden gelen baskılar sonucu yaklaşık bir asır hüküm sürdükten sonra M.S. 50 yılında yıkılmıştır (Zeki, 2015: 2).

480'den beri ise, Afganistan'ın yeni hükümdarları Ak-Hunlar olarak bilinen Hal aç Türkleridir. Ak Hunların Afganistan'da neredeyse 100 yıllık egemenliği 6. yüzyılın sonunda sona ermiş, ancak Ak Hunlar ülkeyi terk etmemişler ve Halaçlar olarak o bölgelerde yaşamaya devam etmişlerdir. Afganistan, 640'tan beri İslam'ı yayan Arap ordularının işgaline maruz kalmıştır. Araplar'ın Afganistan'da uzun süre kalmalarına ve Kabil'i ele geçirememelerine rağmen, İslam bu dönemde Afganistan halkı arasında hızla yayılmıştır. Arap işgalinden bu yana büyük bir devletin bölgeye hakim olamadığı ve aşiretler halinde yaşayan halkın "Şah" tarafından yönetildiği görülmüştür. Sonraki dönemde Samani ordularında görev yapan Türkler, Sebük Tekin'in liderliğinde Gazne Devleti'ni kurmuşlardır. Afganistan'daki Gazne şehri, Gazne Devleti'nin merkezi olmuş ve Gazneliler ordularını güçlendirmek amacıyla kısa sürede bölgedeki Halaçlarla birleşmişlerdir. Ayrıca Afganistan bölgesinde yaşayan aşiretler birleştirilmiş ve Afgan aşiretlerinden orduya süvari askerler alınmaya başlamıştır. bilhassa Gazneli Mahmud döneminde (999-1030) Türk-İslam etkisi Afganistan'da iyice yerleşmiş ve Hindistan'a dek yayılmıştır (Tekneci, 2020: 2).

1040 yılında Gazneli Mahmud'un oğlu Mesud'un Selçuklular tarafından yenilmesiyle Afganistan'daki Gazneli hakimiyeti sona ermiştir. Ülkedeki Selçuklu hükümeti, son Büyük Selçuklu yöneticisi Sultan Sencer'in (1119-1157) vefatına kadar sürmüştür. Ardından, Gurlular kısa bir süre için Afganistan'ı kontrol etmeyi başarmışlar, ancak 12. yüzyılın sonlarında Harzemşahlar ülkeye hakim olmuşlardır. 1220 yılından sonra Moğollar ülkeyi işgal ederek yaklaşık 150 yıldan fazla Afganistan'da hüküm sürmüşlerdir. 14. yüzyılın sonunda Afganistan'daki Moğol egemenliği Timur orduları tarafından son bulmuştur. Timur'un torunlarından

Muhammed Babür tarafından kurulan Babür Türk devleti, Nadir Şah'ın işgaline kadar bölgedeki egemenliğini sürdürmüştür (Tekneci, 2020: 2).

Babür Devleti'nin 17. yüzyıl sonlarında zayıflamaya başlaması ve 18. yüzyılda da tamamen güç kaybetmesi üzerine, büyük Afgan kabileleri bakımından müstakil hareket etme gündeme gelmiştir. Abdalı ve Gılzayların önderliğindeki bu aşiretler, Afganistan'ın geleceğini şekillendirmiştir. Bilhassa bu iki aşiretten daha güçlü olan Gılzaylar tamamen bağımsız bir hareket başlatmıştır. Gılzayların İran krallığını ele geçirmesinin ardından Nadir Afşar önderliğindeki İranlılar, Gılzaylardan krallığını geri almış ve Kabil şehrini fethederek Afganistan dahil olmak üzere tüm bölgeye hakim olmuştur. Bu arada Nadir Afşar da İran Krallığını ele geçirerek 1739-1740 yılları arasında Muhammed Şah yönetimindeki Hindistan Devleti'ni işgal etmiş ve bu devleti vergi ödemeye zorlamıştır (Tekneci, 2020: 2).

Afganistan, uzun yıllar boyunca süregelen oldukça istikrarsız ve değişken bir hükümetler tarihine ev sahipliği yapmıştır. Bu çalışma ise 1820 tarihinden başlayarak günümüze kadarki hükümetlere odaklanmaktadır. Bu zaman dilimi Afganistan'ın çağdaş dönemi olarak bilinmektedir.

1.2.1. “Büyük Oyun” ve Afganistan

Uluslararası ilişkilerde önemli bir terim olan “Büyük Oyun” veya İngilizce adıyla “Great Game”, İngiltere ve Rusya arasında gerçekleşen, İngiltere'nin Hindistan'ı koruma ve Rusların da “Sıcak Sular” a inme mücadelesi olarak 19. yüzyıldaki politikalarına verilen isimdir. İngilizler, 19. ve 20. yüzyılın başlarında imparatorlukları için önemli olan Hindistan'ı korumak amacıyla Afganistan'ı kendi sınırları içinde tutmak zorunda olduklarını düşünmüşlerdir. Bu hedef doğrultusunda 1838'ten 1919'a kadar Afganistan ile üç kez savaş etmişlerdir. Yaklaşık 2 asırdır devam eden söz konusu oyunun ilk safhası, İngilizlerin Orta Asya'da ilerleyen Rusya karşısında endişeye düşmesiyle başlamıştır (Akad, 2012: 2).

İngiltere, Hindistan'ı 1756-1763 savaşlarının sonunda Fransa'dan almıştır. Ardından Hindistan, İngiltere'nin dış siyasetinde baskın ve önemli bir faktör haline gelmiştir. Kuzeyde, Hindistan'ı Küçük Asya alanında korumak için bir şemsiye gibi gören İngiltere, Rusya'nın "sıcak sulara" ulaşma politikasıyla yüz yüze kalmıştır. Rusya'nın Türkistan'ı işgal etmesinin ardından İngiltere, Afganistan'ı "kırmızı çizgi" olarak tanımlamış ve Rusya'nın bu çizgiyi zorlamasıyla yaklaşık 200 yıl süren söz

konusu çatışma (Büyük Oyun) başlamıştır. Ahmet Şah Durrani (1747-1792) döneminde Afganistan, Hindistan'ı defalarca işgal etmiştir. Afganistan'ın İngiltere için bir başka önemi, Afganistan'ın böyle bir potansiyele sahip olduğunun kabul edilmesi olmuştur (Şeyhanlıoğlu, 2004: 4).

Ayrıca “Büyük Oyun” kavramını doğuran olay ise, Fransa'nın 1763 yılında kaybettiği Hindistan'ı geri alabilmek amacıyla, 1807'de Ruslarla birliği yapıp Kafkas ve İran üzerinden Hindistan'ı ele geçirme teklifi olmuştur. Rusların da kabul ettiği bu teklif üzerine İngiltere, Hindistan'ı kaybetmemek için Hindistan cephesini güçlendirmeye başlamıştır. İngilizlere göre, Afganistan ve İran, Fransızların ve Rusların Hindistan'a girmesi için iki önemli açık kapı olarak görülmüştür. Ancak Fransa'nın, takip ettiği politikasını değiştirerek Rusya'ya saldırmasının ardından Hindistan'ı işgal projesi uzun yıllar unutulsa da 1813'te Rusların, İran'la yapılan savaşta Türkistan'ı ve Kafkasya'nın tamamını işgal etmeye başlamasıyla İngiltere yeniden harekete geçmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2004: 5).

İngiltere, 1814'te İran ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşması olan 1814 tarihli Tahran Antlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmada "İran tarafından bir miktar yardım karşılığında Hindistan'a karşı kendi toprakları üzerinden herhangi bir Avrupa ordusunun gönderilmesine izin verilmeyeceğini" öngörülmüştür (Rasoulipour, 2008). İran'ın ikinci İran-Rus savaşında yenilmesinin ardından, Rus tehdidi İngilizler için daha kritik bir düzeye ulaşmıştır. Söz konusu savaştan sonra, Rusya Afganistan'ı da İran üzerinden kontrol etmek için, 1833'te Genç İran Şahı'nı Tahran Büyükelçisi Kont Simonavic aracılığıyla Afganistan'ın Herat iline saldırıya yöneltmiştir. Böylece, İngiltere için ilk kez Hindistan'ı kuzeyden ve batıdan silahla savunma ihtiyacı duymuştur (Şeyhanlıoğlu, 2004: 5 - 6).

İngiltere, Hindistan'ı savunmak ve korumak için Afganistan'ı Rusya'ya karşı bir tampon bölge veya siper olarak görmüştür. Ancak Afganistan'ın tampon bölge, başka bir deyişle savunma hattı olarak kabul edilmesi, aynı anda Orta Asya'nın Rus nüfuz alanına bırakılması anlamına gelmiş ve bu durum Türkistan'ın önümüzdeki yüzyıllarını da etkilemesi ihtimalini barındırmıştır. İngiltere, İran yolu ile Hindistan'a yönelik tehlikelerin geçiş noktası olarak gördüğü Herat'ı Rus etkisi altındaki İran'a bırakma niyetinde değildi. Bu nedenle Kasım 1856'da İran'a karşı savaş ilan etmiştir. 10 Aralık 1856 günü, İran'ın Basra Körfezi'ndeki en önemli deniz üslerinden biri olan Bender Buşir'i işgal etmiş ve söz konusu denizin işgal edildiğini gören İran,

İngilizlerin bu davranışı karşısında Rusya'dan destek istemiştir. Ancak Kırım Savaşı'nın 1856'daki yenilgisini üzerinden atamayan Ruslar, İran'a destek vermemişlerdir. İlk olarak İngiltere, Rusya'ya karşı büyük bir engel teşkil edebilmesi ve Rusya'nın Hindistan'a inmemesi için İran'ı desteklemek ve ayakta tutmak stratejisiyle hareket etmiştir. Ancak İran ordusunun Türkmenler tarafından yenilgiye uğratılması İngiltere'nin politikalarını tekrar gözden geçirmesine sebep olmuş ve nihayetinde İngiltere'nin İran'a yönelik stratejisi tutmadığı için "Büyük Oyun" Afganistan'a kaymıştır (Şeyhanlıoğlu, 2004: 6).

Afganistan Kralı Amir Dost Muhammed de, İran'ın bu sıkıntılı ve zor zamanında Türkmenler ve İngiltere'nin desteğiyle harekete geçmiş ve 27 Mart 1863 gününde Herat'a zarar vermemek için savaş etmeden, yalnızca kuşatma ile Herat'ı devralmıştır. İngiltere ise bu yardımının karşılığında Kabil'de bir vekil ve ordu üzerinde denetleme hakkı kazanmıştır. Böylece İngiltere, Ağustos 1919'a geldiğinde Afganistan üzerinde dış denetim hakkı sahip olmuştur. Bunun sonucunda Herat'ın Afganistan'a katılmasının ardından, İngiltere nüfuzunu kullanarak İran ile Afganistan arasındaki anlaşmazlıkların önlenmesi için önerilerde bulunmuş ve bu öneriler her iki devlet tarafından da dikkate alınmıştır. Ancak Afgan Emiri Dost Muhammed ölmeden önce oğulları arasından Şir Ali Han'ı komşu ülkelere veliaht olarak tayin etmesine rağmen Dost Muhammed'in ölümünden hemen sonra oğulları arasında taht kavgaları başlamıştır. İngiltere'nin Hindistan Valisi Lord Earl Elgin, "Tahta kim gelirse onunla iletişime geçeceğim" diyerek kardeşler arasındaki taht kavgaları daha da alevlendirmiştir (Tanner, 2002: 134 - 136).

Taht çatışmasını kazanan Abdurrahman Han'a rağmen, Afganistan'ın güney ve güneydoğu sınırları dışındaki Afgan kabileleri, kötü muamele gördükleri gerekçesiyle İngilizlere karşı isyan etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Hindistan'ın İngiliz Genel Valisi Lord Landsdowne, Afganistan Kral'ını tehdit ederek 19 Eylül 1893'te Murtimer Durand'ı Afganistan'a yollamıştır. 12 Kasım 1893'te Durand, Pakistan ile Afganistan arasında bugünkü ve bir sürü sorunlara neden olan Afganistan'ın güneydoğu ve güney sınırlarını Durand Antlaşması ile çizmiştir. Abdurrahman Han'ın ölümünden sonra yerine oğlu Habibullah Han geçmiş ve ilk fırsatta İngiltere'den bağımsızlık talebinde bulunmuştur. Ancak Birinci Dünya Savaşı başlayınca İngiltere Afganistanlılara zaman kaybettirmeye çalışmıştır. Nisan 1919'da yeniden Afgan-İngiliz savaşı (üçüncü Afgan – İngiliz savaşı) başlamış ve söz konusu

savaşta İngilizler yenilip ülkeden çıkarılmışlardır. 3 Haziran 1919'da yapılan anlaşmayla İngilizler Afganistan'nın tümünden çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak Habibullah Han'ın o gün kendi çadırında tabanca ile öldürülmesinin ardından yerine oğlu Emanullah Han geçmiştir. Emanullah Han'ın İngiliz Hindistan valisine yazdığı bir mektupla tek taraflı olarak ülkenin bağımsızlığını ilan etmesi yeni bir İngiliz-Afgan savaşına yol açmıştır. Bu savaşta İngilizler yeniden mağlup olunca Afganistan'ın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Böylece Afganistan, 8 Ağustos 1919 gününde Ravalpindi Antlaşması ile bağımsızlığını kazanmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2004).

1.2.2. Sovyetler Birliği'nden 2001'e Kadar Afganistan

Afganistan'a İngiliz kuvvetlerinin müdahalesi ve işgali, İngiliz yerleşik hükümetini deviren ulusal bir ayaklanmaya yol açmıştır. Böylece Kabil'de Dost Muhammed yönetiminde ilk Afgan Hükümeti kurulmuştur (Tanner, 2002: 166 - 177). Hükümetin yeni oluşu, pek çok zorluğu da içinde barındırmıştır. Herat ve batı Afganistan günümüzde Perslerle daha yakın bağlar isteyen Durranilerin önderliğinde olan bir bölgedir. Rusya ve Büyük Britanya ile gerçekleşen bu mücadele, İngilizleri kendi topraklarından kalıcı olarak tahliye edecek sayısız istila ve Afganların ayaklanmasıyla devam etmiştir (Carroll, 2009: 5-6).

İngilizler ve Ruslar ile uzun süreli mücadelenin sonu, 1919'da Emanullah'ın Üçüncü Anglo-Afgan Savaşı'yla İngilizlerle bir anlaşma sağlamasıyla gerçekleşmiştir. Bu anlaşmada Afganistan'ın iç ve dış işlerinde bağımsız ve özgür olduğunu açıklanmıştır (Tanner, 2002: 219). Ayrıca bu antlaşma, modern Afganistan'ın doğum tarihi olarak görülmektedir.

1927'de, yeni Kral Emanullah dünya çapında bir tur başlatıp Kahire, Londra, Paris ve Moskova gibi şehirleri ziyaret etmiş ve liderlerle görüşmüştür. Bu yolculuk sırasında, Batı toplumu onu büyük ölçüde etkilemiştir. Böylece, Afganistan'ı modernize etme ve Kabil'deki gücünü merkezileştirme yoluna girmiştir. Modernizasyon çabalarına örnek olarak erkeklerin sakallarını tıraş etmeleri ve şapka gibi geleneksel giysiler giymeleri istenmiştir. Bu küçük değişiklikler Afgan nüfusu tarafından çok şiddetli ve büyük tepkilere yol açmıştır. Emanullah'ın hızlı modernleşme çabaları 1928'de bir isyana ve krallıktan da nihai olarak uzaklaştırılmasına neden olmuştur. Nitekim isyan kısa sürmüş ve Emanullah'ın kuzeninin iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır (Tanner, 2002: 222).

1928 ve 1970 arasında Afganistan'daki birçok değişiklik daha fazla kargaşa için zemin hazırlamıştır. 1950 ve 1960'larda, hem Sovyetler Birliği (SSCB) hem de ABD, ülkedeki iktidarı ele geçirmek için yarışmışlardır. ABD ülke içinde bir hidroelektrik projesi başlatmıştır. Sovyetler Birliği de özellikle kuzeyde, siyasi ve stratejik etkisini genişletmek amacıyla çok sayıda büyük ölçekli projeler başlatmıştır. Aynı zamanda Afganistan Kralı Zahir ile kuzeni Afganistan Başbakanı Mohammed Daoud arasında bir güç mücadelesi varlığını hissettirmiştir. Daoud, Moskova ile işbirliği içinde kalmıştır ancak Kral Zahir, Batı'yla daha çok bütünleşmek istemektedir. Onların bu çelişen ideolojileri, birbirleriyle bir çarpışma rotasına girmelerine sebep olmuştur. Kral Zahir, 1964'te Daoud'un hızlı modernizasyon çabaları ve ülkenin genelinde kuvvetli kontrol üstünlüğü sebebiyle istifa etmesini istemiştir. Daoud'un beklenmedik bir şekilde istifa talebi kabul edilmiş ve kralın istediği gibi istifa etmiştir. Kral Zahir, Daoud'un modernizasyonlarının çoğunun ülkeyi hızla bir ayaklanmaya yol açtığını düşünmüştür (Tanner, 2002: 228 - 229).

Daoud, geniş ve güçlü bir merkezi hükümete yönelik çabalarından vazgeçmiştir. Kral Zahir, hükümeti yerel düzeyde daha fazla özerkliğe götürmeyi amaçlayan bir plan ortaya koymuştur. Ancak Zahir yeterince hızlı hareket edememiş ve Daoud'un ihtiyaç duyduğu fırsat doğmuştur. Daoud bu fırsatı kaçırmadan bir isyanın başlangıcını desteklemiştir. Daoud istifa ettikten sonra kendisini Kral'dan uzaklaştırmıştır ve Hizb-i Demokratik Halk-i Afganistan (*Peoples Democratic Party of Afghanistan*, PDPA) ile ittifak kurmuştur. 1973'te Kral Zahir İtalya'ya gittikten sonra bu ittifakı kendi lehine kullanmıştır. Zahir'in hükümeti kansız bir darbe ile son bulmuştur. Daoud'un darbesi ve hükümeti 1978'e dek devam edip Sovyet istilasası ile sona ermiştir. Afganistan Halk Demokrat Partisi (PDPA) Daoud'u iktidara getirmiş olsa da onu kendine bir tehdit olarak görmekteydi. Daoud hemen merkezi hükümetin gücünü savunmak ve PDPA'yı çökertmek için sert bir kampanya başlatmıştır. Ayrıca Afganistan'ı modernize eden projelerinin çoğunu yeniden kurmaya çalışmıştır. Bu görevlerin ciddi biçimde ve derhal yapılması gerektiğine inanmıştır (Tanner, 2002: 231-232).

1978'de komünist askerler, Daoud'un eylemlerini sonlandırıp hükümetten indirmiştir. Ardından PDPA'ya Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'ni kurma sorumluluğu verilmiştir. PDPA ne tarihsel örneklerden ne de onları iktidara getiren eğilimden ders almıştır. Komünizm anlayışı çerçevesinde Afganistan'ı değiştirmek ve

Kabil'de merkezi olarak iktidarı pekiştirmek için hızla hareket etmeye başlamışlardır. Bunların sonucu olarak Ekim 1978'de komünistlere karşı ilk isyanlar başlamıştır (Carroll, 2009: 8).

Köylerde ve vadilerdeki kabilelerde başlayan hoşnutsuzluk, hızla şehirlere yayılmıştır. 1979'da Afgan ordusunun büyük kısmı isyancılara katılmış ve bu da Herat'ın bombalanması gibi sonuçlara yol açmıştır. 1979 Noel arifesinde Sovyetler, bocalayan hükümeti destekleme kisvesi altında Afganistan'ı işgal etmeye başlamıştır. Sovyetler hızla hareket ederek mevcut lider Amin'e suikast düzenleyip yerine Karmal'ı getirmişlerdir (BBC, 2009).

Sovyetler, hükümet gücünün merkezi olarak Kabil'den kontrol edilmesiyle Afganistan'da modernizasyon ve hızlı değişimi yeniden tesis etmişlerdir. Sovyetlerin ana çabalarından biri, güç kullanarak Afganistan halklarına komünizmin kabulünü zorlamak olmuştur. Bunun halkta yarattığı kızgınlık başka bir isyana sebep olmuş ve isyanın odak noktası Sovyetlere dönmüştür. Bu ayaklanma, mücahitlerin doğmasının ana nedeni olmakla birlikte Sovyetler'in 1989'da ülke sınırlarından çıkarılmasını sağlamıştır. Afganistan'daki son Rus General Boris Gromov Kabil'de, "Afganları değiştirmeye ve onlara komünizm getirmeye çalıştık, siz (ISAF) şimdi onları demokrasi getirmeye çalışırken aynı hataları yapıyorsunuz" değerlendirmesinde bulunmuştur (Fox News, 2009).

Mücahitler, Kabil'de kısa ömürlü bir hükümet kurmuşlardır. Sovyetlerin geri çekilmesinden sonra Mücahitler arasında açıkça tanımlanmış bir liderliğin eksikliğinin var olması nedeniyle yeni sorunlar da ortaya çıkmıştır. Arapça talib (öğrenci) kelimesinin çoğulu Taliban (öğrenciler) adını benimseyen örgüt, ülkenin güneyinde Molla Ömer Ahund liderliğinde yaklaşık 50 medrese öğrencisiyle birlikte 1994'te kurulmuştur. Aslen Kandaharlı olan Molla Ömer, bir süre Pakistan'da ardından da Kandahar'ın kuzeyindeki Meyvend ilçesinde medrese eğitimi almıştır. Kuruluş felsefesini de Afganistan'da İslam'a dayalı bir yönetim getirmek olarak tanımlamıştır. Örgütün kuruluşundan itibaren en büyük destekçisi ve yol göstericisi kuşkusuz Pakistan İstihbarat Teşkilatı (ISI) olmuştur. Hem askeri eğitimin hem de maddi desteğin doğrudan ISI tarafından sağlandığını belirtilmektedir. Taliban, Afganistan'ın güneyindeki Kandahar çevresinden iktidara gelmiştir. Onlar, kanunsuzluk döneminden faydalanıp iktidara gelmişlerdir. İnsanlar ilk başta, düzenin bir anarşiden daha iyi olduğunu düşünüp Taliban'ı kucaklamışlardır. Mücahitler,

daha sonra 1996 yılında Taliban güçleri tarafından devrilmiştir. Yine Taliban Afganistan'da iktidara geldiğinde gücünü merkezileştirmeye çalışmış, büyük ve köklü değişiklikler yapmaya kalkışmışlardır. Taliban'ın radikal İslam anlayışı nedeniyle ortaya çıkan değişikliklerin çoğu doğrudan ve müdahaleci bir şekilde insanların hayatlarını etkileyen yapıda olup mücahitlerin Kuzey İttifakı'nı (Afganistan Birleşik İslami Kurtuluş Cephesi) kurmasına zemin hazırlamıştır. Taliban ve Kuzey İttifakı arasındaki savaş, 2001'deki ABD işgaline kadar sürmüştür (Carroll, 2009: 10).

2001 işgalinin ardından Bonn Konferansı, Afganistan hükümeti için genel bir çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçeve uyarınca, bir anayasa ve ulusal meclis ile Kabil'de güçlü bir üniter hükümet kurulması kararlaştırılmıştır. Bonn Konferansı, il ve ilçe düzeyinde alt düzey yönetimin gelişimini göz ardı etmiştir. Liderlik ve yönetimdeki boşluk, temel hizmetlerin halkın ihtiyaçlarını karşılamadığı bir duruma sebep olmuştur. Afgan Ulusal Güvenlik Güçlerinin ülkenin güvenliğini sağlayamaması, Kabil'deki merkezi hükümetin nüfuz eksikliğine yol açmıştır. Azalan nüfuzun bir sonucu olarak yerel halk, Kabil'deki liderliğin ülkeyi yönetmekten aciz olduğunu düşünmektedir (The Asia Foundation, 2009).

Taliban güçleri Afganistan hükümetine, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Afganistan'da bulunan NATO (*The North Atlantic Treaty Organization*) liderliğindeki koalisyon güçlerine karşı isyan etmeye devam etmektedir. Bu liderlik ve yönetimin boşluklarından yararlanıp yerel alanda kendi kurallarını uygulamaktadırlar. Birçok yerel bölgede fiili liderliği elinde tutmaktadırlar (Rubin, 2006: 26 - 27).

Tarihsel kanıtlara göre, Afganistan'ın hükümetlerine karşı bir isyan eğilimi bulunmaktadır. Her örnekte, iktidara gelen hükümetler, genellenebilir iki eylem gerçekleştirmişlerdir: Bu eylemlerden ilki, Afganistan kültüründe radikal ve köklü değişiklikler yapmak ve sonrasında Kabil'de güçlü bir merkezi üniter hükümet kurmaya çalışmak olmuştur. Bunların sonucu ise mevcut hükümete karşı başarılı bir isyan başlamış ve hükümetler kontrollerini kaybetmişlerdir (Carroll, 2009: 12).

1.3. Afganistan'da Etnik Gruplar

Afganistan çeşitli gelenek ve kültürlere sahiptir. Farklı dilleri konuşan çok farklı etnik kökenlerden insanlar birarada yaşamaktadır. Hemen hemen hepsinin hem

dinsel hem de dilsel olarak çeşitli yapıları vardır. Etnik yapının çeşitliliği bakımından Afganistan, dünyanın 37. ülkesi konumundadır. Bölgede gerçekleşen istilalar ülkede geniş bir etnik ve dil çeşitliliği yaratmıştır. Sürekli göç ve istila süreci daha fazla etnik yapının oluşmasına, gelenek ve kültürlerin karışmasına, farklı dini akımların görülmesine, nüfusun sürekli değişimine neden olmuştur. Afganistan, Moğol-Türk imparatorlukları dahil olmak üzere bir dizi imparatorluğa maruz kalmıştır. Ülke, Asya'nın en önemli üç medeniyeti olan Çin, Hint ve İslam medeniyetlerinin etkilerine maruz kalmasından dolayı farklı fenotip özelliklere, geleneklere ve dillere sahip bir aşiretler mozaiki özelliği sergilemektedir (Hajiyarali, 2011: 36).

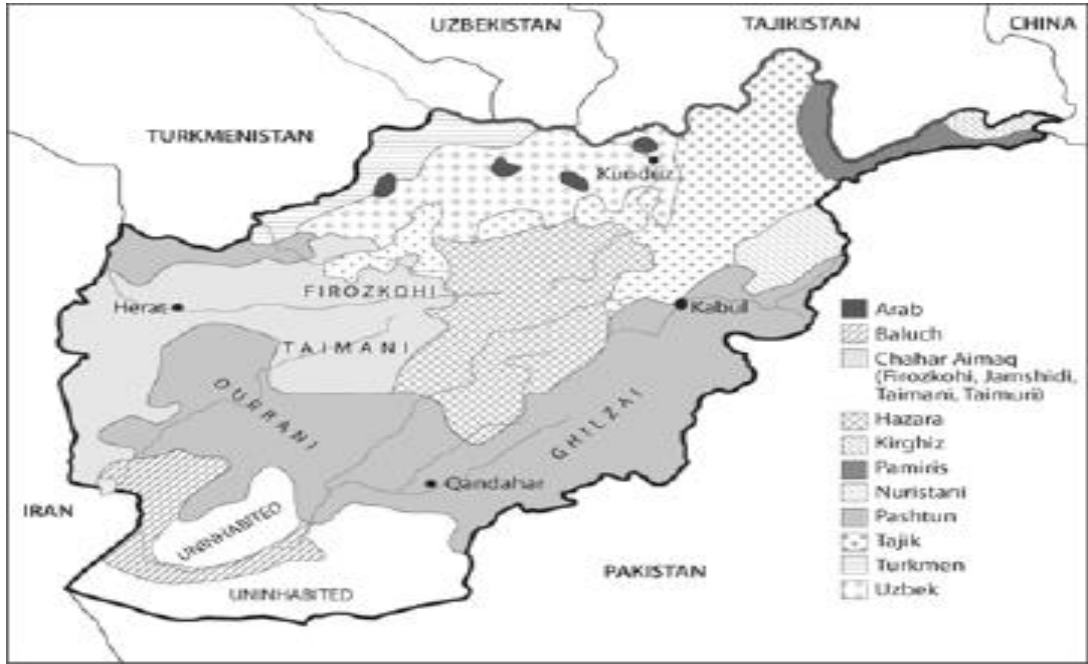
Afganistan'da düzinelerce büyük ve küçük etnik grup vardır ancak bunların sadece birkaçı hakkında çalışmalar mevcuttur. Diğer bir anlatımla, Afganistan'da etnik gruplar hakkında güvenilir ve güncel veri mevcut değildir. Anketler ise nüfus hakkında yaklaşık tahminler vermektedir. Bu tahmini veriler ise de iki uyarıya bağlı kalmaktadırlar: Birincisi, Afganistan'daki istatistiklerin, herhangi bir bilginin birden fazla tekrarlanarak kullanılmasıdır. İkincisi, farklı etnik grupların, partizanlarının, hatta bilimsel grupların, kendi gruplarının sayılarını tahmin ederken ayrımcılık yapmalarıdır (Minority Rights Group International, 2018).

Sonuç olarak Afganistan'ın nüfusu konusunda kimse gerçek bir veriye sahip değildir. 1970'lerden 1990'lara kadar, en sık belirtilen rakam nüfusun on altı milyon olduğu şeklindedir (Bugün otuz milyon). Ancak bu rakamın doğruluğu da şüphelidir. Bir Peştuca sözünün dediği gibi, "Tanrı bilir; ben bilmiyorum" (Barfield, 2010: 35).

Gerçek verilerin yokluğunda, Peştun hâkimiyetindeki hükümetler, her zaman Peştunların Afganistan'da mutlak çoğunluk oluşturduğunu iddia etmişlerdir. Son zamanlarda, Hazaralar kendilerinin sayı olarak Taciklere eşit olduğu iddia etmekte ve Özbekler de benzer iddiayı savumaktadırlar (Barfield, 2010: 36).

Afganistan toplumunun yerleşimi de ülkenin farklı etnik yapısından etkilemiş ve genel olarak aynı ırk ve etnik yapıya sahip olanlar belirli bölgelerde yaşamaktadırlar. Örneğin, Tacikler kuzey ve kuzeydoğuda yaşarken, Hazaralar genellikle ülkenin merkezi bölgelerinde yaşamaktadırlar. Peştunlar genel olarak Pakistan sınırına yakın olan güney ve doğuda, Özbekler ise ülkenin kuzey tarafında (Özbekistan sınıra yakın olan yerlerde) yaşamaktadırlar (Surosh, 2018: 3). Tüm bunları daha iyi anlayabilmek için bu çalışma, Afganistan'ın büyük ve önemli etnik gruplarını ayrı ayrı ve daha detaylı tartışacaktır.

Şekil 1. 2. Etnik Grupların Dağılımı

Kaynak: Barfield, 2010: 12

1.3.1. Büyük Gruplar

Afganistan'da salt çoğunluğu oluşturmakta olan ve büyük etnik gruplar arasında yer alan Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler ve Türkmenlerdir. Bazen Aymaklar da bir büyük etnik grup olarak sayılır. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde bu gruplar tanıtılmış ve bu gruplar hakkında daha fazla bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

1.3.1.1. Peştunlar

Peştunlar, 18. yüzyılın ortalarından beri modern Afganistan'a hakim olmuş etnik bir gruptur ve şu anda ülkenin toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 33'ünü oluşturmaktadırlar. Söz konusu oran, bazen Peştun bilim adamları veya yanlış yazarlar tarafından % 60'lara dek çıkarılabilmektedir. Ancak genelde bu oranın, % 30-35 civarı olduğu kabul görmüştür. Bu durumun nedeniyse ülkede 1974'ten beri genel bir nüfus sayımının olmamasıdır (Surosh, 2018: 4). Peştunlar genellikle ülkenin doğu ve güneyinde bulunan Logar, Nangarhar, Helmand, Uruzgan, Kandahar, Paktiya ve Paktika gibi illerde yaşamaktadırlar. Kuzeybatı Sınır Bölgesi (*North West Frontier Province* veya NWFP) ve Belucistan'ın kuzey bölgelerinde çoğunlukla Peştunlar yaşamaktadır. Tarihsel olarak, "Afgan" kelimesi "Peştun" kelimesi ile eş anlamlıdır. Afganistan "Afganların ülkesi" ve aynı zamanda "Peştunların ülkesi" olarak da kullanırsa aynı anlamı yansıtır. Son zamanlarda,

Afgan kelimesi daha ulusal bir karakter kazanmıştır. Bununla birlikte, Afgan kelimesinin bu ulusal bağlamda kullanımı hala tartışılmaktadır. Bazı Peştun olmayanlar, Afgan'ın ülke içinde hala Peştun kimliğini ima ettiği gerekçesiyle “Afgani” (önceden yalnızca ülkenin para birimini belirtmek için kullanılır) veya “Afganistani” kavramlarının ulusal bir etiket olarak kullanılmasını savunmaktadırlar (Surosh, 2018: 3-4).

Peştunların kendi aralarında özel bir aşiret ve kabile sistemi bulunmaktadır. Ancak ülkenin politik yapısında sürekli adı geçen ve etkili olan Durraniler ve Galzayiler veya Abdallar adında iki grup olmuştur. Afganistan'ın kurucusu Ahmet Şah Durrani'nin kendisi de Durrani aşiretine mensup olduğundan ve kurduğu hükümet sistemi babadan oğula geçtiğinden Durraniler uzun zaman Afganistan'ın gücünü ellerinde tutmuşlardır. Bu durumu kabul etmeyen Galzayi Hanedanı ile Durrani Hanedanı arasında ara sıra çatışmalar ortaya çıkmıştır. Ancak iktidar ilk kez 1978 yılında Durraniler'den Galzayiler'e geçmiştir (Surosh, 2018: 5).

Peştun kökenli gruplar, kökenlerini tüm Peştunların ortak atası varsayılan Qais'e (Pašto - zai, “oğulları”) dayandırmaktadır. Bu soylar, daha büyük klanlarla (Pašto-khel) birleşmiştir. Bunlar ise en çok dört grup olacak şekilde gruplandırılmıştır:

- Durrani, (daha önce Abdali olarak bilinir) Qais'in ilk oğlunun torunudur. Afganistan'da, güney ve güneybatıda bulunurlar. Başlıca kabile bileşenleri Zirak (Alikozai, Popalzai, Barakzai ve Açakzai) ve Panjpao (Nurzai, Alizai ve Isaqzai) arasında bölünmüştür. Peşaver'de Yusufzai, Şinwari ve Mohmand gibi en önde gelen Peştun kabilelerinin de Durrani ırkıdan geldikleri iddia edilmektedir (Barfield, 2010: 35).
- Ghilzai, Qais'in ikinci oğlunun torunudur. Doğuda Afganistan'ın en büyük Peştun grubudur ve Hotaki, Tohi, Haroti, Nasiri, Taraki, Sulaiman Hel ve Ahmadzai gibi kabileleri içerir.
- Gurguş, Qais'in üçüncü oğlunun torunudur. Bunlar arasında Kakar ve Musa Khel (Beluch sınırında) ve Safi (Kuner bölgesinde) gibi kabileler bulunmaktadır.
- Karlanri'nin (genellikle İngilizler tarafından Pathans olarak adlandırılır) evlat edinilmiş belirsiz bir çocuğun torunları olduğu iddia edilir. Afganistan-Pakistan sınırında yer almaktadırlar. Ancak nüfuslarının büyük kısmı

Northwest Frontier Province, (NWFP) olarak anılan bölgede bulunmaktadır. Kabile bileşenleri Vardak, Orakzai, Afridi, Wazir, Jaji, Tani, Hattak, Zadran, Mangal, Mahsud ve Hugiani'dir (Barfield, 2010: 35 - 36).

Ayrıca, Peştunlar kendilerini ideal davranış kurallarına, Peştunwali'ye ve Peştuca konuşma becerilerine bağlı olarak tanımlarlar. Farsça konuşan kasabalarda ve şehirlerde nesiller boyu yaşamış olan Peştunlar, artık Peştuca konuşmamakta veya kabilenin onur kurallarına göre kendilerini yönetmemektedirler. Peştunlar genel olarak ülkenin ekime uygun bölgelerinde (güney ve doğu) yaşadıkları için genellikle hayvancılık ve tarımla uğraşmakta ve gelirlerini de bu yoldan elde etmektedirler. Son yıllarda Peştunların yaşadığı bölgelerde Taliban'ın artmasıyla ve Taliban'ın da ana gelir kaynağı haşhaş olması nedeniyle yaşadıkları bölgelerde haşhaş üretimi son derecede artmaktadır. Söz konusu alanlarda üretilen haşhaş, genellikle İran ve Pakistan sınırından ihraç edilmektedir. Peştunlar'ın bir başka grubu ise iklim şartlarına göre sürekli olarak bir yerden diğer yerlere göç etmekte ve göç eden anlamına gelen Köçi veya Göçi (Göçebe) ismiyle bilinmektedirler. Bu grubun hemen hemen hepsi hayvancılıkla (koyun, keçi, deve..) uğraşmakta ve bu nedenle hayvanların beslenmesi için uygun bölgelere göç etmektedirler (Surosh, 2018: 7).

Mevsimsel olarak göç eden bu Pastoralistler, Kuchi veya Maldar olarak adlandırmaktadır. Durraniler arasında Nurzai, Kharoti ve Nasiriler en büyük göçebe bileşenlere sahiptirler. Kuzeyde ayrıca büyük göçmen Peştun toplulukları da mevcuttur. Bunları varlığı 1880'lerde başlayan Afgan hükümetinin etnik transfer politikalarının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Barfield, 2010: 36 - 37).

Dini mezhep olarak Peştunlar'ın %95'ten fazlası Sünni Müslümandır, geri kalanları ise Şii'dir. Peştunlar'ın dini bir yapıya sahip olmalarından dolayı çocuklarını çoğunluklar normal devlet okulları yerine dini medreselere göndermeyi tercih etmektedirler. Bu konu ise, Taliban ve diğer terörist grupların Peştunlar arasında nüfuz etmesini kolaylaştırmıştır. Bu nedenle, Taliban ve Taliban gibi diğer terörist grupların çok büyük bir kısmı Peştunlar'dan oluşmaktadır. Peştunları'n katı bir geleneğe sahip olmaları ve Taliban'ın bölgede varlığını sürdürmeleri, kadınların üzerindeki baskıyı daha fazla arttırmaktadır. Eğitim hakkı, ifade özgürlüğü, özgür yaşam hakkı gibi hakları ellerinden alınmaktadır. Örneğin, söz konusu alanlarda kız okullarının yakılması, yıkılması, devlet okuluna giden veya tek başına dışarıya

çıkan kızların yüzlerine asit atılması bunu açık bir şekilde kanıtlamaktadır (Surosh, 2018: 7 - 8).

1.3.1.2. Tacikler

Tacikler, Afganistan'daki en büyük ikinci etnik gruptur. Ülkenin toplam nüfusunun yaklaşık %25-27'sini oluştururlar. Kabil, Herat ve Mazar'daki kent sakinlerinin çoğunu oluşturmaktadırlar ancak nüfuslarının büyük kısmı kuzeydoğu dağlarına yayılmıştır. Kimlikleri sorulduğunda çoğu Tacik, sadece bölgesel bağlantılarını (Badakhshi, Panjshiri, Shomali, Salangi, vb.) veya şehir konutunu (Kabuli veya Herati) belirterek yanıt verir. Tacikler normalde Dağ Tacikleri ve Pers (Farsivan) Tacikleri olarak ayrılmaktadırlar. Dağ Tacikleri çoğunlukla kırsal alanlarda ve köylerde yaşarlar. Hayvancılık, çiftçilik ve tarımla uğraşırlar. Bu grubun çoğunun fakir bir hayatı vardır. Tacikler mezhep olarak çoğunlukla Sünni Müslümandır. Ancak bir kısmı da Şii'dir. Pers Tacikler, genel olarak zengin oldukları ve kentlerde yaşadıkları için ülkenin siyaseti, hükümeti ve ekonomisiyle yakından ilgilenmektedirler (Barfield, 2010: 37 - 38).

Genel bir perspektiften bakıldığında Tacikler tarihsel olarak ülkenin sanat, ticaret ve medya alanında aktif bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Afganistan'ın siyasi ve devlet yapısında da aktif rol oynamaktadırlar. Ancak ülkenin tarihinde yalnızca bir kez, çok kısa süre için hükümet kurabilmişlerdir. Habibullah Kalakani veya diğer adıyla "Baçe Sakav" 1929'da çoğunlukla köylüler ve ülkenin alt sınıfının desteklediği bir darbeyle iktidarı ele geçirmiştir. Hükümeti yalnızca dokuz ay sürebilmiştir. Tacikler Farsça (Farsça bir lehçe olan Darıca) konuşmaktadırlar (Surosh, 2018: 8).

1.3.1.3. Hazaralar

Hazaralar'ın Afganistan nüfusunun yaklaşık yüzde 15-25'ini oluşturduğu söylenmektedir. Genelde Hazaracat olarak adlandırılan Afganistan'ın merkezi bölgelerinde yer alan Gazne, Bamyan, Samangan, Daykundi, Gur gibi illerde yaşamaktadırlar. Bir kısmı ise Herat, Kabil, Mazari Şarif gibi büyük şehirlerde yaşamaktadır. Hazarajat Hindu Kush'un merkezi aralığında yer almaktadır. Hazaralar'ın yaşadığı bölgeler genellikle tarıma uygun değildir. Buna rağmen çoğu, hayatını sürdürmek için tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır (Barfield, 2010: 38).

Hazaralar, özellikle eğitim alanında aktif rol almaktadırlar. Son anketlere göre, Afganistan'daki üniversite öğrencilerinin çoğu Hazaralılardan oluşmaktadır. Hazara toplumunda hem erkek hem de kadınlara eşit olarak eğitim ve siyasi katılım hakkı verildiği görülmektedir. Nüfusunun hemen hemen hepsi Hazaralardan oluşan Daykundi ilinin hem yöneticisinin (vali) hem de belediye başkanının (şehirdar) kadın olması buna güzel bir örnektir. Hazaraların nereden geldikleri konusunda iki ayrı görüş vardır: Bazı bilim insanları Hazaraların Cengiz Han kökenli olduklarını ve Afganistan'a Cengiz Han döneminde geldiklerini savunmaktadır. Ancak çoğu bilim insanı, Hazaraların bölgenin yerli halkı olduklarını ve Cengizlerden önce de Afganistan'da yaşadıklarını söylemektedir. Hazaraların Afganistan yerli halkı olduklarını söyleyenler ise M.Ö. 2000'lerde yapılmış olan ve Bamyan ilinde bulunan Buda (Selsal ve Şemame) heykellerine atıfta bulunarak bunların Hazara çehresine benzediklerini iddia etmektedirler. Ancak Farsça'nın bir lehçesi olan ve genellikle köylü Hazaralar tarafından konuşulan Hazaregi lehçesinde pek çok Moğol ve Türkçe kelimenin bulunduğu da bir gerçektir. Hazaralar Farsça'nın bir lehçesi olarak Hazaragice konuşmaktadırlar ve nüfusunun çoğunu Şii Müslümanları oluşturmaktadır. Çoğunluğu on iki İmam Şii mezhebine mensup iken, bazıları İsmaili mezhebine mensuptur. Bir kısmı ise Sünni mezhebine bağlıdır (Surosh, 2018: 9).

Amir Abdur Rahman bölgeyi fethedene kadar yani 19. yüzyılın sonuna kadar Hazarajat'ın kontrolünü kendi ellerinde tutmuşlardır. Amir Abdur Rahman bölgeyi fethettikten sonra bölgede yaşayan halkı (Hazaraları) katlederek Kabil'de köle olarak satmıştır. Hazaralar, Afganistan'ın etnik hiyerarşisinin en altında yer almışlardır. Peştun hükümetleri tarafından sistematik olarak neredeyse tüm hükümet pozisyonlarından ve eğitim fırsatlarından dışlanmışlardır. Taliban döneminde, Taliban zulmünün hedefinde olmuşlardır. Hazaralar, Afganistan siyaseti ve hükümetine 1994 yılında Taliban tarafından öldürülen Şehit Abdul Ali Mazari ile katılmaya başlamıştır. Ancak Şii yasal uygulamalarının meşruiyetini kabul eden 2004 anayasası ile diğer gruplarla kısmen eşitliği sağlamıştır (Barfield, 2010: 38-39). Hazaralar, merkezi hükümetin dışlayıcı politikalarından ve ülkede hüküm süren işsizlikten dolayı İran ve Pakistan gibi birçok yabancı ülkelere yönelmiş ve böylece son zamanlarda Hazara diasporası gündeme gelmiştir.

1.3.1.4. Özbekler ve Türkmenler

Özbekler ve Türkmenler ülke nüfusunun tahmini olarak yüzde 10-15'ini oluşturmaktadırlar. Özbekler çoğunlukla Afganistan'ın kuzey bölgelerinde Özbekistan sınırına yakın Tahar, Kunduz, Samangan, Faryab, Şebergan ve Belh gibi illerde yaşamaktadırlar. Orta Asya'dan göçebe olarak giren, Sünni ve Türkçe konuşan gruplardır. M.S. 950'den itibaren bölgeye siyasi olarak hakim olmuşlardır. Özbekler 16. yüzyıl boyunca göçebe olarak kuzey Afganistan'a gelmişler ancak daha sonra Sedanter çiftçi olup sulanan vadilere veya bozkırlarına yerleşmişlerdir. Afganistan'daki Özbekler, Özbekistan'dan gelen Özbeklerdir. Rus devriminden sonra ve daha sonra da Stalinist dönemde çok sayıda Özbek Afganistan'a kaçmıştır. Özbekler Abdurraşid Dostum ile Afganistan'ın siyasi hayatında aktif bir şekilde yer almaya başlamıştır. Özbekler normalde kendi dili olan Özbekçe konuşmaktadırlar. Ancak topluluğub çoğu Farsça bilmektedir. Çoğunlukla tarım, hayvancılık ve ticaret ile uğraşmaktadırlar (Barfield, 2010: 39).

Türkmenlere mensup kabileler, ülkenin kuzeybatısında, Türkmenistan ve İran sınırlarında bulunmaktadırlar. Özbeklerden daha fazla göçebe kalmışlardır. 19. yüzyılın sonlarında Ruslar tarafından Hiva ve Mervi¹ fethedip özerklikleri son verilene kadar sık sık köle ve diğer ganimet için kuzey İran'a ve Kuzey Afganistan'a hücum etmişlerdir. Bundan sonra, özellikle Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra bir dizi Türkmen grubu Afganistan topraklarına taşınmıştır. Türkmenistan ve İran'daki Türkmen nüfusu ile yakından ilişkileri vardır. Türkmenler ekonomik alanda önemli bir rol oynarlar çünkü Afganistan'ın ünlü halılarını ve karakul koyun derisini üretirler ve her ikisi de ihracatın önemli bir bölümünü oluşturur. Yakın zamana kadar Afganistan'da Türkçe konuşan halk, görünmez bir azınlıktı. Devlette çok az temsilcileri vardı ve dilleri okullarda öğretilmiyordu. Sovyet dönemi ve iç savaş sırasında, hatırı sayılır bir özerkliğe tekrar kavuşmuşlar ve bir kez daha kuzeyde siyasi bir güç haline gelmişlerdir (Barfield, 2010: 39). Türkmenler çoğunlukla

¹ Merv, İskenderiye'den sonra bugünkü Margiana'ya yakın Türkmenistan'da bulunan tarihi İpek Yolu üzerindeki Orta Asya'da büyük bir İran'ın şehriydi. Merv sahasındaki insan yerleşimleri M.Ö. 3 binyıldan M.S. 18. yüzyıla kadar varmıştır. Tarihi boyunca yöneticileri defalarca değişmiştir. Örneğin Yunanlılar, Araplar, Türkler ve Safevi Persler tarafından yönetilmiştir. 12. ve 13. yüzyıllarda nüfusu 500.000'e kadar çıkarak dünyanın en büyük şehirlerinden biri haline gelmiştir. 1221'de Moğol ordusu kente girip kentin yıkılmasına sebep olmuştur. Moğol yıkımından sonra şehir, yeniden inşa edilmiş olsa da, asla eski refahını geri kazanamamıştır. 1788 ile 1789 arasında şehir son kez yerle bir edilmiş ve nüfusu sınır dışı edilmiştir.

Afganistan'ın kuzey alanlarında, daha çok Özbekler ve bazen de Hazaralar ile beraber aynı bölgede yaşarlar. Mezhep olarak Türkmenlerin bir kısmı Şii, bir kısmı da Sünni Müslümandır (Surosh, 2018: 10 - 11).

1.3.1.5. Aimaklar

Aimaklar, Farsça konuşan Sünni Müslümanlardır. Aimakların Türk olduklarını iddia eden görüşler de bulunmaktadır. Tarihsel olarak, Herat'ın doğusundaki ve Hazarajat'ın batısındaki dağlık bölgelerde yani Ghor'un bazı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Ayrıca Herat'ın kuzey ve doğusundaki bazı bozkırları ve çöl topraklarını da işgal etmektedirler. Genellikle “Chahar Aimak” (Dört Kabile) olarak bilinmektedirler. Bu kabilelerin ana bölümleri ise Jamshidi, Firozkohi, Taimani ve Taimuri'dir. Aimaqlar 19. yüzyılın sonlarında Kabil hükümeti tarafından başlatılan savaşlar sırasında büyük zarar görmeleri üzerine kuzey Afganistan'ın bazı bölgelerine dağıtılmışlardır. Tahminlerin değişiklik göstermesine rağmen yaklaşık yarım milyon nüfusa sahip oldukları söylenmektedir. Hatta büyük bir etnik gruptan ziyade küçük gruplar olarak görülmeleri gerektiği konusunda bazı tartışmalar vardır. “Aimak” terimi, kabile için genel bir Türk deyimidir. Kırsal alanlarda yaşayanların yarısı göçebedir ve pastoralizme² vurgu yapmaktadırlar (Barfield, 2010: 40).

1.3.2. Küçük Gruplar

Afganistan'ın geri kalan etnik grupları oldukça çeşitlidir. Bu küçük gruplar ülke nüfusunun sadece yüzde 3'ünü veya daha azını oluşturmaktadırlar. Tekil olarak, nüfusları bir ila iki yüz bin arasında değişir. Ancak bu grupların bazıları sayılarının ötesinde tarihsel öneme sahiptir. Afgan yöneticileri, küçük etnik azınlıkların üyelerini hükümet ve ordudaki yüksek mevkilere atama konusundaki eski bir politik stratejiyi sıkça takip etmiştir. Bu grupların devlete daha sadık olacağına inanılmaktadır çünkü büyük nüfusa sahip değildirler ve kendi siyasi emelleri yoktur. Bu nedenle baştakilere isyan etme olasılıkları daha azdır (Barfield, 2010: 41).

1.3.2.1. Nuristaniler ve Peşeyiler

Nuristaniler Kabil'in kuzeydoğusundaki vadilerde yaşamaktadırlar. 19. yüzyılın sonlarına kadar bağımsız kalmışlar, kendi çok tanrılı dinlerini ve keçi, sığır ve terashlı tarıma dayanan farklı kültürlerini korumuşlardır. 1895'te gerçekleşen

² Otlaticılık, tarihsel olarak sürüleriyle birlikte hareket eden göçebe insanlar tarafından yapılan bir hayvancılık şeklidir. O sürüde sığır, deve, keçi, at ve koyun dahil olmak üzere çeşitli hayvancılık türleri bulunmaktadır.

fetihten sonra zorla İslam dinini kabul etmişlerdir. Eskiden Kafiristan olarak bilinen İslam'a geçtikten sonra adı Nuristan olarak değiştirilmiştir. Kabil'e taşınan nesilleri daha sonra az sayılarına rağmen hükümetin ve ordunun kritik bir parçası haline gelmişlerdir. Dilleri Afganistan'daki diğer dillerden farklıdır ve nüfusun büyük bir kısmı (blondism)³ sarışındır. Nuristani, empoze edilen bir etnik ismin örneğidir çünkü Nuristaniler dahili olarak farklı kabilelere ayrılmış, ayrı vadileri işgal eden ve farklı dilleri konuşanlar gruplardır. Peşeyiler kültürel olarak Nuristan'daki yakın komşularına benzemektedirler ancak kendi kimliklerini korumuşlardır ve İslam'ı daha önce kabul etmişlerdir (Barfield, 2010: 41).

1.3.2.2. Kızılbaş

Kızılbaşlar, 18. yüzyılın ortalarında yaşanan kargaşa sırasında Afgan devletinin kurulmasına yardımcı olan Şii Türk askeri birliklerini oluşturan etnik gruptur. On sekizinci yüzyılın sonlarında ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında aşiret isyanlarına karşı Afgan devletinin savunucuları olarak hayati bir rol oynamışlardır. Bugün Kızılbaşlardan hükümet ve ticarete kilit önemi taşıyanlar, kentte yaşayan ve Farsça konuşanlardır. Şii olmalarına rağmen Kabil'in elit tabakalarına uzun süre dahil olmalarından dolayı Hazaralar'a uygulanan şiddetli ayrımcılığa maruz kalmamışlardır (Barfield, 2010: 41).

1.3.2.3. Beluçlar

Beluçlar, Peştunların güney tarafındaki bozkır bölgesinde yaşamışlardır. İran ve Pakistan'da daha çok nüfusları bulunmaktadır. Beluçların, Beluççe (Balochi) ismiyle kendi dilleri vardır. Peştun bölgeleri ile kendi etnik sınırlarında yaşayan çoğu Beluçlar, Peştuca konuşmaktadır. Afganistan'da çoğunlukla göçebe halindedirler. Geçmişte çoğu zaman diğer köylere baskın yaparak geçimlerini sağlamışlardır. Günümüzde ise İran ve Hindistan arasındaki kaçakçılar olarak bilinmektedirler (Barfield, 2010: 41).

1.3.2.4. Araplar

Afganistan'da yaşayan Arapların, 8. yüzyılda Orta Asya'yı fethettikten sonra bu bölgede yaşamaya başladıkları iddia edilmektedir. Ancak bu grupların hiçbiri şu anda ana dili olan Arapça'yı konuşmamaktadır. Fakat Farsça'yı aktif olarak konuşmaktadır. Ayrıca ülkenin kuzeyinde yaşayanların çoğu Özbekçe

³ Efsanede Büyük İskender'in fethi ile ilişkili bir özellik.

konusabilmektedir. Bu Araplar genellikle Seyyidlerle (Peygamber'in torunları) karıştırılmakta, ancak kendileri bu iddiaları ve Seyyidlerle (Seyyidlerin temsilcileri çeşitli etnik gruplar arasında bulunmaktadır) akrabalıklarını reddetmektedir. Araplar, Afganistan'ın etnik politikalarında diğer aşiretlere kıyasla daha az rol oynamaktadır (Barfield, 2010: 41 - 42).

1.3.2.5. Pamiriler

Rus etnograflar, Amu Nehri'nin (Darya Panj) her iki tarafındaki ana kıyılarında yaşayan tüm İsmaili gruplarını “dağ Tacikleri” veya “Pamir Tacikleri” olarak tanıtmışlarsa da bu grup, yalnızca “Pamiri” olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tacikistan'da ise hala Rus etnografların tanımı kullanılmaktadır. Ancak Afganistan'da “Tacik” kabul edilmemektedir. Genellikle Bedaşa'n'daki Farsça konuşan Sünni komşularıyla muhalif ilişkileri bulunmaktadır. Kendi dillerini konuşmaktadırlar. Kendilerini vadiyle özdeşleştirme eğilimleri olup her vadi Wehi, Şugi veya Ruşani gibi kendi dillerine sahiplerdir. Tacikistan'da yaşayan (Sovyet yönetimi altında altyapı geliştirme ve yüksek eğitim alan) Pamiriler ile Afganistan tarafındakiler (büyük ölçüde okuma yazma bilmeyen ve geçimlik tarımla uğraşan) arasında çarpıcı bir kültürel fark bulunmaktadır (Barfield, 2010: 42).

1.3.2.6. Jugiler ve Jetler

Afganistan'da, özel el sanatlarıyla uğraşan (elek ve bıçak yapımı veya saç kesimi gibi) veya egzotik hizmetleri sağlayıcılar (maymun ve yılan eğitmenleri veya fahişelik) çeşitli seyyar topluluklar da bulunmaktadır. Bu topluluk yabancı (genellikle Hint kökenli) kaynaklarla ilişkilendirilmektedir ve tipik olarak Avrupa Çingenelerine benzemektedirler (Barfield, 2010: 42).

1.3.2.7. Kırgızlar

Kırgızlar, Afganistan'daki Türk grupların en küçüğüdür. Bugün nüfuslarının 1000'den az olduğu iddia edilmektedir ve Wahan koridorunda pastoral göçebe olarak yaşamaktadırlar. “Dünyanın çatısı”⁴ üzerindeki stratejik konumları onlara bu uzak bölgede sayılarının çok az olmasına rağmen politik bir önem kazandırmıştır (Barfield, 2010: 43).

⁴ Pamir Dağları Farsça'da ‘Bam-i Dünya’ (Dünyanın Çatısı) olarak bilinmektedir.

1.3.2.8. Gayrimüslimler

Afganistan, Kabil ve diğer birkaç şehirde yaşayan yaklaşık 10 ila 20 bin Sih ve Hindudan oluşan küçük bir gayrimüslim nüfusa sahiptir. Gayrimüslimler, Afganistan'ın uluslararası ticaretinde tarihsel olarak özellikle önemlidir ve döviz piyasasında büyük bir rol oynamaktadırlar. 20. yüzyılın ortalarına kadar Afganistan'ın Kabil, Herat ve kuzey şehirlerinde küçük Yahudi toplulukları da bulunmaktadır. Afganistan Yahudilerinin çoğu 1950'lerde İsrail'e göç etmiş ve geri kalan yaşlı üyeleri de ölmüşler, bu yüzden Yahudi topluluğu artık yok olmuştur (Barfield, 2010: 44).

İKİNCİ BÖLÜM

2. AFGANİSTAN'DA KAMU YÖNETİMİ

Çalışmanın bu bölümünde tarihsel süreçte Afganistan'da kamu yönetimi teşkilatı ve Afganistan mevcut yönetim sistemi detaylıca ele alınmıştır.

2.1. Tarihsel Süreçte Afganistan'da Kamu Yönetimi Teşkilatı

Çağdaş Afganistan, Ahmed Şah Abdali (1747) döneminde ayrı ve bağımsız bir devlet olarak kurulmasına rağmen, Amir Abdul Rahman Han'ın (1880-1901) zamanına kadar ülke genelinde ve kamu yönetime sahip merkezi bir hükümete sahip olmadı. Amir Şir Ali Han'ın kamu yönetimi alanında reformları pek başarılı olmasa da, dönemi Afganistan'da merkezi hükümet oluşumun başlangıcı olarak kabul edilir. Amir Şir Ali Han (1879-1889) nispeten hem ulusal güvenliği sağlamış, hem de bu alanda kalıcı girişimlerde bulunmuştur. Kendisi, 5 bakan, 1 başbakan ve 1 sekreterden oluşan ilk bakanlar kabinesini oluşturup silahlı kuvvetleri örgütleyerek bürokrasinin oluşumu için ilk adımları da atmıştır (Gregorian, 1969: 115).

Amir Şir Ali Han'ın ardından Afganistan'da kapsamlı ve merkezi yönetimi kuran ilk kişinin Abdul Rahman Han olduğu söylenmektedir. Emir Abdul Rahman Han, Afganistan'ın tamamen heterojen ve dağınık bölgelerini veya Rawa Oliver'e göre "Kabileler Konfederasyonu"nu (Oliver, 1990: 29) kararlılık ve baskı ile merkezi hükümetin kontrolü altına almayı başarmıştır. Abdul Rahman Han'a göre, Afgan-İngiliz savaşları ve yerel güçlü kişilerin, feodallerin, mollaların ve aşiret liderlerinin özerkliği sonucunda etkin bir şekilde dağılmış olan ülkede düzeni, güvenliği ve istikrarı yeniden tesis etmenin çözümü, oldukça merkeziyetçi bir sistem kurmaktır. Böylece mutlak bir hükümet oluşumunu ve devlet işlerinde reformları öncelik haline getirmiş ve bu alanda daha önce gerçekleşmemiş bir başarıya imza atmıştır. Kendi döneminde Afganistan, dört büyük il olarak Türkistan, Herat, Kandahar ve Kabil'e ve yedi ilçeye bölünmüştür. Her biri nayeb al-hukuma (vali) ve hükümdar (ilçe yöneticisi) "emir temsilcisi" tarafından yönetilmektedir. Elbette, ülkenin coğrafi olarak yerel birimlere bölünmesi, ademi merkeziyetçilik biçimindeki yetkilerin devredilmesinden ziyade, merkezi hükümetin egemenliğinin doğrudan uygulanması içindir. Tüm hükümet görevlilerine yasayla verilmeyen kararları almaları yasaklanmıştır ve böyle bir karar verme ihtiyacı doğarsa, Şah'tan doğrudan rehberlik istemeleri gerekmiştir (Ayoubi, 2018: 5).

Afganistan'ın modern reformlarının en önemli aşaması Şah Emanullah Han (1919-1929) döneminde gerçekleşmiştir (Ayoubi, 2018: 6). Emanullah Han'ın ıslahat eylemlerini ve faaliyetlerini 3 ayrı döneme ayırmak mümkündür: Birinci dönemi 1919 yılında krallığını ilan etmesiyle başlayıp 1924'e kadar devam etmiştir. Bu dönemde Kral tarafından devletin çatısı şekillendirilmiştir. Söz konusu dönemde en parlak ıslahatlar gerçekleşmiştir. Kral Emanullah, yönetiminin ilk yıllarında Afganistan Devleti'nin kabinesini Mahmut Tarzi'nin desteğiyle modern bir şekilde yeniden yapılandırmıştır. Genç kral, Afganistan'ın bağımsızlığını ilan ettikten sonra halk arasında sevilmiş, devrimci gençlerin ve yabancı uzmanların destekleri ile yeni yasalar çıkarmıştır. Büyük bir kararlılıkla başlattığı ıslahat faaliyetleriyle aşiretçiliğe dayanan eski düzeni yıkarak yerine modern bir devlet kurmaya çalışmıştır. Afganistan halkı, yeni reformları memnuniyetle kabul etmiş ve hatta hükümetin yanında yer almıştır. Ancak 1924-1928 yılları arasındaki ikinci dönemdeki reformları halkın itirazlarına yol açmıştır. Çünkü reform eylemleri ve faaliyetleri, bazı aşiret reislerinin ve ruhani liderlerin çıkarlarıyla ters düşmüştür. Üçüncü Reform dönemi ise Kral'ın 1928 Avrupa turundan sonra başlamıştır. Genç kral, dış gelişmelerinden etkileyerek hızlı bir yenileşme hareketi başlatmış ancak bu hızlandırılmış yenileşme sebebiyle hükümete karşı isyanlar başlamıştır. Bu dönem altı ay kadar sürmüş ve sonrasında ise isyana yenik düşmüştür (Yılmaz, 2010: 158).

19 Nisan 1923 gününde çıkartılan nizamname Afganistan'ın ilk "Kanuni Esasi"sidir. *Nizamname-i Esasi-yi Devlet-i Aliye-yi Afganistan* ismiyle çıkartılan anayasa, yetmiş üç maddeden oluşmaktadır. Bu, Afganistan'ın ilk yazılı anayasası olarak kabul edilmektedir. Bu yasa, Afganistan tarihinde ilk kez hükümet yetkisini kısıtlamaktadır. Bu dönemdeki reform programları ülkenin modern tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu anayasa, ayrı düzeylerde merkezi ve yerel idare içeren yeni bir idari sistemi, kamu ve idare mahkemelerinden oluşan ikili bir yargı sistemini ve batı sistemlerinden esinlenen bir kamu hakları ve düşünce özgürlüğü ile basın-yayın serbestisini de getirmektedir. Bu çalışma için daha uygun olan, idare hukuku alanındaki reformlar ve ülkenin kamu yönetiminin örgütlenmesidir. Bu kısa sürede anayasadan, çoğunluğu idare hukuku alanında ve kamu yönetiminin geliştirilmesi ve genişletilmesi ve yeni bir eğitim sisteminin kurulmasına odaklanan 65'ten fazla kanunname çıkartılmıştır (Ayoubi, 2018: 6). Bunlardan bazıları; kimlik ve pasaport edinme mevzuatı, devlet mülk satış

yönetmeliği, matbuat yönetmeliği, genel ceza kanunu, genel bütçe yönetmeliği ve askeri işleri hizmet yönetmeliğidir (Yılmaz, 2010: 158). Bu nedenle, hukuk reformunun bu aşaması, modern hukuk alanında, özellikle idare hukuku alanında modern gelişmelerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu anayasa, idareyi merkezi ve yerel düzeyde ikiye ayırmıştır ve hatta yerel düzeyde, yerel meclisler gibi yüzde 50'si seçilmiş üyelerden oluşan "Danışmanlık Toplantıları" adıyla konseyler tasarlamıştır. Anayasaya göre, Afganistan işleri topluca kabine tarafından, bireysel olarak bakanlar tarafından yönetilmektedir. Ancak, üst düzey yetkililerin atanması da dahil olmak üzere tüm önemli yetkiler, doğrudan Şah'ın yetkisi altındadır (Ayoubi, 2018: 6).

Mohammed Zahir Şah zamanında, 1964 Anayasasının kabul edilmesiyle birlikte Afganistan'da başka bir önemli modernleşme ve reform dönemi başlamıştır. Ancak Amani (Şah Emanullah Han) reformları gibi bu reformların da on yıldan fazla dayanma şansı olmamıştır. Bu anayasanın kabul edilmesiyle Muhammed Zahir Şah, iktidarı Naderi ailesinin diğer üyelerinden almış ve ülkeye yeni bir modernizasyon kapısı açmıştır. Bu anayasada "bakanlık" merkezi idare birimi ve "il" mahalli idare birimi olarak kabul edilmiştir. İl işlerine katılım ve danışma için il jirgası denen "il meclisi" ve şehir idaresi için "belediye" öngörülen diğer iki yerel kurumdur. Hem il meclisi üyelerinin hem de belediye meclisi üyelerinin özgür, genel, gizli ve doğrudan seçimlerle yerel halk tarafından seçildiği unutulmamalıdır (Ayoubi, 2018: 6).

Davud Han, 1973 yılında askeri darbeye geldiğinde, Afganistan'da cumhuriyet sistemini ilk kez telaffuz etmiş ve aynı yıl yeni bir cumhuriyet anayasasını yapıp uygulamıştır. Onun hükümeti zamanında 1973'ten 1995'e kadar Afganistan'ın rejimi cumhuriyet sistemine dayanarak sürmüştür (Shefayi, 2014). Taliban, Afganistan'a hakim olduğu dönemde (1996) uyguladığı siyasi sistemi teokrasi sistemine dayandırarak kapalı bir şekilde yürütmüştür. 2001'de Taliban'ın çöküşünden sonra Afganistan, demokratikleşmeye ilk adımı atmıştır ve 2004'te yeni bir anayasa yapılmıştır. Bu anayasa, Afganistan İslam Cumhuriyeti altında üniter bir siyasi sistemi benimsemiştir (Akbar, 2020: 42).

2.2. Afganistan Mevcut Yönetim Sistemi

2001 yılında Bonn Anlaşmasıyla birlikte Afganistan'da yeni bir yönetsel dönem başlamıştır. Afganistan 2004 yılına kadar, merkezi ve başkanlık sistemi içinde 1964 anayasasına göre geçici ve geçiş idareleri tarafından yönetilmiştir. Yeni

dönem, demokratik temellere dayalı yeni anayasa ile perçinlenmiştir. 2004 yılında çıkan yeni anayasa, Afganistan'ın siyasi sistemini üniter bir sistem olarak tanımlamaktadır.

2.2.1. Bonn Konferansı (2001)

Kuzey İttifakı (Northern Alliance) Kabil, Belh ve Herat'a girmiş ve bunun neticesinde Taliban yenilmiştir. Daha sonra, Afganistan'daki dengesizliğe ve istikrarsızlığa çözüm bulma, insan hakları ve barışı sağlama, ulusal uzlaşma amacı doğrultusunda Birleşmiş Milletler görevlilerinin, ülkenin geleceğiyle ilgilenen uluslararası topluluğun üyelerinin ve Afgan politik liderlerinin katılımı ile Almanya'da 2001 yılı kasım ayı sonunda Bonn Toplantısı düzenlenmiştir. Afganistan Geçici Hükümeti, 5 Aralık 2001 yılında imzalanan Bonn Anlaşması ile kurulmuştur. Afganistan Geçici Hükümeti 22 Aralık 2001 tarihinde göreve başlayıp altı ay varlığını sürdürmüş, ardından, Afganistan Geçici Hükümeti ismini Geçiş Hükümeti olarak değiştirip iki yıl daha hizmet vermeye devam etmiştir. Bu dönemin sonunda Afganistan yeni hükümetinin ülkenin ekonomik altyapısını yeniden inşa etmek, yerel barış ve istikrarı güçlendirmek, yeni bir anayasa hazırlamak ve Afganistan genelinde seçimler yapmak gibi hedefleri vardır (Bonn Agreement, 2001). Bonn Anlaşmasında, Afganistan'ın güvenliğini sağlamak için NATO liderliğinde Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nün (ISAF) kurulması kararlaştırılmıştır. İlâveten, yeni bir anayasa taslağı hazırlamak için Bonn Konferansı'nda Afganistan Anayasa Komisyonu da kurulmuştur (T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2017: 15).

2.2.2. 2004 Anayasasına Göre Afganistan Hükümet Sistemi

Taliban rejimin ardından çatışma dönemine giren Afganistan'da kalıcı devlet oluşturmak için Bonn Konferansı (2001) düzenlenmiştir. Afganistan 2004 yılına kadar, merkezi ve başkanlık sistemi içinde 1964 anayasasına göre geçici ve geçiş idareleri tarafından yönetilmiştir (Bonn Agreement, 2001). Afganistan 2004 Anayasasının ilk maddesi, Afganistan'ın siyasi sistemini üniter bir sistem olarak tanımlamaktadır. Bu, Afganistan'ın "birleşik ve merkezi bir devlet" olduğu anlamına gelir. Anayasanın 60. maddesine göre, "Cumhurbaşkanı, Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin devlet başkanıdır ve yetkilerini yasama, yürütme ve yargı alanlarında anayasaya uygun olarak kullanır". Dolayısıyla Afganistan'ın siyasi sistemi oldukça merkezi yönetime sahip bir başkanlık sistemidir. Bu sistemi gerektirmek için anayasanın 75. ve 76. maddeleri, kanun ve kararnamelerin

onaylanması, mahkeme kararlarının kesinleşmesi, güvenlik ve kamu düzeninin sağlanması, bütçe yapma ve kalkınma projelerinin planlanması gibi sorumlulukları cumhurbaşkanına yükler. Böylece bu maddeler, siyasi sistemin ne kadar derin ve yüksek derecede merkezileşmiş olduğunu gösterir (Akbaryaar, 2020: 44).

Öte yandan bu anayasada bazı parlamenter sistem işaretleri de bulunmaktadır. Örneğin; bakanların ve yüksek mahkeme üyelerinin atanması meclisin onayına bağlıdır. Buna rağmen, bir idari sistem söz konusu olduğunda, bu anayasa bazı merkeziyetçi-ademi merkeziyetçi unsurlara işaret etmektedir. Örneğin, bu anayasanın 137. maddesi idari sistemi şu şekilde açıklamaktadır: “Hükümet, merkeziyetçiliğin ilkelerini koruyarak, kültürel, sosyal, ekonomik, vs. konuları hızlandırmak, geliştirmek ve iyileştirmek ve halkların ulusal hayatı geliştirmek ve katılımını teşvik etmek için yasaya uygun olarak yerel yönetimlere gerekli yetkileri devreder” (2004 Anayasası, mad. 137). Böylece bu maddeye göre, kamu yönetimi örgütleri iki seviyede bulunmaktadır: Bunlar merkezi ve yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimlere atıfta bulunmakla birlikte anayasada “*merkeziyetçiliğin ilkelerini korumak*” ifadesi, yerelin merkeze açık bir şekilde bağımlılığını göstermekte ve adem-i merkeziyetçi olmadığını ifade etmektedir (Akbaryaar, 2020: 44).

Afganistan Anayasasının 136. maddesine göre, idari yapısı merkezi ve yerel örgütlerden oluşup, Afganistan merkezi hükümeti yasama, yargı ve yürütme erklerine ayrılmaktadır (Yaree, 2019: 245). Yasama erki iki kanatlı bir yapıya sahiptir. Birincisi Ulus Meclisi (Parlamento) olarak adlandırılan “Wulesi Jirge” isimli meclistir. İkincisi ise Senato Meclisi olarak adlandırılan “Meşrano Jirga” isimli meclistir (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 3). Millet meclisi üyeleri beş sene için doğrudan halk tarafından seçilir ve bu meclis 250 kişiden oluşmaktadır (Anayasa, mad. 83). Senato Meclisi 102 kişiden oluşmakta ve üyelerin 1/3’ü ilçe meclisleri arasından 3 sene için, 1/3’ü il meclisleri arasından 4 sene için ve geri kalanın 1/3’ü ise beş sene için doğrudan cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanı tarafından seçilen üyelerinden 50%’sinin kadın olması gerekmektedir (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 3). Wulesi Jirge (Parlamento) ve Meshrano Jirga (Senato) meclisleri toplumun kalkınması için teknolojik, ekonomik ve sosyal konulardaki görevlerini komisyonlar aracılığıyla sürdürmektedir. Yasama meclisinin bir başka önemli görevi gensorudur ve parlamento, bakanları gensoru yoluyla görevden alma yetkisine sahiptir (Yaree, 2019: 245). Parlamento üyelerinin ancak üçte biri ile

cumhurbaşkanı (cinayet, insanlık suçu ve vatan hainliği suçuyla) suçlanabilir. Bu meclisin 2/3'ü bu suçları onaylarsa, cumhurbaşkanına yönelik suçlamalar Ulusal Meclis'te⁵ görüşülür. Cumhurbaşkanı söz konusu meclisin 2/3'ü tarafından suçlu olduğu onaylanınca görevden alınır. Cumhurbaşkanı, Ulusal Meclis tarafından kurulan özel bir mahkeme tarafından yargılanır (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 3).

Yeni Anayasaya göre, Afganistan'ın yargı erki yüksek mahkeme, temyiz ve ilk derece mahkemelerinden oluşmaktadır. Yargıçların başkanı Afganistan'ın yargı erkinin başkanıdır (Anayasa, mad. 116). Yüksek Mahkeme'nin elinde yasayı eleştirmeye dair geniş ve kapsamlı yetkiler bulunmaktadır. Örneğin yasalar, sözleşmeler, ve uluslararası sözleşmelerin Anayasa ve diğer yasalara uygun veya uygun olmaması teşhisi yüksek mahkemenin görevi ve sorumluluğudur (Yaree, 2019: 245).

Afganistan'da yürütme erkinin (hükümetin) en önemli organ olduğu söylenmektedir. Yürütmenin en önemli aktörleri ise cumhurbaşkanı ve bakanlardır. Cumhurbaşkanı 5 sene için vatandaşların doğrudan ve gizli oyları ile seçilir. Hükümette karar verme cumhurbaşkanı tarafından ve parlamentonun onayıyla yapılmaktadır. Bakanlar, cumhurbaşkanı tarafından seçilir ve Wulesi Jirge'nin (parlamento) güvenoyuna sunulur. Bakanlar, cumhurbaşkanına ve parlamentoya karşı sorumludurlar (Yaree, 2019: 245).

2.2.3. Afganistan Yerel Yönetim Sistemi

Yerel yönetim, iller, ilçeler, şehirler veya köyler gibi küçük bir coğrafi alan üzerine kamu yönetimi biçimidir. Başka bir deyişle, yerel yönetim, tamamen veya kısmen kendi topraklarında yönetim yetkisine sahip bir ülkenin bölgesel birimidir (Nouroozifar, 1941: 56).

Yerel yönetim, bölgesel görevleri yerine getirmek için belirli bir bölgenin nüfus gücüne veya otoritesine sahiptir. Buna ek olarak, yerel yönetimin iki özelliği de mevcuttur: Bir yandan, halkın memnuniyeti için yasalara uyarak yerel işlerle uğraşmaktadır. Diğer yandan, yerel düzeyde merkezi hükümetin temsilcisi olarak stratejilerini, planlarını ve programlarını uygulamaktır. Yerel yönetim sistemi ABD, Fransa, İngiltere vd. ülkelerde normal ve yaygın bir sistem olmuştur ancak bu sistem Afganistan için yeni bir deneyimdir. Afganistan'da bu sistemi uygulanabilmek için

⁵ Parlamento ve Senato Meclisi'nin bir araya geldiği meclis.

verimli bir yönetim sistemi ile modern ve otonom bir hükümetin varlığı gerekir (Khaled, 2008).

Yerel yönetimler, ülkelerin kamu idareleri için kaçınılmaz ve çok önemli bir unsurdur. Yerel yönetim mekanizmalarının ortaya çıkmasında verimlilik ve demokrasi fikirlerinin etkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca yerel yönetim mekanizmalarının işleyiş biçimi ve etkinliği, ülkelerin demokratikleşme düzeylerine ilişkin önemli ipuçları da içermektedir. Yerel yönetimlerin yeterli derecede gelişmediği ülkelerde demokrasinin eksik kalacağı ileri sürülmektedir (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 4). Yerel yönetim kurumlarının kurulması ve korunabilmesi çoğu demokratik ülkede (Fransa, Türkiye, vd.) olduğu gibi genel olarak anayasal dayanaklarla sağlanmaktadır. Yerel yönetimler, bir ülkede idari teşkilat işlerini yürütmeye en temel oluşumlardır ve her ülke, vatandaşlarına daha iyi hizmet sunmak ve devlet işlerini daha iyi sürdürmek için yasa hükümlerine uygun olarak devlet birimleri kurmaktadır. İdari sistemdeki temel mesele, aşırı kalabalıklaşma, güç yoğunlaşması ve bürokrasinin basitleştirilmesi sorununun nasıl çözüleceğidir. Çünkü mevcut durumda, hizmet sunma yolları ve vatandaşların yerel yönetimlere erişimi ne kadar kısa olursa halk arasında o kadar memnuniyet sağlanır. Böylece, söz konusu sorunları çözebilmek için çeşitli idari sistemlerin ortaya çıkmıştır. Afganistan Anayasasının 137. maddesine göre, Afganistan merkezi bir sistemle yönetilmektedir. Yani iller, ilçeler ve diğer resmi idari birimlerdeki tüm görevliler merkez tarafından atanıp, görevlerini onların emir ve görüşleri doğrultusunda yerine getirirler. 2004 Afganistan Anayasasına bakıldığında “mahalli idareler veya yerel yönetimler” gibi bir unvanın veya herhangi bir ifadenin yer almadığını görülmektedir. Sadece bazı maddelerinde yerel birimlere yetki delegasyonundan bahsedilmiştir. Örneğin, Anayasanın 137. maddesine göre, ‘Hükümet, merkeziyetçiliğin ilkelerini koruyarak, kültürel, sosyal, ekonomik, vs. konuları hızlandırmak, geliştirmek ve iyileştirmek ve halkların ulusal hayatı geliştirmek ve katılımını teşvik etmek için yasaya uygun olarak mahalli idareye gerekli yetkileri devreder’. Dahası yasalar aracılığıyla, yerel yönetimleri açıkça ayırt etmek ve tanımlamak için henüz yapılmış ve yapılacak bir çalışma yoktur. Başka bir deyişle, merkezi yönetimin illerdeki temsilcisi olan vali, merkezi yönetimi temsil etmenin yanı sıra yerel yönetim eylemleri ve faaliyetlerinin çoğunu yapmaktadır. Ayrıca ülkenin devlet yapısı kapsamındaki yerel yönetim veya

mahalli idare mekanizmasının diğer ülkelerde olduğu gibi uygulanmadığı görülmektedir (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 3-5).

Afganistan'da güvenliğin sağlanmasındaki sorunlar sebebiyle, Afganistan hükümeti iyi bir yönetim gerçekleştirememektedir. İstikrar ve güvenlik eksikliği Afganistan'daki yerel yönetimler için farklı sorunları yaratmaktadır. Afganistan 34 vilayete bölünmektedir. Bazı illerde, düzgün bir yönetim eksikliği nedeniyle sosyal refah, güvenlik ve hizmet sunumu ertelenmektedir. Afganistan'ın bazı bölgelerinde (güney illeri) yerel yönetimlerde iyi hizmet sunulamazken, ancak bazı illerde (kuzey illeri) yerel yönetimler daha iyi performans sergilemektedir (Habib, 2013: 3).

Şekil 2. 1. Afganistan'ın Siyasi Haritası

Yukarıdaki nedenlerden dolayı, yerel yönetimlerin Afganistan'da nasıl çalıştığı ve hangi zorluklarla karşılaştıkları değerlendirilecektir.

2.2.3.1. Afganistan'da Yerel Yönetim Yapısı

Literatürde olduğu gibi bu çalışmada da Afganistan'ın yerel yönetim yapısı beş ana örgüt veya kuruluşa ayrılmaktadır ve bunlar yerel yönetimlerin esas ve temelini oluşturmaktadır. Ülkedeki beş farklı kademeli yerel yönetim düzeyinden (Bağımsız Yerel Yönetişim Müdürlüğü, il, ilçe, belediye, köy) yalnızca iller, anayasal statüye sahiptir (mad. 136). İl düzeyinde merkezi olmayan kurumlar (yerel yönetimler), il genel meclisleri, ilçe meclisleri, köy meclisleri, belediyeler ve bakanlıkların il ve ilçe

müdürlükleridir (bürolar). İl meclisleri, ilçe meclisleri, köy meclisleri, belediye meclisleri ve belediye başkanları halk tarafından seçilmelidir (Akbarjaar, 2020: 45).

Afganistan'daki yerel yönetim, tarihsel olarak, ülkedeki farklı ve genellikle silahlı etnik grupları kontrol etmek, onları merkeze bağlamak ve tabi kılmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Karzai yönetiminin ilk yıllarında, merkez ile çevre arasında yerel yönetime kimin atandığı ve yereli kimin kontrol ettiği konusunda bir rekabet vardır. Yıllar geçtikçe, atamalar daha merkezi hale gelmiştir (Martine, 2009: 7 - 8).

Afganistan'da 34 il bulunmakta ve her il cumhurbaşkanı tarafından seçilen bir vali ile yönetilmektedir. Aslında vali adının altındaki il yönetimi, merkezi yönetim bakanlıklarının bir şubesidir. Benzer şekilde, il, ilçelere ayrılmış ve ilçe istihdam tahsisi Kabil'deki bakanlıklar tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, il ve ilçelerin yetki ve görevleri de merkezi yönetim tarafından planlanmaktadır. Böylece iller ve ilçeler politika kararlarında da bağımsız değildirler (Habib, 2013: 4).

2.2.3.1.1. İlk Kuruluş: Bağımsız Yerel Yönetişim Müdürlüğü

2007 yılında Afganistan'da Bağımsız Yerel Yönetişim Müdürlüğü (*Independent Directorate of Local Governance, IDLG*) kurulmuştur. IDLG'nin 17 merkez müdürlüğü ve 121 il müdürlüğü bulunmaktadır. Bu organ, 34 il, 375 ilçe ve 153 belediyede yerel düzeyde kamusal mal ve hizmetlerinin daha iyi sunulmasını sağlar. Bu müdürlük, merkezi ve yerel yönetim arasındaki ilişkileri güçlendirmek, yerel yönetimi koordine etmek ve desteklemek amacıyla Anayasanın 137. maddesini uygulamak üzere oluşturulmuştur. Başka bir deyişle, Afganistan'ın başkenti Kabil'de faaliyet gösteren bu kuruluş, merkezi hükümet ile yerel hükümetler arasında köprü görevini icra etmektedir. IDLG'nin diğer önemli hedefleri yerel düzeyde kurumları güçlendirmek, hesap verebilirliklerini artırmak, vatandaşların katılımı için fırsatlar sağlamak ve ulusal hizmet programlarını kolaylaştırmaktır. Ancak bu organ gerçekten bağımsız değildir, yerel yönetimde dolaylı olarak başkanlık kararlarına bağlıdır ve merkez tarafından kontrol edilmektedir (Akbarjaar, 2020: 45).

İyi yönetimin, barış ve istikrarla yakından ilişkileri bulunmaktadır. Çünkü barış olmadan istikrar, istikrar olmadan iyi yönetim ve iyi yönetim olmadan da kalkınma mümkün değildir. Barış, istikrar ve iyi bir yönetimin gerçekleşmesi müreffeh bir yaşam yaratır. Bu nedenle, iktidar tabanının güçlendirilmesi ve

hükümetin planlarına halk tarafından verilen desteğin artırılması, onların -muhalifler ve Taliban tarafından uygulandığı gibi- şiddete yönelmelerini muhtemelen engelleyecektir. Afganistan'ın uluslararası toplumun yardımlarını cezbetmesi için güçlü ve verimli bir hükümete ihtiyacı vardır. İstikrarsızlık genellikle Afganistan'daki otuz yıllık çatışmanın mirasıdır ve bu durum da il ve ilçe düzeyinde daha fazla yolsuzluk yaratır (Habib, 2013: 5).

Bu sorunları çözmek, IDLG'nin bir hedefidir. Amacı il, ilçe ve köy temsilcilerini kurmaktır. Bu temsilciler, halkın yerel kararlara katılmasının ve yer almasının yolunu açar. Bir yandan bu, yönetimin verimliliğini artırmaya yardımcı olurken, diğer yandan da halkı ve hükümeti birbirine yaklaştırmaya yardımcı olmaktadır. IDLG fonksiyonları dört bölüme ayrılmıştır:

- a. Politika bölümündeki temel işlevi: yerel yönetimin politikalarına, kararlarına ve kurallarına göre denetlemesi
- b. İdari gelişim: yerel ofislerin güçlendirilmesi, kapasite oluşturulması ve desteklenmesi. Afganistan'da yerel yönetimin temel sorunlarından biri yerel ofislerin gelişmemesidir.
- c. Yerel yönetimin geniş işlevi: vatandaşların yerel yönetime katılımını sağlamak ve desteklemek. Afganistan'daki yerel yönetim sistemi yeni bir deneyimdir, ancak yerel yönetim sistemine sahip olan ülkelerin deneyimi ve yardımı ile kurumsallaştırılabilir.
- d. Destekleyici işlevleri: ulusal programların yerel organizasyon tarafından uygulanmasını kolaylaştırmaktır (Habib, 2013: 5).

Bağımsız Yerel Yönetişim Müdürlüğü sosyal kalkınma programını 2008 yılında yürütmeye başlamıştır. Bu, Afganistan'da ISAF, UNAMA ve sivil toplum kuruluşları gibi uluslararası topluluklar tarafından desteklenen bir girişim örgütüdür. Yerel yönetimin tüm personeli merkezi hükümetle bağlantılıdır ve bakanlıklar aracılığıyla yönlendirilmektedir. İl giderleri de bakanlıkların bütçesinden karşılanmaktadır. Yerel yönetim için siyasi yetkililer merkezi hükümet tarafından atanır (Habib, 2013: 6).

2.2.3.1.2. İkinci Kuruluş: Bakanlıkların İl ve İlçe Müdürlükleri (Bürolar)

Afganistan'ın yerel yönetim yapısında bir diğer önemli unsur bakanlıkların İl ve İlçe Müdürlüklerinin örgütüdür. Bu birimler, kamu hizmetlerinin sunulması ve

yerel birimlerde hizmetlerin uygulanmasını sağlamaktan sorumludurlar. Ancak bu kurumlar kamu hizmetlerini dolaysız olarak verebileceği gibi sivil toplum kuruluşları veya diğer kuruluşlar aracılığıyla da sunabilmektedirler. Bütün bakanlıkların illerde temsilcilik ve büroları olması gerekmesine rağmen, çoğu ilde bakanlıkların temsilcilikleri bulunmamaktadır. İlaveten yerel düzeyde var olan bakanlıklar arasında kadro ve finansal açılarından en önemli bakanlık Kırsal Kalkınma ve İmar Bakanlığıdır (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 8).

2.2.3.1.3. Üçüncü Kuruluş: İl ve İlçe Düzeyindeki Belediyeler

Afganistan'da belediye kavramı ilk defa 1923'te Emanullah zamanında çıkarılan belediye yasası ile idari düzen içerisinde yer almıştır. Afganistan'da belediyeler, yasal ve yönetsel birimlerdir. Birkaç semt birleşerek bir belediye meydana gelmekte ve bir semt ise birkaç mahallenin birleşmesinden oluşmaktadır (Yaree, 2019: 252). Belediyeler (şarvali) vatandaşların genel refahını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Belediyeler, belli alan ve coğrafi konumu olan çeşitli idari, siyasi ve tüzel kişilikler olarak tanımlanır (Habib, 2013: 6). Belediyeler, Afganistan Anayasası'nın 141. maddesinde belirtildiği üzere; "şehir işlerini" yönetmekle sorumlu kuruluşlardır. 2004 Anayasası'nda yerel yönetimlerin kurulması gerektiği belirtilmesine rağmen, ancak 2010 yılında görevlerini ve yapılarını belirten yasa kabul edilmiştir. 2004 Anayasası'nda belediye başkanı ve belediye meclisi üyelerinin seçileceği belirtilmiştir. Ancak, 2010 Belediye Yasası'nın kabulünden günümüze dek belediye seçimleri yapılmamıştır. Bu süreçte belediye başkanları, uygulamada cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Ancak kanunlarda valinin önerisiyle Bağımsız Yerel Yönetişim Müdürlüğü tarafından seçilip sonra cumhurbaşkanından onayı alması gerekmektedir. Afganistan'ın genelinde görevli belediye başkanlarının neredeyse %89'u bu yöntemle seçilip atanmaktadır. Geri kalan kısmı ise (%11) belediyenin bulunduğu ilin valisi tarafından seçilmektedir (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 8). Yalnız, bir bakan rütbesine sahip olan Kabil Belediye Başkanı doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır (Habib, 2013: 10). Aslında, belediyelere il hiyerarşisinde belirgin bir dikey oluşum ve sıralama belirlenmemektedir. Belediyeler normalde il ve ilçenin aşağısında ilçe ve köy birimleri arasında yer aldığı söylenmektedir. Afganistan Yerel Yönetim Politikalarında (YYP), belediyenin il idaresinin aşağısında olması gerektiği açıklanmıştır. Ancak valilerin doğrudan

belediye başkanlarına denetleme ve kontrol etme yetkisi bulunmamaktadır (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 8).

Afganistan'ın Yeni Belediye Yasası 2018'te onaylanmıştır. Bu belediye yasaya göre belediye oluşturma ölçüt ve kriterleri şunlardır:

- Belli bir coğrafi alana (5 kilometrelik bir alana) sahip olmak,
- En az 10.000 nüfusu bulunmak,
- Gerekli refahı sağlayabilmesi ve temel kamu hizmetlerini karşılayabilmesi için mali kabiliyete sahip olmak (Belediye Kanunu, md.4).

Belediyeler idari olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır: il belediyeleri ve kırsal belediyeler (Boex, 2012: 15). Tüm iller, ilk olarak bir il belediyesine sahiptir ve çoğu ilçelerde kırsal bir belediye vardır. Ancak bazı ilçelerde belediye bulunmamaktadır (Habib, 2013: 9). Afganistan'ın belediye sayısı giderek arttığından belediyelerin tam sayısı belirsizdir. Ancak, IDLG'ye göre şu anda Afganistan'da hem kırsal hem de il düzeyinde 156 belediye bulunmaktadır (IDLG, 2020). 34 ilin her birinin bir il belediyesine sahip olduğu söylenir. Bunlardan altı belediyenin (Celalabad, Herat, Kabil, Kandahar, Kunduz ve Mazar-ı-Sharif) nüfusu 500.000'i aşmaktadır. Afganistan'da 5.000 veya daha fazla nüfusa sahip yaklaşık 119 kırsal belediye (il belediyesinden dışı) bulunmaktadır (Boex, 2012: 15).

Belediyeler Yasası (2000), Şehir Harçları Yasası, diğer ilgili kanun ve kararnameler, belediyelere belirli görevler ve gelir kaynakları tahsis edilmiştir (Boex, 2012: 15). Belediyeler, kendi kendini finanse edebilirler. Belediyeler vergileri toplama, gelirleri artırma yetkisine sahiptirler ve büyük ölçüde bütçe özerkliğine sahip olan kuruluşlardır (Bu belediyeye göre farklılık gösterir). Başka bir deyişle, bölgede yaşayan insanların ihtiyaçlarını yerel gelir kaynakları üzerinden karşılamaktadırlar (Habib, 2013: 9). Bu yüksek mali özerkliğe rağmen, tüm belediyelerin il valiliği aracılığıyla personel kuruluşları ve yıllık bütçeleri için IDLG'den (şimdiye kadar İçişleri Bakanlığı'ndan) onay almaları gerekmektedir. Yıllık bütçelerinin onaylanmasının ötesinde, belediyeler (büyük ölçüde) mali özerkliğe ve bağımsız işleyişe sahiptirler. Belediye bütçesi yeterli olmadığı zaman, merkezi hükümet tarafından kaynak tahsisi yapılır (Boex, 2012: 15).

Belediyeler Kanunu, belediye yönetim yapısının kurulması için bazı temellerin yanı sıra bu yapının misyonunu yerine getirebilmesi için yeterli esneklik

sağlar. Bununla birlikte, 2010 ve 2018 Belediye Kanunu getirdiği tüm düzenleme ve esnekliklere rağmen mevcut organizasyon yapıları, belediyelere mevcut şehirleşme seviyeleri ve mevcut kaynaklara göre gerekli hizmetleri sağlamasına imkan vermemektedir. Belediye başkanının, belediye başkan yardımcısının, belediye görevlilerinin ve belediye meclisleri ile belediye idare konseylerinin görevleri gibi kilit yapılar kanunla tanımlanmamıştır (İDLG, 2010: 78). Uygulamada, bu kanunlar (2018 Belediyeler Kanunu) için herhangi bir yaptırım ve icra garantisi yoktur veya dikkate alınmamaktadır.

Tüm belediyeler resmi olarak IDLG'ye rapor verirler, ancak bazı illerde il belediyesi kırsal belediyelerin faaliyetlerini ve finansmanlarını denetler (hatta kontrol eder) (Boex, 2012: 15). Belediyelerin denetimi, IDLG'nin temel işlevlerinden biridir. Belediyelerin aynı şekilde il yönetiminin doğrudan denetimi altında olması da beklenmektedir. Ancak mevcut denetim yöntemlerinin çok karışık olduğunu görmekteyiz. IDLG, Belediye İşleri Müdürlüğü aracılığıyla bazen doğrudan belediyelerin işlerini araştırır, müfettişlerini gönderip belediye başkanlarından ve diğer yetkililerinden bilgi ister. Bazı belediyeler ise (il veya ilçe), doğrudan il yöneticisine veya bakanlıkların İl müdürlüklerine (büroları) rapor verirler. İlçe belediyelerinin il belediyesine bildirdiği veya rapor verdiği zamanlar da bulunmaktadır. Bu düzenlemeye göre, bazen il belediyesi tarafından ilçe belediyelerinin gelirleri bile toplanır ve daha sonra ilçe belediyenin giderleri, il belediye tarafından verilir. Diğer bir uygulamada da, bazı ilçe belediyelerinin kaymakamların yetkisi altında olduğunu görmekteyiz. Örneğin, Kabil Belediyesi bir bakanlığa benzemektedir. Bu nedenle özel bir statüye sahiptir, diğer belediyelerden farklıdır ve doğrudan merkezi hükümete (bakanlık büro) rapor verir (İDLG, 2010: 79).

Belediyeler Kanununda belirtildiği üzere, bir belediye aşağıdaki temel hizmetleri sunmakla sorumludur:

- Sosyo-ekonomik birincil hizmetleri (gıda temini ve dağıtımını vs.),
- İhtiyaç duyanlara cenaze hizmetleri, hukuki destek vs. gibi sosyal hizmetleri sağlama,
- Hastalıkların yayılmasının önlenme,

- Kültürel faaliyetler, sportif faaliyetler, okuma yazmanın öğretilmesi ve desteklenmesi,
- Su temininin, yolların yapımının ve onarımının, kanalizasyon sisteminin çalışmasının, umumi tuvalet banyoların yapımının ve onarımının, spor tesislerinin, kültürel ve tarihi merkezlerin bakımının, sivil merkezler olarak kamu parklarının bakımının, toplu taşıma tesislerinin çalışmasının, konutların ve ticaret alanlarının altyapılarının sağlanmasıdır (İDLG, 2010: 79).

Hizmet sunumu, hem vatandaşların gerçek ihtiyaçlarını tanımlanmaması hem de belediye kaynaklarının eksikliği nedeniyle kısıtlanmıştır. Bir başka ifadeyle, hizmet sunum sistemleri, gerçek talebe cevap vermeyi sağlamak için kurumsallaştırılmamış ve en çok ihtiyaç duyulan alanlara odaklanmamıştır.

2.2.3.1.4. Dördüncü Kuruluş: İl'in Yöneticisi Olarak Vali ve İl Meclisi

Bu kuruluş ise il düzeyindeki yerel kurumları kapsamaktadır ve bunlar ise il yöneticisi (vali) ve il meclisidirler. Bu kuruluşun daha iyi anlaşılması için aşağıda detaylı bilgi verilmektedir.

2.2.3.1.4.1. İl Yöneticisi Olarak Vali

Bölgesel olarak Afganistan, - 2004 yılının başlarında kurulmuş olan (Dikondy ve Penşir) 34 vilayete bölünmüştür. Unutulmaması gereken temel nokta, Anayasanın illeri, merkezi hükümetin (veya devlet idaresinin) idari birimleri olarak tanımlamasıdır. Bu anlayışa ve yukarıda belirtilen tanımlara göre iller, ayrı bir hükümet (yerel hükümet) düzeyinden ziyade merkezi hükümetin birimleridir. İlaveten, illerin devlet idaresinin merkezsizleştirilmiş bütçe birimlerinden ziyade, yalnızca merkezsizleştirilmiş organizasyon birimleri olduğuna dikkat etmek önemlidir. Böylelikle iller ve il teşkilat birimleri sadece kendi bütçelerinden yoksun olmakla kalmayıp, aslında bütçe yapısı içinde resmi olarak ayrılmış bir alana da sahip değildir. İller, büyük ölçüde nüfus büyüklüklerine göre belirlenen, Bağımsız Yerel Yönetişim Müdürlüğü (1-3 sınıflarından itibaren) tarafından derecelendirmektedir. İllerin derecesi, idarenin yetki alanının büyüklüğünün yanı sıra personelin sınıf seviyelerini de gösterir (Boex, 2012: 11).

Vali, başkan tarafından seçilen il düzeyinde baş yönetici olarak görev yapmaktadır (Genel Müdür). Valiler, Bağımsız Yerel Yönetişim Müdürlüğü tarafından seçilir ve devlet başkanı tarafından ataması yapılırken; devlet başkanı

tarafından görevden de alınabilir (Habib, 2013). Vali, Afganistan'ın İçişleri Bakanlığına bağlıdır ve ildeki en üst idari devlet görevlisi olup, cumhurbaşkanının temsilcisi olarak çalışmaktadır. Valiler, IDLG aracılığıyla merkeze rapor verirler. Valinin, konumu itibarıyla, vatandaşın güvenini kazanma ve hükümeti desteklemek gibi diplomatik ve politik görevleri vardır. Bu yönetici, ildeki bakanlık birimlerinin adalet ve güvenlik faaliyetlerini düzenlemek, denetlemek, desteklemek ve hizmet sunumu ile görevlidir. Valiler, başkanı temsil etmesine rağmen İçişleri Bakanlığını kapsamında çalışırlar. Ancak valilerle İçişleri Bakanlığı arasındaki bağlantının kapsamı açık değildir (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 9).

İlçe idare birimleri (kaymakamlar), polis, ordu ve özellikle yerel polis teşkilatı üzerinde denetim ve doğrudan yaptırım yetkisine sahiptir. Aynı şekilde, belediyelerin bütçesini il valisi aracılığıyla IDLG'ye onaylatmaları gerekmektedir (Boex, 2012: 11). İlaven, valinin ildeki üst düzey atamaları için öneri verebilirler ve ildeki daha alt kademe personeli atamak gibi görevlere sahiptir (Saltmarshe ve Medhi, 2011: 15). Bunun dışında, il yönetiminin çok az bağımsız karar alma yetkisi de bulunur. Valilerin, pozisyonun sorumluluklarını nasıl yorumlayacağı konusunda bir takım özgürlükleri de vardır. Bu, hem idari yapılarda hem de planlama, personel, idare ve kalkınma ile ilgili komitelerin yapısı ve işleyişinde iller arasında bazı değişiklikler ile sonuçlanmıştır. Bazıları bir takım yenilikler getirmektedirler. Örneğin Verdek İli'nde olduğu gibi ilin tüm ilçe yöneticileri ve sektör yöneticilerinin katılımıyla toplantılar düzenlemektedir. Benzer şekilde bazıları, haftalık toplantılarda siyasi partileri, il konseyi üyelerini ve Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu (AIHRC) ve Afganistan'daki Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu (UNAMA) temsilcilerini de dahil etmektedir (Saltmarshe ve Medhi, 2011: 15). Valilerin bir diğer önemli yetkisi de İl Yönetim Kurulu'nu toplaması ve bu kurula başkanlık etmesidir. Vali, görev yaptığı ilde yürütülen faaliyetleri tamamen engelleyebilecek yetkiye sahiptir. Çünkü ilde faaliyette bulunan birimlerin masrafları, valinin izni olmadan yapılmamaktadır. Özellikle 2015'te hükümetin oluşturduğu "İl Bütçeleme Politikası" ile kamu mali yönetimi otoritelerinin bir kısmı yerel yönetimlere verilmiştir (Provincial Budgeting Policy, 2015).

Ayrıca IDLG tarafından hazırlanan "Yerel Yönetim Politikaları" kapsamında valilerin görevleri şu şekilde belirlenmektedir:

- a. İl düzeyinde güvenlik, barış, kamu düzeni ve istikrarı sağlanması,

- b. Hukukun üstünlüğünü koruma ve anayasa ve diğer yasalarının uygulanmasını sağlama,
- c. İilde yaşayan vatandaşların insan haklarını koruma, geliştirme, destekleme ve bilinçlendirme,
- d. İildeki eğitimsel, sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetleri geliştirme, teşvik etme ve destekleme,
- e. İilde yaşayan vatandaşlara hizmet sunma. Bu hizmetler arasında adalet, güvenlik, sağlık, beslenme, eğitim, elektrik, yerel ulaşım, kırsal ve kentsel altyapı, tarım ve sulama, doğal kaynak yönetimi, kimlik kartı ve insanların en çok değer verdiği diğer hizmetleri sağlamak ve kalitesini kontrol etme ve artırma ve bu içerikte belediyelerin faaliyetlerini ve eylemlerini denetleme,
- f. İildeki “iyi yönetim” yapmak. Örneğin:
- Açıklık / Şeffaflık
 - İnsanlara hesap verebilirlik
 - Başta kadınlar ve gençler olmak üzere insanların katılımı
 - Sivil toplum ve özel sektörün katılımı
 - Yerel demokrasi
 - Etkililik-verimlilik
 - Eşitlik ve kapsayıcılık
 - Cinsiyet Adaleti
 - Tutarlılık
 - Her seviyede kural tabanlı sistem
- g. İl düzeyinde yokluk ve yoksullukla mücadele etmek ve bu bağlamda Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedeflerini gerçekleştirmesi için zemin sağlamak,
- h. Doğal afetlere karşı hazırlık, önlemler ve müdahale tedbirlerinin alınması,
- i. Özellikle kırsal bölgelerden haşhaş ekimini ortadan kaldırmak ve geçim kaynakları için alternatif ürünlerin ekilmesini teşvik etme,

- j. Çevreyi koruma ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlama,
- k. İslam'ı destekleme ve İslami değerleri koruma,
- l. Afgan Ulusal Kalkınma Stratejisi (*Afghan National Development Strategy*, ANDS) ve ulusal öncelikli programların uygulanmasına yardımcı olmak, desteklemek ve merkezi hükümetin işlevlerinin verimli biçimde uygulanmasını sağlama (IDLG, 2010: 11).

Diğer taraftan, valilerin ildeki tüm bu işleri ve görevleri yürütmek için az sayıda çalışanı ve mali kaynağı vardır. Valiliklerde genel olarak 20-55 arasında memur çalışmaktadır, ancak kaymakamlığın memurları da valilik kapsamında oldukları sebebiyle tam sayı belli değildir. Valiliğin bütçesi maaşlar haricinde oldukça sınırlıdır; ama uygulamada çoğu illerde vali, kişisel ağları aracılığıyla büyük miktarda kaynak elde edebilir ve hizmet sunumlarından çeşitli vergiler alırlar. Valiler tarafından bulunan kaynakların artması, valilerin bazı yerlerde gayri resmi hizmet sunma eğilimini artırmış haldedir. Ama valiler, hizmet sunmak için hesap verebilirlik mekanizmasının yokluğunda da bu uygulamaları yapabilmektedirler (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 12 - 13).

Tablo 2. 1. İl Düzeyindeki Yerel Yönetişim Kuruluşları

İl valisi
Belediye
Milli güvenlik bölümü il ofisi
İl meclisi ve mahkemeleri
AIHRC il ofisleri
Özel sektör
Sivil toplum (medya, topluluklar ve yerel konseyler)
İl kalkınma komitesi (PDC)
İl yönetsel montaj (PAA)

Kaynak: Independent Directorate of Local Governance (IDLG, 2010: 11)

2.2.3.1.4.2. İl Meclisi

2004 Anayasası'nın 138. ve 140. maddelerinde belediye, il, ilçe ve köy seviyelerinde seçilen meclislerin kurulması gerektiği belirtilmektedir. Bu kurumların nasıl seçileceği ve hangi görevlere sahip olacağı anayasa ve ilgili kanunlarda belirtilmekle birlikte bu meclislerden sadece il düzeyindekiler kurulabilmiştir.

Ülkenin yerel seviyesinde seçilen ana kurumlardan biri il meclisidir. İl meclisi (Vilayeti Şura) olarak adlandırılan ilk seçilmiş alt ulusal hükümet kurumları, 2005 yılında kurulmuştur. Bununla birlikte, il meclislerine kadınların katılımı sağlamak istendiğinden, il meclislerinin sandalyelerinin dörtte biri kanunen kadınlara ayrılmıştır ve seçime aday olabilmek için adayın seçime girdiği ilde ikamet etmesi gerekmektedir. Aslında, il meclislerinin sivililerin hükümete giriş yapabilmesi ve hükümet ile halk arasındaki zorlukları ele alma aracı olarak kullanılması amaçlanmıştır (Habib, 2013: 7). Valilerin aksine, il meclislerinin üyeleri aslında seçimle görevlendirilir. İl meclisin üyeleri doğrudan halk oylamasıyla seçilmelerine rağmen, yalnızca sınırlı yetkileri vardır. Görevleri büyük ölçüde il valisi ve diğer il müdürlüklerinin gözetimiyle sınırlıdır (Boex, 2012: 12).

İl Meclislerinin görevleri, Yerel Yönetişim Politikaları'nda, 2005 Yerel Yönetimler Kanunu'nda ve 2004 Anayasası'nda (mad. 138-141) açıklanmıştır. Bu Anayasa'ya göre il meclisleri tüm illerde oluşturulmalıdır. Ülke genelindeki il meclislerinin tümünde, her ilin nüfusu ile orantılı olarak neredeyse 420 meclis üyesi görev yapmaktadır. Nüfusu 500.000 ve altı olan illerde yedi meclis üyesi ve nüfusu 3.000.000 ve daha fazla olan illerde ise otuz bir meclis üyesi bulunur. İl meclis üyeleri 4 yıllık görev süresi ile faaliyetlerini sürdürmektedir. İl meclis üyeleri ayrıca, bir başkan, bir başkan yardımcısı ve bir sekreteri 1 yıllık görev süresi için kendi üyeleri arasından seçerler (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 13).

Henüz il meclislerinin rolü konusunda bir netlik yoktur. Hatta açıkça verilmiş rolleri bile yerine getirme yetkisi yoktur. Anayasa, il meclislerinin il idaresi ile işbirliği içinde görevlerini yerine getirmeleri gerektiğini belirtmektedir. Ancak İl Meclisleri Kanunu; il idaresinin geri kalanının işbirliğini sağlayacak hükümler içermemektedir. İl meclisleri denetleme ve danışma hizmetleri sağlar, ancak kanunda il meclisine il yöneticilerinin veya diğer il müdürlüklerinin bu rollerle ilgili işbirliğini sağlama garantisi yoktur. İl Meclisleri Kanununun 4. maddesi, il meclisinin il sakinleri ile her 4 ayda bir; il yöneticisi ve mahalli idareler ile en az ayda bir toplantı sağlamasını belirtmektedir. Ancak böyle bir hüküm, valiyi veya diğer yerel yetkilileri sorumlu kılmaz. Benzer şekilde, 18. madde, bakanlıkların yerel müdürlüklerinin ve ildeki diğer dairelerinin il meclisi tarafından istenen belirli bilgileri sağlamasını gerektirir, ancak bu tür bilgilerin verilmemesi durumunda herhangi bir yaptırım mekanizması belirtilmemiştir (IDLG, 2010: 66).

Bu yasa, aynı zamanda il meclisinin devletin kalkınma hedeflerini güvence altına alma konusunda anayasayla yetkilendirilmiştir ve belirtilen yetkiler il meclisinin bu rolünü yerine getirmesine imkan vermeyecek kadar belirsizdir. Bunun iyi yapılması için, il meclisi kanunlarında ve planlamalarında il meclislerinin rolünün iyi tanımlanması gerekmektedir (IDLG, 2010: 66).

Ayrıca, il meclisleri, işletme giderleri için valiliklere bağlıdır. İl meclislerinin bütçesi ve denetleme yapan kadroları da il idarelerinden bağımsız değildir. Mevcut kanun, il idaresinin işbirliğini garanti etmemektedir. Yürürlükteki kanunda idare ve kolluk kuvvetlerinin il meclisi toplantılarına katılma veya bilgi taleplerine cevap verme zorunluluğu bulunmamaktadır ve il planlama sürecine il meclisini dahil etmek için belirli bir mekanizma da yoktur. İl Meclisleri, seçmenleri temsil etmede, kalkınma planlamasına katkı bulunmada, il idaresinin faaliyetlerini denetlemede ve idareyi eylemlerinden sorumlu tutmada kilit rol oynayabilir, ancak mevcut kanun il meclisine bu yetkiyi vermemektedir (IDLG, 2010: 67).

İl meclislerinin yapısındaki tüm bu eksikliklerin ötesinde il meclisinin temel işlevleri, halkın ve sivil toplum kuruluşlarının il yönetimi ile işbirliği ve katılımı için bir yapı oluşturmak ve merkezi hükümet ve yerel halk arasındaki anlaşmazlıkları çözmektir (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 13).

2005 İl Meclisleri Kanununun 4. maddesinde il meclislerinin görevleri şöyle sıralanmıştır:

- ❖ Hükümetin kalkınma hedeflerinin (iktisadi, sosyal, sağlık, eğitim, imar ve ille ilgili diğer konularının) belirlenmesine katılmak,
- ❖ İl yönetiminin mali kaynaklarının (yerel düzeyde ve merkezi bütçeden elde edilen gelirlerinin) etkin kullanımı için il idaresine danışmanlık ve öneriler sağlamak,
- ❖ Reformcu barışma/çözüm toplantılar aracılığıyla ırksal ve yerel anlaşmazlıklara çözüm bulmak,
- ❖ İl stratejik planlarının, il kalkınma planlarının ve diğer planlarının hazırlanması aşamasında tavsiyeler sunmak,

- ❖ Şeri hükümlere ve kanunlara aykırı olan gelenekleri (zorla evlilikler, kadınları taciz etme ve benzeri) ortadan kaldırması sağlamak ve insan haklarını güvence altına alma ve gelişimine katkı sağlamak,
- ❖ Yetkili makamların izni ile güvenlik alanlarında, kolluk kuvvetlerinin işlemlerini incelemek ve il idareye bu faaliyetlerden rapor sunmak,
- ❖ İl yönetim birimlerinin uygulama ve çalışma planlarıyla ilgili veri ve bilgi toplamak,
- ❖ İl idaresi tarafından hazırlanan kalkınma planının ve il düzeyinde yapılan yıllık masrafların incelenmesini sağlamak ve bunları kitle iletişim üzerinden vatandaşlara bildirmek,
- ❖ Tarihi eserleri yıkım, hırsızlık ve kaçakçılıktan korumak,
- ❖ En az 3 ayda bir genel danışma toplantıları düzenlemek ve ilde yaşayan etkili vatandaşların fikirlerini almak ve her ay en az bir defa vali ve diğer il makamları ile toplantı yaparak fikir alışverişinde bulunmak ve bu görüşleri paylaşmak,
- ❖ Uyuşturucu kaçakçılığını, üretimini, satışını ve depolanmasını önlemek amacıyla kamuoyunu bilgilendirerek halkın uyuşturucuyla mücadeleye aktif katılımını sağlamaktır (LAPC mad. 4).

Son olarak, il meclislerin tüm bu sınırlı yetkilerine rağmen yerel yönetimler seviyesinde hesap verilebilirliğinin sağlanabilmesi için tek sorumlu ve yetkili kurumdur.

2.2.3.1.5. Beşinci Kuruluş: İlçe Yöneticisi Olarak Kaymakam ve İlçe Meclisi

Bu kuruluş ilçe düzeyindeki yerel kurumları kapsamaktadır ve bunlar ise ilçe yöneticisi (kaymakam), ilçe ve köy meclislerdir. Bu kuruluşun daha iyi anlaşılması için aşağıda detaylı bilgi verilmektedir.

2.2.3.1.5.1. İlçe Yöneticisi (Kaymakam)

İlçe, birkaç köyden oluşan idari bir birimdir. Afganistan'da ilçe en düşük yönetim düzeyidir. İller nüfus ve toprak büyüklüğüne göre ilçelere bölünmüştür. Afganistan'da 34 kentsel ilçe ve 364 kırsal ilçe bulunmaktadır (Boex, 2012: 13).

Mahalli İdareler Kanunu'nun 4. maddesine göre, il valilerinin yetkileri ile kaymakamların yetkileri arasında herhangi bir fark yoktur. Başka bir ifadeyle, iller ile ilçeler arasındaki yönetsel düzenlemelerin benzer şekilde olduğunu görmekteyiz. Uygulamada, kaymakamların sınırlı resmi yetkileri olmasına rağmen kaymakamlık ilçe düzeyinde yönetim organizasyonunda merkezi bir figürdür. İlçeye personel tahsislerinin çoğu Kabil'deki bakanlıkların etkisi altındadır. İl yöneticilerinin ilçeler konusunda nispeten daha az yetkisi vardır (Habib, 2013: 8). İlçelerde kaymakam (Woluswals) ilçe yönetici olarak görev yapmaktadır. İlçe yöneticileri, (valinin il düzeyinde yaptığı gibi) hükümeti desteklemek, vatandaşın güvenini kazanmak, onlarla bağlantı kurmak gibi diplomatik ve politik görevleri vardır. Söz konusu yöneticiler, bakanlıkların il ve ilçe birimlerinin adalet ve güvenlik faaliyetlerini denetlemek, düzenlemek ve hizmet sunumu ile yükümlüdür (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 9).

2010 yılına kadar kaymakamların siyasi olarak atandığı bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Vali, çoğu zaman kaymakamı veya yüksek rütbeli kişileri aday olarak seçip, Bağımsız Sivil Hizmetler Komisyonu'nun ve Bağımsız Yerel Yönetişim Müdürlüğü'nün idari reform görüşleri sonrasında, başkanın onayından sonra atamalar yapmaktaydı (Habib, 2013: 8). Ayrıca 2011 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile bu pozisyonlar biraz da olsa değiştirilerek devlet memurluğu haline getirilmiştir. Kaymakamın seçilmesinde; IDLG'nin, valilerin ve cumhurbaşkanının görüşü ve serbest rekabet, sınav süreci ve liyakate dayanarak seçim yapılmaktadır (Yaree, 2019: 250).

Bir kaymakam yalnızca IDLG ve yürütmenin temsilcisi değil, aynı anda hükümetin ilçe seviyesindeki yansımasıdır. Fakat yaptıkları işlemler veya eylemlerinden dolayı il valisine karşı sorumlu olduğundan resmi şekilde valilere rapor vermelidir. Kaymakamlığın, organizasyon ve bütçe açısından il valiliği ofisine bağlı olduğunu görmekteyiz. Kaymakam, planlama, bütçeleme ve idari işlerin koordinasyonunu ilçe düzeyinde gerçekleştirir. Ek olarak güvenlik ve kalkınma konularında görevlidir (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 9).

İlçe düzeyinde kaymakamların ana sorumlulukları;

- İlçe düzeyinde barış, güvenlik, kamu düzeni ve istikrarın sağlanması,
- Yasa egemenliğinin sağlanması,

- İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi,
- Merkezi ve yerel birimlerin eylemleri ve faaliyetleri arasında koordinasyon oluşturulması,
- İlçe düzeyinde doğumların, ölümlerin ve evliliklerin kayıt altına alınması,
- Uyuşturucu ile mücadele edilmesi ve doğal afetlerin yönetilmesi (Yaree, 2019: 251).

Kaymakamın yasal yetkilerinin yanı sıra büyük ölçüde gayri resmi otoritesi ve gücü de bulunmaktadır. Kısmen bu güçlü kişisel ilişkiler ve gayri resmi yetkiler vasıtasıyla, ilçelerindeki yasal olmayan birçok faaliyet üzerinde kontrol sahibi olmaktadır. Kaymakamın bir diğer önemli sorumluluklarından birisi ilçedeki sorunları ve çatışmaları gidermektir. İlçe seviyesinde oluşan sorunlar, davalar, anlaşmazlıklar ve işlenen suçlarla ilgili ilk önce kaymakama başvuru yapılmaktadır. Bu nedenle kaymakamlar yerel liderler ve yaşlılarının bir araya gelmesi, anlaşmazlıkların ve sorunların çözümlenmesini sağlamaktadır (IDLG, 2010: 69).

Tablo 2. 2. İlçe düzeyindeki Yönetişim Kuruluşları

İlçe yönetici
İlçe belediyesi
Milli güvenlik bölümü ilçe ofisi
İlçe meclisi ve mahkemeleri
Özel sektör
Sivil toplum (medya, topluluklar ve yerel konseyler)
İlçe yönetişimsel montaj (DAA)

Kaynak: Independent Directorate of Local Governance (IDLG, 2010: 11)

2.2.3.1.5.2. İlçe Meclisi

Anayasada, "insanları ilgilendiren faaliyetleri düzenlemek ve onlara yerel yönetime aktif olarak katılma imkanı sağlamak için" ilçe meclislerinin seçimle oluşturulması gerektiği belirtilmektedir. Ancak ilçe meclisi seçimleri henüz yapılmamaktadır (IDLG, 2010: 70). 2004 Anayasası'na göre ilçe meclislerinin üye sayısı her ilçenin nüfusuna göre değişmektedir. Her meclis bulunduğu ilçeye göre 5 ile 15 arasında üyeye sahiptir. Bu meclislerin oluşturulması için her 3 senede bir seçim yapılması gerekmekte ve ilçe meclislerine aday olacak kişilerin ilçenin sakinlerinden olması gerekmektedir (Habib, 2013: 8). Anayasanın 84. maddesi, her

ilçe meclisi üyeleri arasından, üç yıllık bir süre için bir kişiyi seçmesini ve bu kişinin de Meşrano Jirga'ya (Senatoya) gönderilmesini şart koşturmaktadır (IDLG, 2010: 70).

Başka bir yapı olan “Geleneksel Konsey/Şura” çoğu ilçede faaliyet göstermekle birlikte, insanların uzun seneler boyunca sorunlarını ve anlaşmazlıklarını çözmek için kullanmıştır ve belli alanlarda halen kullanmaya devam edilmektedir. İlçede yaşayan insanların eğitim, sağlık, insanlar arasındaki anlaşmazlıkların çözümü ve yol gibi çeşitli hizmetlerin sunulabilmesi için bireylerden ve kurumlardan çeşitli destekler yapmalarını istemektedir. Kanuni bir nitelik taşımayan bu meclisler, etnik grubu temsil eden ya da alanın mezhepsel özelliklerini (Şii/Sünni) yansıtan bireylerden oluşmaktadır (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 19).

İlçe meclisinin görev ve sorumlulukları;

- İlçe meclisi, STK ve vatandaşların ilçe yönetimine katılımını ve bu katılımın gelişmesini sağlamaktadır.
- İlçe meclisi, ilçe düzeyinde yapılan kalkınma planlarına onay verip, desteklemekte ve bu planların uygulanmasını sağlamaktadır.
- İlçe meclisinin bir diğer önemli görevi de bakanlık temsilcilerinin hizmet sunumunun kalitesini denetlemektir (Yaree, 2019: 251).

2.2.3.1.5.3. Köy Yönetimi

Afganistan'da köyler en küçük yerel politik organizasyonlardan biridir. Afganistan kırsal toplumunda, köyler temel topluluk birimi olarak tanımlanmaktadır. Afganistan'da yaklaşık 30.000 köy bulunmaktadır (Habib, 2013: 10).

Köy yönetiminde, Karyadar/ Malik/ Arbab ismi ile resmi olmayan makamlar, köy düzeyinde güç sahibi ve etkilidirler. Bunlar köy düzeyinde toplumsal sorunların çözümüyle ilgilenmektedirler. Aynı zamanda bunlar köyün hükümet temsilcisi olarak da bilinmektedirler. Uzun seneler boyunca devam eden bu geleneksel yapının varlığını bugün hala görmekteyiz. Bununla beraber bu bireyler köydeki yaşayan insanların sorunlarını çözerler. Bu bireyler toplum temsilcisi olarak kabul edilmektedirler ve yerel yetkililer tarafından resmi olarak tanınmalarına rağmen resmi bir otoriteye sahip oldukları söylenemez. Bu bireylerin genelde varlıklı ve

zengin kimseler olması sebebiyle köydeki yaşayan insanların temsilcisi olmaktadır (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 19).

Köy düzeyinde bir diğer önemli birim köy meclisidir (şura/konsey). Şura, köyde yaşayan insanlar için çok önemli bir rol oynamaktadır. 2004 Anayasası'nda, köyde yaşayan vatandaşları ilgilendiren faaliyetleri düzenlemek, organize etmek ve onlara yerel yönetime etkin bir şekilde katılma imkânı sağlamak amacıyla köy konseylerinin kurulması gerektiği belirtilmiştir (mad. 140). Ancak günümüze kadar bu konseyleri oluşturmak için seçim yapılmamaktadır. Bu konseylerin henüz oluşturulamamasından dolayı resmi konumları olmamakta ve geleneksel şuralar/konseyler bazı konularda şu anda eylem ve faaliyetlerini devam ettirememektedirler (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 19).

Köy düzeyinde bir diğer önemli birim ise Toplum Geliştirme Konseyi'dir (*Community Development Council*, CDC). Kırsal Rehabilitasyon ve Kalkınma Bakanlığı (MRRD), 2003 yılında Ulusal Dayanışma Programı'nın (NSP) bir parçası olarak Toplum Kalkınma Konseyleri (CDCs) oluşturmaya başlamıştır. NSP'nin iki ana hedefi vardır:

- 1) Toplulukların tabanı geliştirme ve iyileştirme temelli projeler sağlamak,
- 2) Topluluk yönetimini iyileştirmektir (IDLG, 2010: 71).

MRRD, NSP'nin ilk iki yılında 10.400 CDC oluşturmuştur. Bakanlık, üçüncü yılda faaliyetlerini genişletip, sadece üç yıl içinde toplam 17.000'den fazla CDC oluşturmaktadır. CDC'ler şu anda Afganistan'daki toplulukların yarısından fazlasını kapsamaktadır. CDC'ler, topluluk tarafından önceliklendirilen projelerden oluşan Topluluk Kalkınma Planlarını (CDP) geliştirme sorumluluğuna sahiptir (IDLG, 2010: 72).

Tablo 2. 3. Köy Düzeyinde Yerel Kurumlar

Köy düzeyinde resmi yönetim kuruluşları						
Köy konseyi			Topluluk geliştirme konseyleri			
Sivil toplum						
Şuralar			Medya			
Gayri resmi yönetim kuruluşları						
Malik	Arbab	Karyadar	Han	Rishsafid (Ak sakal)	Malik guzer	Komutan

Kaynak: Habib, 2013: 10

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AFGANİSTAN'IN POLİTİK VE İDARİ SORUNLARI

Afganistan'da pek çok etnik, dini ve dilsel azınlık bulunmaktadır. Ülkenin siyasi sistemi her zaman etnik ve kabile geleneklerine dayanmıştır. Bu nedenle halk arasında birlik ve beraberlik yaratma ile halkın verimli bir hükümetle bir arada yaşamasına zemin sağlama çabaları tamamen başarısız olmuştur. Ayrıca Afganistan'daki siyasi olayların seyri, gruplaşmalar ve etnik çatışmalar, farklı tarihsel dönemlerdeki çatışmalar ile anlaşmazlıkların konusunun iç ve dış faktörlerin etkisiyle her zaman dalgalı olduğunu gösterir. Bu dalgalanmalar konunun hassasiyetine, durumuna ve mevcut imkanlara göre farklı şekillerde kendini göstermektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, Afganistan'daki siyasi partilerin tarihsel örgütlenmesi, siyasi partilerin ülkenin siyasi yaşamının önemli bir parçası ve önemli bir sorunu olarak algılanması nedeniyle ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Daha sonra Afganistan'ın politik ve idari sorunları detaylıca ele alınmaktadır.

3.1. Siyasi Partiler

Afganistan'ın siyasi partileri, tarihsel süreçte üç farklı siyasi akıma ayrılmaktadır. Birincisi, İslamcı partiler (Afganistan İslami Çağrı Örgütü, Afganistan Ulusal İslam Cephesi ve Afganistan Ulusal Kurtuluş Cephesi); ikincisi, sol ve etnik milliyetçi partiler (Ulusal Birleşik Afganistan Partisi veya Afganistan Ulusal Kongre Partisi) ve üçüncüsü de yeni demokratik partilerdir (Afganistan Çalışma ve Kalkınma Partisi, Afganistan Gençliği Ulusal Dayanışma Partisi veya Cumhuriyetçi Partisi). Bu üç siyasi akımın temel ayrımları ise birincisinin, İslam'ın hükümetteki rolüne ilişkin duruşları (laikliğe karşı İslam devleti); ikincisinin, Sovyet müttefik Afgan rejimine karşı direnişe katılıp katılmadıkları ve üçüncüsününse, federalizmi (çoğunlukla azınlık etnik partileri) ya da merkezîyetçiliği savunmalarıdır (NATO Parliamentary Assembly, 2011: 4).

Afganistan'daki siyasi partilerin uzun bir tarihi yoktur. Afganistan'da siyasi partilerin ilk kez Zahir Şah zamanında resmîyet kazanmaya başladığı görülür. 1940'larda, Zahir Şah'ın reformcu danışmanları tarafından birkaç siyasi parti kurulur. Bu dönemde kurulan siyasi partiler kısa zamanda kurumsallaşmadan kaybolur. Bir tek, o zamanda kurulan Afgan Milliyet Partisi bugüne dek varlığını sürdürebilir.

1960'larda ise birçok komünist siyasi parti kurulmuştur. Bu dönemde Afganistan Demokratik Halk Partisi de kurulmuş ancak zamanla bu parti kendi içerisinde parçalanmaya başlamıştır. Bu siyasi partiden ayrılanlar Halk ve Parçam partilerini kurarlar. İki parti arasındaki temel fark, kurucu unsurlarının etnik farklılıklarından kaynaklanmıştır. Halk Partisi genellikle Peştunlardan; Parçam Partisi de Tacikler, Farsça konuşanlar ve Özbekler gibi Afganistan kuzeyinde yaşayan diğer etnik gruplardan oluşmaktaydı. Bu iki fraksiyon, 1977'de Sovyet baskısı altında sadece görünüşte birleştiler. 1979'da Sovyetlerin Afganistan işgaline karşı savaşmak için, dış güçlerin desteklediği, yedi Mücahit partisi kurulmuştur. Bu partilerden ISI (Pakistan İstihbarat Teşkilatı) başta olmak üzere ABD ve Suudi Arabistan gibi devletler tarafından donatılmış ve desteklenmiştir. Bu partiler kısaca şöyle sıralanabilir: “Cemiyet-i-Islami, Cabhayi Necat, Tanzim-i Dawat, Mahaz-i Milli, Gülbadin Hikmetyar'ın Hizbi İslami şubesi, Halis'in Hizbi İslami Şubesi ve Hizb-i Hareket İnkilabi İslami (Afganistan İslam Devrimi Hareketi)” (Bekmuradi, 2014: 35).

Afganistan'da 2005 yılına kadar siyasi partileri yasallaştıran veya düzenleyen bir yasa yoktu. Sadece, 1964 Anayasası'nın 32. maddesi Afganistan vatandaşlarına parti kurma hakkı vermektedir (1964 Anayasasının 32. maddesi). Siyasi Partiler Yasası kral tarafından imzalanmadığından siyasi partiler hiçbir zaman anayasal rejime göre yasallaşamadı. Bu kanun eksikliği 2005'e kadar devam etti ancak 2005'te Afganistan'ın Siyasi Partiler Kanunu cumhurbaşkanı tarafından onaylandı. Afganistan Anayasası'nın 35. maddesi ve Afganistan Siyasi Partiler Kanunu'na göre partilerin “aşiretçilik, dar görüşlülük, dil ve dini mezhepçilik temelinde” oluşması yasaklanmasına rağmen, siyasi partiler hala belirli bir etnik gruba veya dile bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Çok sayıda parti, sazman (organizasyon), nehzet (hareket) ve şura gibi isimleri kullanarak Adalet Bakanlığı'na kayıtlı olsa da, bu kuruluşlar henüz tam anlamıyla bir siyasi partiyi temsil edememektedirler (Johnson, 2003: 35).

3.1.1. Afganistan'ın İlk Partileri

Kral Zahir Şah'ın 1940'lı yıllardaki modernizasyon politikaları birçok partinin kurulmasına yol açmıştır. Ancak, Afganistan'da siyasi partilerin gelişmesi 1960'lara kadar gerçekleşmemiştir. 1964 Anayasası parti kurma hakkını yasal olarak tanıyarak birçok partinin kurulmasını sağlamış ancak onlardan sadece Afgan Millet Partisi

günümüze kadar gelebilmiştir. Bu on yılda, en önemlisi Afganistan Halk Demokratik Partisi (PDPA) olan çok sayı sol parti oluşmuştur, ancak bunlardan çoğu kısa bir süre sonra ortadan kaldırılmıştır. Bu partilerin gelişimi, halkı siyasi faaliyetlere dahil edememeleri, ulusal çıkarları desteklememeleri ve aşırılık eğilimleri nedeniyle sekteye uğramıştır (Teijgeler, 2009: 1).

Kasım 1964 yılında Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmel öncülüğünde Mir Muhammed Sıddik Farhang, Mir Gulam Muhammed Gubar, Mir Akbar Haybar, Ali Muhammed Zehma, Sıddikullah Ruhi ve Tahir Badahşi gibi kişilerden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bir süre sonra bahsi geçen komisyon, 1 Ocak 1965 yılında otuz kişinin katılımıyla Nur Muhammed Taraki'nin evinde yapılan ilk kongrede Hizbi Demokratiki Halki Afganistan (Afganistan Demokratik Halk Partisi) adıyla bir parti kurulmuş ve bu parti resmi olarak faaliyete başlamıştır. Muhammed Zahir Şah'ın 1973'te eski başbakan Mohammad Daud tarafından devrilmesinden sonra monarşi son bulup cumhuriyet ilan edilmiştir (Hayat, 2016: 71). Davud Han yalnızca PDPA'yı (Parçam şubesi) İslami sağcıların tehdidine karşı siyasi bir araç olarak kullanmış (Teijgeler, 2009: 2) ve 1975'te komünistleri yönetimden uzaklaştırmak amacıyla sert tedbirler ve önlemler almıştır. Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin Babrak Karmal ve Nur Muhammed Teraki gibi birçok yöneticileri tutuklanarak hapishaneye atılmıştır. Davud Han 1973'te komünistlerin destekleriyle iktidara gelmiş ancak politikaları tepkisiyle karşılanmıştır. 27 Nisan 1978'de, Afganistan Demokratik Halk Partisi, komünist subayların desteğiyle düzenlenen darbede (Saur Darbesi⁶) Muhammed Davud Han'ı ailesiyle beraber öldürüp yönetimi ele geçirmiştir. Davud Han tarafından tutuklanan Teraki, 1 mayısta devlet başkanı olmuştur. Darbeden kısa süre sonra Afganistan Demokratik Halk Partisi "Halk" ve "Perçem" dalları arasında bölünmüştür. Birkaç ay sonra Teraki tarafından Perçem yöneticileri Hindistan, Türkiye ve İran'a sürgüne yollanmış ve birçok üyesi tutuklama ve idamla korkutulmaya çalışılmıştır. 16 Eylül 1979'da Hafızullah Amin devlet başkanlığına geçerek Sovyetler Birliği ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmış ve eski Cumhurbaşkanı Nur Muhammed Teraki'yi tahtan indirerek öldürmüştür (Hayat, 2016: 71 - 72).

⁶ Saur, Fars takviminde baharın ikinci ayının Farsça adıdır. Bu isyan Saur ayında meydana geldiği için ismi de o yüzden Saur İsyanı olarak bilinmektedir.

1978 yılındaki PDPA darbesinden hemen sonra ülkenin çeşitli bölgelerindeki halk, rejimin aceleci reformlarına karşı ayaklanmıştır. 1979'da Sovyetler Afganistan'a girmiş ve 10 yıldan fazla kalmıştır. 1986'da cumhurbaşkanı Necibullah yeni bir siyasi partiler yasasıyla politik ortamı liberalleştirmiş ancak bu "*kontrollü demokrasiye*" katılmayı seçen partilerin çoğunluğu sol görüşlü partilerdir ve 1988 yılındaki seçimler PDPA adaylarının lehine ayarlanmıştır. İşgalin onuncu yılının (1989) sonunda Sovyetler ülkeyi terk etmeye mecbur kalmış ve PDPA hükümeti de çökmüştür. Bu noktaya kadar sol partilerin politik açıdan aktif oluşu gözlenmektedir. Örneğin yayınlarında kadın ve gençlik hareketleri gibi kurumları desteklemişlerdir. Ancak birleşik veya kurumsallaşmış bir siyasi güç olamamışlardır (Tejjeler, 2009: 2).

3.1.2. Sovyet İşgaline Karşı Partiler

Sovyet işgaline karşı direnci ve muhalefeti, mücahit (Sünni, Şii, İslami köktendinci⁷ ve gelenekçi⁸) partiler göstermiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, mücahitlere doğrudan Pakistan İstihbarat Teşkilatı (ISI) ve dolaylı olarak da Amerika Birleşik Devletleri ve Suudi Arabistan dahil olmak üzere anti-Sovyet güçler finansal yardımda bulunmuştur. Böylece Sovyetlere karşı tüm mücahit partiler birleşmiştir ("Cemiyet-i İslami", "Tanzim-i Dawat", "Cabhayi Necat", "Mahaz-i Milli", "Hizb-i Hareket İnkilabi İslami" ve Gülbadin Hikmetyar ve Yonus Halis liderliğindeki iki "Hizbi İslami" fraksiyonu). Ancak 1989'da Sovyetlerin çekilmesinden hemen sonra mücahit gruplarının çoğu iç savaşta rakip konuma gelmiştir. Bu partiler, İslami Köktendinciler⁹ (Islamic Fundamentalists) ve Gelenekçiler (Traditionalists) olarak iki farklı ittifak kurmuşlar (Tejjeler, 2009: 2).

Aynı dönemde birçok Şii parti de mevcuttur. Bunlardan en önemlisi diğer Hazara partilerden oluşan Abdul Ali Mazari liderliğindeki Hizbi Wahdati İslami Afganistan (Afganistan İslami Birlik Partisi)'dir. Söz konusu partinin şu an birkaç partiye ayrılmış olduğu gözlenmektedir. Bunlar; Mohammad Karim Halili liderliğindeki Hizbi Wahdati İslami Afganistan (Afganistan İslami Birlik Partisi), Mohammad Mohakik liderliğindeki Hizbi Wahdati İslami Merdum Afganistan (Afganistan Halkının İslami Birlik Partisi), Mohammad Akbari liderliğindeki Hizbi

⁷ Fundamentalism

⁸ Gelenekçiler: Mohammad Nabi Mohammadi, Sibgatullah Müceddidi ve Gaylani liderliğindeki gibi partilerdir.

⁹ İslami Köktendinciler: Burhanuddin Rabbani, Seyyaf, Halis ve Hikmetyar liderliğindeki partilerdir.

Wahdati Milli İslami Afganistan (Afganistan Ulusal İslami Birlik Partisi) - adını Hizbi İslami Hiraset Afganistan (Afganistan İslami Güvenlik Partisi) olarak değiştirmiş - ve Kurban Ali Erfani liderliğindeki Hizbi Wahdati İslami Millet-i Afganistan (Afganistan Milleti İslami Birlik Partisi)'dir (Ebrahimi, 2016).

Bu anti-Sovyet grupların tümü askeri hizipler gibi işlemekteydiler. Bu gruplar, kişisel, etnik, kabile ve dini hatlara göre bölünmüşlerdi. Bu bölünme, Afganistan toplumunun parçalanmışlığını da yansıtmaktadır. 1980 ve 1990'ların şiddetli çatışmaları sırasında direniş grupları arasındaki ittifaklar da hızla oluşmuştur. Bu ittifaklar nadiren askeri iktidar mücadelesinin dışında açık ideolojik veya politik hedeflere dayanmıştır. Hatta, eski komünistler ve solcu gruplar da coğrafi veya etnik kimliklerine dayanarak güç merkezleri oluşturmak amacıyla köktendinci İslamcılarla ittifaklar kurmuşlardır. Örneğin, Hizb-i Junbesh-i Milli Afganistan lideri General Dostum askeri bir güç olarak ortaya çıkarak bir siyasi parti oluşturmuş ve ülkenin kuzeybatısının çoğunu kontrol etmiştir. Söz konusu partilerin hiçbiri etkin bir şekilde işleyemediği için siyasi boşluk Taliban dönemi (1996-2001) boyunca da devam etmiştir (Tejjeler, 2009: 4). Afganistan'daki önemli ve büyük partilerden aşağıda bahsedilmektedir.

3.1.2.1. Cemiyet-i-İslami Afganistan Partisi

1957'da Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde, Prof. Golam Mohammad Niazi liderliğinde, Seyyed Mohammad Musa Tavana, Wafiullah Samiei, Prof. Mohammad Fazel, Abdul Aziz Forouh, Seyyed Ahmad Tarjaman vd. Müslüman Gençlik Hareketi'ni kurdular. 1972'de Golam Mohammad Niazi'nin istifa etmesiyle bu hareketin liderliğini Afganistan'ın Jamiyet-i İslami adı altında Burhanuddin Rabbani devralmıştır. Ancak Davud döneminin başlamasıyla birlikte İslami hareketlere büyük darbeler indirilmeye başlanmış ve bu partinin liderlerinin çoğu tutuklanmıştır. Muhammed Niyazi ile birlikte Sayyaf dışındakilerin yarısı bu zamanda, diğer yarısı da Taraki zamanında öldürülmüştür. Burhanettin Rabbani ise Pakistan'a sığınarak kendini kurtarmıştır. 1973 yılında Kabil'deki Burhanettin Rabbani'nin evinde yapılan ilk toplantıda Burhanettin Rabbani, partinin lideri, Abdurrahman Resul Sayyaf partinin yardımcısı ve Mühendis Habib Rahman sekreter olarak seçilmiştir. Söz konusu toplantıda diğer etkili üyelerin sorumlulukları da belirlenmiştir. Bu parti çoğunlukla Afganistan'daki Tacik kökenli kadrolar ve üyelerden oluşmaktadır. Bu hareket, Afganistan'daki İslâmi hareketler arasından en

güçlü hareket olarak bilinmektedir. 2001'den sonra, Cemiyet-i İslami'de yaşanan ihtilaflar sebebiyle, Ahmet Veli Mesud önderliğinde “Cephe-i Milli Afganistan” ve Yunus Kanuni önderliğinde “Afganistani Nevin” adlarında iki siyasi oluşum daha çıkmıştır (Hayat, 2016: 64 - 65).

Bu parti, mücahitlerin hükümeti ele geçirmesiyle 1992 yılında iktidara gelmiştir. Cemiyeti İslami, 1992-2001 yılları arasında devam eden iç savaşa neden olan taraflardan birisidir. 1996'da Taliban'ın başkenti işgal etmesiyle de Kuzey Koalisyonu'nun önemli askeri güçlerinden biri olmuştur. 2001 yılında ABD'nin Afganistan'a saldırısı ve Taliban rejiminin çöküşünden sonra ortaya çıkan düzen içinde Cemiyet-i İslami'nin lideri olan Cumhurbaşkanı Burhanuddin Rabbani, Bon Anlaşması gereği hükümeti geçici Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'ye teslim etmiştir (Yusofi, 2013: 91).

3.1.2.2. Hizbi İslami Afganistan Partisi

Hizbi İslami Afganistan Partisi 1969 yılında Kabil Üniversitesi'nde Gülbettin Hikmetyar liderliğinde ve diğer müslüman öğrencilerin destekleriyle kurmuştur. Hizbi İslami Afganistan'da kurulmuş olan ilk İslami Sünni partilerden biridir ve Hizbi İslami Partisi'nin özellikle Gazne, Paktiya, Kandehear, Kunduz, Logar, Kabil ve Nangerhar illerinde nüfuzlu olduğunu gözlenmektedir (Hayat, 2016: 66).

Hizbi İslami, Suudi Arabistan'daki İhvan-ul Müslimin'i model alarak Afganistan'daki aşiretleri tek bir İslam çatısı altında toplamayı amaçlamıştır. Hizbi İslami 1979'da iki gruba bölünmüş, bunlardan birincisi Mohammad Yunus Halıs liderliğinde Hizbi İslami Halıs Dalı ve ikincisi ise Gulbuddin Hikmetyar liderliğinde Hizbi İslami Gulbuddin Dalı olmuştur. Hizbi İslami Gulbuddin Dalı, Taliban'dan sonra 2001 yılından 2016 yılına kadar Kabil'deki hükümete karşı silahlı mücadelesine devam etmiştir. Ancak 2016'den sonra Afganistan hükümetiyle anlaşarak silahlı mücadelesini bırakıp, siyasi bir parti olarak çalışmalarına devam etmektedir (Hayat, 2016: 66).

Bu partinin asıl amacı ise Hikmetyar'ın “ya mükemmel İslam ya da hiç” olan meşhur sözünden anlaşılmaktadır. Buna göre, bağımsız bir Afganistan İslam Devleti olmalı ve bütün işlemler şeriat kanunlarına göre uygulanmalıdır (Yusofi, 2013: 93).

3.1.2.3. Hizb-i Vahdeti İslami Afganistan (Afganistan İslami Birlik Partisi)

Daha önce belirtildiği gibi, Sünni İslami partilerde olduğu gibi Şii İslami partiler de ilk zamanlarda komünist rejime ve daha sonra Sovyet Birliği'nin askerlerine karşı mücadele etmek amacıyla, küçük gruplar halinde eylemlerini devam ettirmişlerdir. Küçük grupların rejime karşı yürüttüğü mücadelenin başarılı olmasını imkânsızdır. Daha sonra kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan dolayı çıkan çatışmaları görünce, Şii siyasetçiler 1988 yılında Bamyan ilinde yapılan toplantıda, Afganistan İslami Birlik Partisi'ni kurmuşlardır. Bu partinin çatısı altında, Peştun Kökenli Şeyh Asif Mohsini'nin "Hareketi İslami Afganistan Partisi" hariç diğer tüm Şii partiler birleşmişlerdir. Bu toplantıda Mohammad Ekberi bir sene için partinin başkanlığına getirilmiş ve önceki tüm Şii hareketleri sonlandırıp, bundan sonra tek partinin (Hizb-i Vahdeti İslami Afganistan) çatısı altında birleşeceklerine dair Kur'an-ı Kerim üzerine yemin etmişlerdir. Kuruluşundan bir sene sonra yapılan partinin ilk kongresinde Abdul Ali Mezari partinin lideri olarak seçilmiştir. Daha önce küçük hareketler halinde faaliyet gösteren hareketlerin birleşmesinden sonra Afganistan'da komünist rejim ve Sovyet Birliği askerlerine karşı yürütülen mücadele de daha güçlü ve daha etkili hale gelmiştir (Yusofi, 2013: 110). 1993 yılında Abdul Ali Mezari taraftarları ile Mohammad Ekberi taraftarları arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklardan dolayı Mohammad Ekberi partiden ayrılarak Kendi partisini "Hizbi Vahdeti Milli İslami Afganistan" adıyla kurmuştur. Daha sonra Ahmet Şah Mesut ve Rabbani hükümetinin yanında Hizb-i Vahdeti İslami Afganistan'a karşı yapılan savaşlara da katılmıştır. 1994'te Abdul Ali Mezari'nin Taliban tarafından şehit edilmesinden sonra partinin başkanlığına Mohammad Kerim Halili geçmiştir. Afganistan'da 2001 yılında ortaya çıkan yeni düzen ile kendi aralarındaki anlaşmazlıklar nedeniyle 2004 yılında Mohammad Muhakik partiden ayrılarak "Hizbi Vahdet-i İslami Mardumi Afganistan" adıyla ve Kurban Ali Urfani ise de bezer şekilde "Hizbi Vahdet İslami Milleti Afganistan" adıyla yeni partilerini kurmuşlardır (Yusofi, 2013: 111).

Bu partinin asıl amacı Afganistan tarihi boyunca ayrımcılık gören ve Afganistan'ın hükümetinde yer almayan Hazaralar ve Şiileri'nin diğer etnik gruplar ile aynı haklardan yararlanmasını sağlamaktadır (Yusofi, 2013: 110).

3.1.3. Cihatçı Olmayan bir Tanzim: Cünbiş-i Milli-i İslami-i Afganistan Partisi

Cünbiş-i Milli-i İslami-i Afganistan, Sovyet işgaline karşı olan partilerlerden birisi değildir (Cihatçı hareketlerden birisi değildir). Ama onun etnik partiler arasında önemli ve etkin olduğu gözlenmektedir. Cünbiş-i Milli-i İslami-i Afganistan Partisi, İslamcı tanzim gibi askeri-politik bir örgüt olsa da, farklı arka plana sahip olduğundan ayrı ele alınmalıdır. Çünkü başlangıçta komünist hükümetin yanısı olarak faaliyet etmiştir (Ruttig, 2006: 26).

General Dostum, 1992 yılında komünist rejimin yıkılmasından sonra ve Afganistan'ın Cumhurbaşkanı Necibullah ile arasında çıkan anlaşmazlık sebebiyle mücahit gruplar ile irtibata geçmiştir. General Dostum, Mezari Şerif'i ele geçirdikten sonra, kendi tarafında olan İslami grupların ve Najibullah hükümetinde önemli pozisyonlarda görev yapan generallerin katılımı ile ilk olarak General Abdürreşit Dostum önderliğinde Cünbiş-i Milli İslami Safahat-i Şemal (Kuzey Afganistan İslami Milli Hareketi)'i kurmuştur. Ancak daha sonra partinin adı Cünbiş-i Milli İslami-i Afganistan (Afganistan İslam Ulusal Hareketi) olarak değiştirilmiştir (Bekmuradi, 2014: 51).

Cünbiş-i Milli-i İslami-i Afganistan Partisi'nin ilk kongresi, 1992'de diğer siyasi parti liderlerinin de katılımıyla 500 kişilik bir grupla toplanmıştır. Bu toplantıda Dostum, Cünbiş-i Milli İslami Afganistan Partisi'nin lideri olarak seçilmiştir. Bu partinin kurulması ile Afganistan'ın kuzey kesiminde yaşamakta olan Türkler (Özbekler ve Türkmenler) bir çatı altında birleşme imkânı bulmuştur. İç savaşların başlaması ile General Dostum Afganistan'ın kuzey kesiminde kendi hakimiyetini kurmuş ve yönetimin başkenti olarak da Mezar-ı Şerif şehrini seçmiştir. Hatta kendisine ait para da bastırmıştır. Bu bölgedeki komünist rejimden kalmış tüm silahları General Dostum almıştır. İç savaş sırasında ilk zamanlarda Rabbani rejimi ile birleşerek Hikmetyar'a karşı savaş açmıştır. Daha sonra General Dostum, Rabbani ve Ahmet Şah Mesut tarafından Afganistan'ın Özbek, Türkmen, Hazara halklarının hakları verilmeyince ve onları hükümetten uzaklaştırma çabası güdüldüğünü görünce, Abdul Ali Mezari ve Hikmetyar ile birleşerek hükümete karşı savaşmıştır. Afganistan'daki tüm siyasi partilerde olduğu gibi, Cünbiş-i İslami Afganistan Partisi'nde de anlaşmazlıklar sebebiyle ayrılıklar meydana gelmiştir. Örneğin, Hizbi İslami Afganistan Partisi'nin komutanlarından olan Nesim Mehdi, Cünbiş-i İslami

Afganistan Partisi'ne, partinin kurulmasından sonra katılmıştır. 1996 yılında da bu partiden ayrılarak Taliban'a katılmıştır. 1997'de Dostum'un yardımcısı General Abdülmelik, Pakistan İstihbarat Teşkilatı (ISI) tarafından partiden ayrılmış ve Taliban'ın Mezari Şerifi almasına yardım etmesi için ikna edilmiştir. Daha sonra da kendisini Cünbişi Milli İslami Afganistan partisinin lideri olarak tanıtmıştır (Yusofi, 2013: 102).

3.1.4. 2001 Bonn Konferansı'ndan Bugüne Partinin Gelişimi

Taliban sonrası dönemde kurulan yeni partiler, belirli etnik gruplarla nispeten daha az uyumlu olma eğilimindeydiler. Böylece ılımlı devlet kurma veya ulusal birlik platformlarını benimseme olasılıkları daha yüksekti. Bonn Konferansı'nda siyasi faaliyetleri açık bir şekilde yürütme ve resmi olarak kayıt olma özgürlüğü sağlanmıştır. Yeni Demokratik Partiler (*New Democratic Parties*, NDP) 2001 Bonn Konferansı'nın ardından kurulmuş ve resmi olarak kayıt olmuşlardır. Bonn Konferansı'ndan sonra Afganistan demokratik sisteminin başarısının, büyük ölçüde iyi organize edilmiş, şeffaf ve geniş ölçüde temsil edilebilen siyasi partilerin gelişimine bağlı olacağı anlaşılmıştır. Ancak Taliban rejiminin çöküşünün ardından, eski partilerin yeni kurulan partilere göre önemli kurumsal avantajları vardır. Açıkça bu yeni partilerin liderleri türlü kaynaklara sahip olduklarından, halk tarafından geniş çapta tanınmış ve önceden kontrol ettikleri bölgelerde güçlü yerel otoriteye sahip olmuşlardır. 2005 seçimlerinden sonra, eski partiye bağlı temsilcilerin Ulusal Meclis'te baskın bir güç olduğu ortaya çıkmıştır. Bugün Afganistan, hiçbir partinin tek başına iktidarı kazanma şansına sahip olmadığı çok partili bir siyasi sisteme sahiptir. Bu nedenle, partilerin hükümeti kurmak için koalisyon içinde çalışmaları gerekmektedir (Teijgeler, 2009: 5).

Tek Devredilemez Oy (*Single Non-Transferable Vote*, SNTV) seçim sistemini benimseyen bir Seçim Yasası ve Siyasi Partiler Yasası (2003) yürürlüğe girmiş ve 80'den fazla siyasi parti Adalet Bakanlığı Siyasi Parti Sicil Dairesi tarafından kaydedilmiştir. Siyasi Partiler Yasası'na göre partiler şu kriterlere sahip olmalıdırlar: partiler İslam'a aykırı hedefler peşinde koşmamalı, güç kullanmamalı, şiddeti kışkırtmamalı, kamu düzenini bozmamalı, askeri örgütlerle veya silahlı kuvvetlerle bağlantılara sahip olmamalı, insan hakları ihlallerinden hüküm giymemeli ve yabancı kaynaklardan para almamalıdır. Partilerin ayrıca kayıt olabilmeleri için bir tüzüğe ve en az 700 üyeye sahip olmaları gerekmektedir. 2004

ve 2005'teki zorluklara rağmen, 80'den fazla siyasi parti tescil edilmiştir. Bazı partiler ise belirtilen koşulları vs. gereksinimleri karşılayamamış, ancak sonunda bu partiler de onaylanıp, bir siyasi parti olarak kayıt altında alınmıştır. Buna ek olarak, silahlı unsurlarla bağlantılarını sürdüren veya insan haklarını ihlal eden eski savaş ağaları tarafından birçok partinin yönetildiği iddiaları ileri sürülmektedir. Ancak bu partilerin suçlu bulunması kararı, savaş ağalarının seçim sürecinde kenara çekileceğini ümit eden uluslararası insan hakları savunucuları ve Afganistanlılar için bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

Partilerin çoğunun kesin bir siyasi kimliği bulunmaktadır. Bu özellikle Taliban öncesi dönemde kurulmuş olan mücahit (Sünni ve Şii) partileri için geçerlidir. Bununla birlikte, bu siyasi kimlik duygusu siyasi ideolojiden ziyade bölgesel, etnik ve dini faktörlere daha güçlü bir şekilde bağlıdır. Bu partiler belirli kişilerle veya liderle güçlü bir şekilde özdeşleşmektedir. Tüm partiler aynı ilkeleri "İslam, barış, istikrar, yeniden yapılanma ve ulusal birlik" olarak benimsemektedirler. Ancak bu ilkeleri genişletmek ve yerine getirmek için çok az çaba sarf etmektedirler. Diğer bir ifadeyle, bu sloganları gerçekleştirmek için belirli ve ayrıntılı stratejileri yoktur (Teijgeler, 2009: 6).

Yeni Demokratik Partiler, Bonn Konferansı'nın ardından öne çıkan siyasi partileri kapsamaktadır. Bu başlık altında sınıflandırılan partilerin tümü yeni kurulan partiler değildir ancak genellikle 2001'den sonra açık bir şekilde faaliyetlerini başlamış olanlardır. Bazılarının daha önce aktif olan PDPA hizipleriyle bağlantısı vardır, ancak son zamanlarda siyasi çoğulculuk ve demokratik ilkeler üzerine taahhütte bulunmaktadırlar. Kamu bilinci açısından, bu yeni partilerin bazıları halk arasında az çok farkındalık yaratır. Diğerleri ise geniş çapta tanımlanmamıştır. Bu partiler siyasi amaçlarının ve ideolojilerinin net bir şekilde iletilmesi konusunda eski mücahit partilerden daha iyi durumdadırlar. Yeni partiler, doğrudan iç savaşa katılmadılar. Genellikle bu partiler bölgesel bir güç üssüne veya askeri organizasyon yapılarına bağlanmadan, ülke genelindeki tüm etnik grupları kapsayan bir üyelik tabanı oluşturulmasını vurgulama eğilimindedirler. Bununla birlikte, NDP'ler henüz etkili bir siyasi güç oluşturamamıştır. Faaliyetlerini engelleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar hem Afganistan'daki siyasi iklimle ilgili dış bağlamsal faktörler, hem de kapasite ve organizasyon eksikliği içeren iç sorunlardır. 2005 seçimlerinden önce çok sayıda uluslararası kuruluşun koordinasyon teşvikine

rağmen, NDP'lerden hiçbiri parlamentoda sandalye kazanamamıştır. Bu durum birçok faktörlere bağlı olabilmektedir ancak aynı zamanda eski mücahit ve İslamcılara kıyasla NDP'lerin görece zayıflığını da göstermektedir. Ayrıca Afganistan'daki partilere uluslararası aktörler tarafından teknik yardım verildiğinde, söz konusu partiler halk tarafından marjinal olarak görülmekte ve öncelik verilmemektedir (Teijgeler, 2009: 7 - 8).

NDP'ler üç temel sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar: birincisi eğitimli elit liderler eğitimsiz vatandaşlarla iyi bir ilişki kuramamaktadır. İkincisi demokratik iç mekanizmaları zayıftır ve üçüncüsü ise eski partiler gibi kendi silahlı grupları olmadan, ülkenin güvenlik durumu nedeniyle çoğu yerlerinde kampanya yapmaları engellenmektedir. NDP'lerle ilgili bir başka olası sorun ise, ülke nüfusunu bir bütün olarak temsil etmemeleridir (NATO Parliamentary Assembly, 2011: 5).

3.1.5. Afganistan'da Politik Partilerin Etnik Kökenleri

Afganistan'ın yeni anayasası etnik köken veya din temelinde parti kurulmasını yasaklar. Şimdiye kadar Adalet Bakanlığı'na kayıtlı tüm partiler, stratejilerinin ulusal olduğunu ve kendilerinin de trans-etnik bir aidiyete sahip olduklarını ilan ettiler. Ancak pratikte trans-etnik bir parti yoktur. Mevcut partiler kendilerini trans-etnik olarak tanıtmak için çok çabalamalarına rağmen böyle bir imkânları olmamıştır. Çünkü baştan beri bu partiler etnisite temelinde oluşturulmuştur. Trans-etnik bir parti, ancak trans-etnik temelde ve etnik eğilimlerden bağımsız olarak kurulduğundan mümkün olabilir. Nitekim komünist rejime karşı mücadele, etnik partilerin oluşumunun temel taşı olmuştur. Hatta komünist partiler de tamamen etnik temele dayanmaktaydı. Afganistan Halk Demokratik Partisi, kısa bir süre sonra etnik temele dayalı olarak üç gruba Halk (çoğunluk Peştun), Parçam (çoğunluk Tacik) ve Şule (çoğunluk Hazara) bölünmüştür. Afganistan halkının Kızıl Ordu'ya ve komünist rejime karşı mücadelesi ile cihatçı partilerin oluşumu da etnisite temellidir. Kuşkusuz, Mücahit hareket başlangıçta inanca dayanmaktaydı, ancak bu inanç ideoloji ve slogan düzeyinde kalarak pratiğe geçememiştir. Mücahitlerin pratikte, özellikle komünist hükümetin düşmesinden sonraki gün yaptığı faaliyetler, etnisite temellidir. İslam dünyasında İslamcılığın genel eğiliminden etkilenen Afganistan

Müslümanları ve İslami liderleri, zamanın şeytanına/zorbalığına¹⁰ (Marksist yönetim ve onun destekçisi Sovyetler Birliği) karşı savaştılar.

En başından beri partiler etnik temelde oluşturulmuştur. Hareketin en başında aşiret ve etnik unsurun hakimiyeti, inanç unsuru üzerinde açıkça görülmektedir. Mücahitler ve onların İslam Devleti, etnik ve kabile mantığını giderek daha fazla kurumsallaştırdılar. Böylece mücahitler, Afganistan halkının etnisitesini ve aşiretçiliğini bilinçsiz durumdan bilinçli bir duruma dönüştürmüşlerdir. Eğer mücahitler zaferlerinin ertesi günü etnik ve aşiret mantığına göre hareket etmek yerine ve İslam kardeşliğe inansalardı, ve seçimler ve demokrasi daha az etnik temelde işleyebilirdi (Ahmadi ve Ismailzadeh, 2014: 12 -13 -14).

3.2. Politik Sorunlar

Afganistan'da pek çok etnik, dini ve dilsel azınlık bulunmaktadır. Ülkenin siyasi sistemi her zaman etnik ve kabile geleneklerine dayanmıştır. Bu nedenle halk arasında birlik ve beraberlik yaratma ile halkın verimli bir hükümetle bir arada yaşamasına zemin sağlama çabaları tamamen başarısız olmuştur. Ayrıca Afganistan'daki siyasi olayların seyri, gruplaşmalar ve etnik çatışmalar, farklı tarihsel dönemlerdeki çatışmalar ile anlaşmazlıkların konusunun iç ve dış faktörlerin etkisiyle her zaman dalgalı olduğunu gösterir. Bu dalgalanmalar konunun hassasiyetine, durumuna ve mevcut imkanlara göre farklı şekillerde kendini göstermektedir. Batılı siyaset uzmanlarının ve bilim insanlarının çoğu bu etnik ve ulusal kompozisyon temelinde şu savı savunmuşlardır: Afganistan'da ulusun varlığı Avrupa'da olduğu gibi şekillenmemiştir ve ülke-halk arasında ulusal kolektif ruh, vatanseverlik, ulusal çıkarların anlaşılması ve tercihi bulunmamaktadır. Aksine, bu toprakta dağınık ve yoğun etnik kimlikler söz konusu kavramların yerini almış ve her zaman isyan ve ayaklanmaların bir nedeni olmuştur (Janparvar, 2010: 37). Afganistan'ın temel siyasi sorunları şu şekilde sıralanabilir:

3.2.1. Ülkenin İsmi (Afganistan)

Bir ülkenin adı, ulusal birlik ve dayanışma içinde doğru kimlik ve çerçevede oluşturulmalıdır. Ülke isminin seçimi, siyasi ve duygusal yükü nedeniyle özel bir duyarlılık ve önem arz etmektedir. Bu durum ülkenin ve hükümetin ortaya çıkış

¹⁰ Marksist yönetim ve onun destekçisi Sovyetler Birliği, İslamcılar tarafından şeytan olarak adlandırılmıştır.

sebebinin bulunmasına da yardımcı olmaktadır. Ülkede yaşayan nüfusun tamamının veya çoğunluğunun kendilerinin ülkeye ait olduğunu hissedebilmesi için anlamlı bir isim seçmek esastır. Devlet adamları ve diğer siyasetçiler buna dikkat etmelidirler. Milletin bir parçasını temsil eden veya milletin (çoğunluk olsa da) bir parçasının özelliklerini yansıtan bir isim, ulusal birlik ve dayanışmaya karşı ilk engel olarak çıkar, çünkü azınlıklar kendilerini ulustan ayrı görür ve ona bağlı hissetmezler. Adım adım ülkeye bağlı hissetmeme inancı içlerinde kurumsallaşır ve elverişli zamanda özel bir siyasi hedef şeklinde kendini göstererek hükümet için büyük bir sorun haline gelir (Janparvar, 2010: 39).

Afganistan, sadece bir tanesi Afganlar (Peştunlar) olan birçok etnik gruptan oluşan bir ülkedir. Afganistan isminin tüm ülkenin adı olarak kullanılması ilk olarak, Afganların kimliğini Afgan olmayanlara empoze eden ve bu topraklardaki diğer sakinlerin varlığını reddeden bir tür güç tekeline işaret etmektedir. Bu nedenle bu isim, hiçbir zaman diğer etnik gruplar tarafından kabul edilmemiştir. Bu konu Afganistan dışına çok yansımamıştır. Bu mesele, Afganistan'da yaşayan etnik grupların ülkede bölünmeye, ayrılmaya ve bağlılık eksikliğine zemin hazırlamıştır (Janparvar, 2010: 40).

3.2.2. Etnik, Din ve Dilsel Farklılıkları

Afganistan'da birçok etnik ve dilsel azınlık (Tablo 4) bulunmaktadır (Janparvar, 2010: 40). 2004 Afganistan Anayasası'na göre ülkede on dörtten fazla etnik grup tanınmış (madde 4) ve varlıkları garanti altına alınmıştır. Söz konusu Anayasa'da ek olarak "Afgan" teriminin belirli bir etnisiteyi yansıtmadığı, bunun bir vatandaşlık meselesi olduğu ve diğer kanunlarla düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Ancak gerçekte bu "Peştun" etnik kimliğini ifade etmektedir. Afganistan'daki yaşamın etnik kimliğe dayalı olması muhtelif sorunlara neden olmaktadır. Afganistan'ın farklı etnik grupları çok türlü bir demografik özelliğin oluşmasını sağlamıştır. Bu ise, aynı etnik gruptaki insanları bir yerleşme yerine yönlentmektedir. Afganistan'ın doğusunda ve güneyinde Farsça konuşan küçük etnik gruplar ve Peştunlar bulunurken; kuzey alanlarında Pers, Tacikler ve Türk kökenli etnik gruplar yaşamaktadırlar. İlaveten ülkenin merkezi bölgelerinde Hazaralar yaşamaktadır. Bu etnik yapının fazlalığı, Afganistan'da konuşulan dillerin sayısını da artırmıştır. Afganistan çapında 30'dan fazla dil konuşulmakta olup, bunlardan sadece Peştuca ve Farsça resmi diller olarak tanınmaktadır (Karataş ve Çolakoğlu, 2018: 3).

Öte yandan, Afganistan'da Şiiiler ve Sünniler arasındaki mezhep farklılıkları nedeniyle uzun süredir yoğun dinsel çatışmalar yaşanmaktadır. Zahir Şah döneminde alınan tedbirlerle, özellikle komünist rejimlerin yükselişi ve Afganistan'ın Sovyet ordusu tarafından işgal edilmesi sırasında, dini anlaşmazlıklar ve çatışmalar bir ölçüde azalmıştır. Mevcut tüm kabileler ve gruplar dinsel farklılıklar yüzünden birbirleriyle savaşmak yerine, ortak bir yabancı düşmanla ve onun iç temsilcileriyle savaşmayı düşünmüşlerdir. Ancak Mücahitler döneminde bu eğilim değişip Afganistan'ın çeşitli etnik grupları arasındaki dini çatışmalar yeniden şiddetlenmiştir. Taliban döneminde bu anlaşmazlıklar en üst seviyesine ulaşmıştır. Şu anda ise bu anlaşmazlıklar bir şekilde azalmış olsa da, farklı etnik kökenler arasında çatışmalar hala mevcuttur. Bu dinsel faktör, ülkedeki ulus inşası ve entegrasyon süreci üzerinde diğer faktörlerle birlikte önemli bir etkiye sahiptir (Janparvar, 2010: 40).

Tablo 3. 1. Afganistan'daki Irklar, Diller ve Mezheplerin Nüfusu

İrk	Dil	Mezhep
Peştun	Peştuca	Hanefi Sünni (Şii olan Goriler hariç)
Tacik	Farsça (Tacik lehçesi)	Çoğunlukla Hanefi Sünni ve bazıları İsmaili Şiiilerdir
Hazara	Farsça (Hazara lehçesi)	Çoğunlukla Şii ve az sayıda Sünni
Pers	Farsça	Şii
Aimak	Farsça	Hanefi Sünni
Kızılbaş	Farsça	Şii
Moğol	Farsça ve Peştuca	Hanefi Sünni
Özbek	Özbekçe	Hanefi Sünni
Türkmen	Türkmence	Hanefi Sünni
Kırgız	Özbekçe ve Türkmence	Hanefi Sünni
Beluç	Beluççe	Hanefi Sünni
Brahui	Brahuiçe ve Peştuca	Hanefi Sünni
Nuristani	Keyferi lehçesi (farklı diller vardır)	Hanefi Sünni (Bazılar Budist)
Kuhistani	Demarice	Hanefi Sünni
Gücar	Hintçe, Peştuca ve Farsça	Hanefi Sünni
Araplar	Farsça ve Peştuca	Hanefi Sünni

Kaynak: Janparvar, 2010: 40

3.2.3. Afganistan'daki Siyasi Partilerin Sorunları

Afganistan'daki siyasi partilerin temel sorunları şu şekilde özetlenebilir:

- Pratikte, demokrasi, siyasi iktidarı ele geçirmek, ülkeyi yönetmek ve kendi çıkarlarını sağlamak amacıyla bir dizi grubun siyasi katılımı ve rekabeti anlamına gelir. Siyasi parti, çağdaş demokrasilerde en önemli siyasi

organizasyondur. Çoğu uzmanlara göre, demokrasi, nihayetinde bir parti rekabetinden başka bir şey değildir. Diğer bir anlatımla, parti rekabeti olmadan seçimin bir anlamı yoktur. Demokrasilerde partiler en önemli organizasyon olsalar da, Afganistan'daki partiler Afganistan'ın siyasi yapısında önemli rol oynayabilecek bir örgüt konumunda değildirler (Qaderi, 2013). Partilerin, yerleşik demokraside aktif bir siyasi örgütü yoktur. Birçoğunun, daha önce sivil çatışmalarda aktif olan eski mücahit askeri fraksiyonlarıyla bağlantıları vardır. Thomas Ruttig'in belirttiği gibi, bu partiler için daha doğru bir terim, bunların "ilkel partiler" olmalarıdır (2006: 1). Afganistan'daki siyasi partiler, uzun zamandan beri bir çekişme ve çatışmanın kaynağı durumundadırlar. Başlangıcından itibaren birkaç istisna dışında, tüm partilerinin iktidardaki rejime karşı bir siyasi kurum olarak özgürce rekabet edebilecekleri bir dönem olmamıştır. Ayrıca partiler ve partilerin üye bilgileri geniş çapta bulunmamaktadır. Bu durum siyasi belirsizlik kültürü ile sonuçlanmaktadır (Anna, 2009: 5).

➤ Siyasi partilerin kurulması ve düzenlenmesi Afganistan'ın karşılaştığı en önemli ve tartışmalı konulardan biridir. Afganistan, 1970'lerde Kabil'de komünizmin yükselişiyle ilişkilendirilen, 1978 darbesi ve ardından Sovyet işgali ve mücahitlerin iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlanan bir geçmişe sahiptir. 1980'lerde Afgan direnişinde ortaya çıkan partiler (tanzimat), çoğunlukla etnik himaye ağlarına dayanmıştır. Üstelik, 1990'ların başlarında başkenti (Kabil) yok eden ve Taliban'ın yolunu açan iç savaşta sorumlulukları nedeniyle Afganistan vatandaşlarının birçoğu onlardan nefret etmektedirler. Mücahit partilerinin de güçlü bir etnik karakteri vardır ve bu iç savaşın etnikleşmesine neden olmuştur (Johnson, 2003: 35).

➤ Afganistan'daki onlarca yıllık savaş boyunca, siyasi partiler genellikle çatışmadan sorumlu tutulmuştur ve farklı etnik, komünist veya İslamcı partilerle/hiziplerle ilişkilendirilmiştir. Bu mirastan dolayı, bugün hükümet ve halk, siyasi partileri önemsememekte, ülkenin yeni demokratik ortamının bir parçası olmalarına karşı çıkmakta ve pozisyonlarını doğrudan baltalmaktadırlar (NATO Parliamentary Assembly, 2011: 5).

➤ Siyasi Partiler Kanunu'nda bazı temel ilkeler bulunmalıdır: Bunların ilki, partilerin anayasaya uygun bir platform oluşturmasıdır; ikincisi, yabancı kaynaklardan finansmana ilişkin kurallara dahil olmak üzere partilerin mali

kayıtlarının açık ve şeffaf olmasıdır; üçüncüsü ise, partilerin askeri gücü olmamasıdır. Partilerde etnik, cinsiyet, dil veya coğrafi çeşitliliği teşvik etmek için diğer olası maddeler de eklenebilir. Bu kanun eksikliği sebebiyle yasal bir yapı olmadan, parti gelişimi şiddet temelinde sürmektedir. Bu partiler çoğunlukla askeri güce sahip belli bir etnik, dil, semt veya mezhebe aittir. Bu nedenle sürekli uyuşmazlık, ihtilaf ve milli birliğin yıkılmasına neden olmaktadır (Johnson, 2003: 35 - 36).

➤ Çoğu partinin iç organizasyonu yukarıdan aşağıya olmakta, tutarlı ve kapsamlı bir stratejileri olmamakta ve çoğu partinin içindeki birkaç üst düzey kişilere bağlamakta ve hatta partinin kurucusuna veya ailesine ait olduğu görülmektedir (Anna, 2009: 3).

➤ Afganistan'daki partilerin diğer bir önemli sorunu, Adalet Bakanlığı'nın partileri kayıt altına almasıdır. Bu durum, partilerin bağımsızlığını gerçek anlamda yitirmesine neden olmaktadır. Adalet Bakanlığı tarafından partilerin kayıt altına alınması ve faaliyetlerinin izlenmesi için Partiler Kayıt Komisyonu gibi bağımsız bir organ oluşturulmalıdır. Bu organın bağımsızlığını sürdürmesi için de, komisyondaki üst düzey görevlilerin başkanlık kararnamesiyle değil, komite tarafından seçilmesi gerekmektedir. Liderlerin seçilmesi sürecinde seçimin şeffaflığını korumak ve bağımsızlığından ödün vermektan kaçınmak için parlamento onayı yoluyla dessteklendiği vurgulanmalıdır. Ayrıca, partilerin yasal gerekliliklere uymaması halinde, komisyona cezai tedbirleri uygulamak için yeterli bütçe ve yasal yetkiler tahsis edilmesi gerekmektedir (Anna, 2009: 4). Adalet Bakanlığı'na göre, Afganistan'ın siyasi partileri, bir parti kurmak ve yürütmek için Parti Kanunu'nun belirlediği şartlara sahip değildirler. Örneğin, Afganistan'ın en az yirmi ilinde aktif bir yerel ofise sahip olmak, Adalet Bakanlığı'nın partiler için belirlediği koşullardan biridir. Bu, Bakanlık tarafından yapılan incelemelerde, Afganistan'daki elli beş siyasi partiden hiçbirinin şimdiye kadar Afganistan'ın yirmi ilinde ofislerini açamadığını göstermektedir (Qaderi, 2013).

Afganistan'da başarılı ve meşru seçimlerin uygulanmasına ulaşmanın tek yolu, demokratik bir katılım kültürü oluşturmaya başlamaktan geçer. Partilerin varlığı ancak o zaman bunun gerçekleşmesi için anahtar bir mekanizma sağlayabilir.

3.2.4. Kapsayıcı Bir Ulusal Hükümetin Yokluğu

Milli kimliğin yaratılmasında önemli bir rol oynayan unsur da milli güçtür. Bu, aynı topraklarda yaşayan tüm etnik grupların birbiriyle anlaşarak kendilerine ait bir sosyal kimlik oluşturmak için ulusal bir hükümet kurması anlamına gelir. Söz konusu hükümet kolektif iradeyi ve ulusal kimliği somutlaştırır. Ulusal hükümetin temeli katılıma dayanır ve bir milleti doğuran, ona kimliğini veren, ülkeye duyduğu memnuniyet ve onunla yapmış olduğu sosyal sözleşmedir. Afganistan devleti, Peştun kabilelerinin askeri güç ve baskılarıyla ortaya çıkmıştır. Ülke içinde yaşayan aşiretlerin anlaşmasıyla devlet kurulmamıştır. Onlar, Afganistan adının ve unvanının ortaya çıkmasında önemli bir rolde bulunmamış ve iktidarda hiçbir payları olmadığı için bu ülkenin siyasi tarihinde kapsamlı bir ulusal güç veya hükümet oluşturmamışlardır. Etnik kökenlerin heterojen olarak coğrafi dağılımı ve merkezi hükümetin kapsamlı bir ulusal gücünün olmaması etnik grupların merkezi hükümetten uzaklaşmalarına neden olmaktadır (Janparvar, 2010: 41).

3.2.5. Etnik Yapıların Konumu

Farklı etnik kökenler ve hakim gruplar arasındaki ilişkiler, tam uyumdan ayrılmaya kadar değişebilir. Bu duruma etnik kökenlerin konumu ve azınlık gruplarının ülke içindeki dağılımı etkili olmaktadır. Etnik grupların tek bir bölgede, ülke geneline dağılmış veya ülkenin siyasi merkezinin yakınında yoğunlaşmasına bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, etnik gruplar, komşu ülkedeki çoğunluk grubunun bir parçası ise farklı sonuçlar elde edilecektir. Afganistan'daki etnik gruplar esas olarak ülkenin ayrı bölgelerinde yaşamakta ve Hazara halkı dışında neredeyse diğer tüm etnik gruplar komşu ülke sınırlarında bulunmaktadır. Örneğin, doğu ve güneyde çoğunlukla Peştunlar, kuzeydoğu ve kuzeybatıda Tacikler, kuzeyde Özbekler ve merkezi bölgeler ise Hazaralar bulunmaktadır. Bu duruma, yani etnik grupların komşuluğuna ırksal ve kültürel çıkarlar eşlik etmektedir. Afganistan tarihini, coğrafyasını, etnik ve dilsel yapısını göz önünde bulundurursak, Afganistan'ın birkaç coğrafi bölgeye bölündüğü görülmektedir (Janparvar, 2010: 41). Bunlar;

- Afganistan'ın Kandahar merkezi ile güney bölgeleri veya tarihi Afganistan,
- Uruzgan ve Bamyan merkezi ile merkez bölgeleri veya tarihi Hazaristan,
- Belh ve Bedaşan merkezi ile kuzey bölgeleri veya Güney Türkistan,
- Herat merkezi ile batı bölgeleri veya eski Horasan.

Bu mesele, Afganistan doğduğundan beri ulusal kimliği oluşturan unsurları mahrum bırakmıştır. Bundan dolayı, Afganistan hiçbir zaman ulusal bir kimliğe sahip olamamaktadır (Janparvar, 2010: 41).

3.3. İdari Sorunlar

Afganistan'ın en önemli idari sorunları üç ayrı bölüme özetlenebilir: Yerel yönetim sorunları, yargı sorunları ve yolsuzluktur. Söz konusu sorunlar daha iyi anlaşılması için aşağıda detaylı bilgi verilmektedir.

3.3.1. Yerel Yönetim Sorunları

Afganistan hükümet sisteminin resmi ve mali yeterliliklerinden bazıları yerel düzeye devredilmiştir. Böylece üniter bir hükümet sistemi kurulduğunda aşağıdaki sorunlar önemli olabilecektir (Nijat vs., 2016: 11).

3.3.1.1. Bağlamsal ve Sistemik Sorunlar

Yerel yönetim politikası, yolsuzluk, güç şebekeleri ve teknik reform üzerindeki siyasi aksaklıklar gibi büyük sistemik zorluklarla karşı karşıyadır. Bu zorlukların her birinin üstesinden gelinmesi çok uzun bir süre aldığı için, güçlü bir siyasi irade ve özellikle hukukun üstünlüğü gibi bir dizi güçlü devlet kurumlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bir diğer zorluk ise, ilçe ve köy meclisi seçimleri, merkez ile iller arasında ve sivil toplum kuruluşları da olmak üzere kamu ve özel kuruluşlar arasında yetki paylaşımı gibi bir dizi kilit konuda bir fikir birliği eksikliği bulunmasıdır. Merkez ve taşra kurumlarının temel işlevlerinin net bir şekilde tanımlandığı diğer ülkelerden farklı olarak, Afganistan'da yerel yönetimlerin görevlerini iyi bir şekilde yerine getirebilmek için merkez ve illerin işlevleri veya karar verme yetkileri net bir şekilde tanımlanmamıştır (Nijat vs., 2016: 11).

Afganistan'ın ulusal olarak bağlı bir sivil topluma yani yurttaşlığa sahip olmaması ve dolayısıyla etkili bir yerel yönetim için herhangi bir fikir birliğinin ya da talebinin olmaması da bağlamsal bir zorluktur. Yerel yönetim reformu konusunda fikir birliği olmadığında bir reformu gündeme getirmek işe yaramamakta ve hatta bunun yerine engeller yaratmaktadır. Reformu gündeme getirmek için ortak bir anlayış ve ivme oluşturma, ulusal bir fikir birliğini harekete geçirmeye her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır (Nijat vs., 2016: 11).

3.3.1.2. Kurumsal ve Yapısal Sorunları

Afganistan'daki yerel yönetim sisteminin iki modeli vardır: politikalarda açıklanan basılı şekil ve pratik şekil. Pratik anlamda bakanlıklar kamu hizmeti sunma yetkisini il düzeyinde ofislerine (İDO) henüz devretmemişlerdir. Temel olarak bağışçılar aracılığıyla finanse edilen kilit programlarla ilgili kararlar, merkezden veya ulusal düzeydeki ofisler aracılığıyla verilmektedir. Bakanlar Kurulu, il bütçeleme politikasını onaylamış olsa da, bütçelerini planlayabilecekleri ve tahsis edebilecekleri İDO'lara devredilecek fonksiyonlar konusunda netlik bulunmamaktadır. Bu durumun sonucu olarak, güvenlik ve adalet sektörleri haricinde İDO'ların idari, operasyonel ve bakım işlevleri dışında yapacak çok az işi bulunur. Her halükarda, merkezde yürütülen veya merkezde karar verilen faaliyetlerin ölçeğine kıyasla İDO'ların faaliyetlerinin oldukça etkisiz oldukları görülmektedir.

Yerel yönetime bütüncül bir yaklaşımın olmaması diğer büyük sorunlardan biridir. Ulusal ve uluslararası uzmanlar da dahil olmak üzere birçok kişiye göre yerel yönetim il, ilçe, belediyeler ve il konseylerini kapsamaktadır. Bu görüş doğru olmasına rağmen eksiktir. Aslında hem devlet hem de devlet dışı kurumları ve aktörleri içeren yerel yönetim düzeyinde daha fazla kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Bu konunun devlet yönüne odaklanırsak, bu sektördeki kamu hizmeti sistemi ve idari reformları yerel yönetim sisteminin ve genel olarak yönetişimin anahtar bileşenidir. Kamu hizmeti sisteminin etkili kalabilmesi için iş güvenliği olan, kademeli terfi ve istikrarlı bir maaş alabilen, emeklilik hakları olan, prestijli ve dürüst çalışan kişiler olmalıdır. Ancak bugünkü durumun çok farklı olduğu görülmektedir. Hükümetin üst düzey yöneticileri yerel yönetimin yetkililerini atayabilir veya görevden alabilirler. Buna ek olarak, yolsuzluk kamu hizmetlerinin kamuya doğru düzgün hizmet sunumundan bir para kaynağı haline getirmiştir. Sonuç olarak, bürokrasi ve kamu yönetim sisteminin esasını oluşturan kamu hizmetleri verimsiz ve etkisiz duruma getirilmiştir (Nijat vs., 2016: 12).

Ayrıca, anayasanın hükümlerine aykırı olarak ilçe, şehir ve köy meclisleri henüz seçilmemiştir. Ayrıca ilçe ve köy düzeyindeki mevcut meclisleri, kalkınma ve yönetim işleri etkin bir şekilde yürütmek için yasal dayanağa veya kapasiteye sahip değildir. Seçilmiş belediye meclis üyelerinin ve seçilmiş belediye başkanlarının eksikliği ve belediyelerdeki ihmalkarlık diğer büyük zorluklardan biridir. Belediyeler gelir yaratma, artırma ve hizmet sunma konusunda büyük potansiyele sahiptirler,

ancak bu potansiyelin geliştirilmesi için yapılan yatırımlar son derece yetersizdir. Belediye kapasite geliştirme programları esas olarak bağışçılar (dış destekçiler) tarafından finanse edilir, ancak anlamlı kapasite oluşturmak ve gelir elde etmek yerine ofis tesisleri ve binalar inşa etmeye odaklanılmaktadır. Gelir elde etmenin veya hizmet sunumunun kalitesini geliştirmeye odaklanan programlar, bazı şehirlerde çok az sayıda bulunmaktadır. Bu nedenle, hizmet sunumunda ve gelir yaratma alanlarında belediye kapasitesinin büyümesine şu ana kadar gerçek bir ilgi gösterilmemiştir. Diğer zorluklar ise, belediyelerin il idaresi ile ilişkilerinin olmamasına rağmen valinin belediyelerin işlerine müdahalesi, hükümetten belediyelere fon aktarımının olmaması (ayrı bütçelerinin olmaması) ve belediyeleri kamu yönetimi reform sürecinde göz ardı etmesinden kaynaklanmaktadır (Nijat vs., 2016: 13).

3.3.2. Yetki Karmaşası

IDLG ile bakanlıklar arasında çıkar çatışması veya en azından şeffaflık eksikliği bulunmaktadır. Böyle bir durum, işbirliği yerine bu kurumlar arasında rekabete yol açar. Bölge koordinasyon konseylerinin çerçevesini düzenlemek için IDLG ve Kırsal Rehabilitasyon ve Kalkınma Bakanlığı'nın ortak çalışması yoluyla sinerji yaratma çabaları ne yazık ki kağıt üzerinde kalmış, yani henüz uygulanmamıştır. Bakanlıklar, IDLG'nin oynadığı liderlik rolünü kabul etmemişlerdir. IDLG ise yerel yönetimin kendi alanı olduğu sebebiyle kendini bu alanda lider olarak görmektedir. IDLG'nin bir başkanlık kararnamesinden doğan bağımsız bir kurum olarak statüsü ve bakanlıkların sorumluluklarını İDO'lara devretme konusundaki isteksizliği bu karmaşıklığa neden olmaktadır (Nijat vs., 2016: 13).

Kamu-özel sektör ortaklığı gibi kavramlar hakkında tartışmalar olsa da, hangi hizmetlerin kamu kuruluşları aracılığıyla sunulması gerektiği, hangi iş kollarının özel kuruluşlara bırakılması gerektiği ve hangi alanlarda kamu-özel ortaklıkları kurulabileceği konusunda netlik bulunmamaktadır. Bu düzenlemelerin uygulanması sürecinde anlayışın ve esnekliğin eksikliği tutarsızlığa, hizmetlerin karışmasına veya kamu-özel ortaklığı kavramının, STK katılımı gibi hususlara indirgenmesine yol açmıştır (Nijat vs., 2016: 14).

3.3.3. Yargı Organı

Uluslararası Kriz Grubu'nun Afganistan adalet sistemi hakkındaki son raporu, adalet sisteminin felaket bir durumda olduğunu gösterir. Çoğu Afganistanlılar adalet kurumlarına erişimi olmadığını veya son derece sınırlı olduğunu açıklamıştır. Yargı personeli, eğitim eksiklikten muzdariptir. Yolsuzluk, yargıya hâkim olmaya devam etmektedir. Hâkimler ve avukatlar için kapasite geliştirme programlarının yanı sıra polise yönelik eğitim programlarının kalitesi değerlendirilmemekte ve kontrol edilmemektedir. Adalet Bakanlığı'nın yetki alanına giren cezaevleri insani standartlara uygun olarak rehabilite edilmiştir. Ancak Afganistan hukukunun bir parçası olmayan "ahlaki suçlar" nedeniyle hapse atılan yüzlerce kadın da dahil olmak üzere pek çok masum insan vardır. Hukuki ve cezai uyuşmazlıkların %80'e varan kısmının, örf ve şeriat hukukunun bir karışımını temsil eden geleneksel uyuşmazlık çözüm mekanizmaları aracılığıyla, ele alındığı tahmin edilmektedir. Bu kabileler ve yerel konseyler (aynı zamanda şura veya jirga olarak da bilinir) Afganistan'da yüzyıllardır faaliyet göstermekte ve topluluk büyükleri ve toplumun diğer saygın üyelerinden oluşmaktadır. Bu konseyler tarafından yargılanan davaların çoğu aile, su ve toprak gibi anlaşmazlıklarından kaynaklanmaktadır. Bu geleneksel yargı sistemi Afganistan'ın her yerinde uygulanmakta, ancak çoğunlukla devlet sisteminin işlemediği ve isyancıların kontrolündeki bölgelerde popüler olmaya devam etmektedir. Bazıları bu adalet mekanizmalarını, birçok ilde yargı sistemi Taliban veya Taliban ortakları tarafından işletildiği gerçeğinden dolayı "Taliban Adaleti" olarak da adlandırmaktadır. Tüm geleneksel adalet mekanizmaları Taliban'ın kontrolü altında değildir. Geleneksel yargı sistemi savunucuları, bu mekanizmaların halihazırda zayıf olan devlet adalet sistemine işlevsel bir alternatif sunduğunu savunmaktadırlar. Buna ek olarak, vatandaşlar geleneksel yargı sistemine daha aşinadır ve bu sistem devlet mahkemelerine göre daha az maliyetli, daha hızlı ve daha erişilebilir durumdadırlar. Bununla birlikte, geleneksel yargı sistemi (Taliban ile ilintili olmasa bile) Afganistanlılar ve uluslararası toplum temsilcileri arasında bir kamuoyu tartışmasına neden olmuştur. Geleneksel yargı sisteminin muhalifleri ise, bu sistemin resmi bir yargı sistemi oluşturma sürecine bir engel olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca kararlarının yerel gelenek ve İslam hukukunun yorumlarına dayalı olmasıyla ve münhasır erkek üyelikleri nedeniyle başta kadın olmak üzere insan haklarını ihlal etmekle suçlanmaktadırlar. Bu nedenle, kadınlara ve yoksullara

eşit muamele edilmemekte başka bir deyişle, aile ya da aşiret bağlarına dayanarak karar verilmektedir (NATO Parliamentary Assembly, 2011: 6 - 7).

Bu nedenle, Afganistan hükümeti ve uluslararası toplum, hukukun üstünlüğünü temel önceliklerinden biri haline getirmelidir. Çünkü sadece işleyen ve demokratik bir yargı sisteminin oluşturulmasıyla hukuk eğitimi, dava yönetimi, veri toplama ve adli yardım desteği Afganistan'da uzun vadeli istikrarı sağlayacaktır. Ancak bu sürecin başarılı olabilmesi için Afganistanlılarla birlikte onların ihtiyaçlarını kendi geleneklerine göre ele almak gerekmektedir.

3.3.4. Yolsuzluk

Yolsuzluk işlem maliyetlerini artırarak ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi yavaşlatır. Bu, öngörülebilirliği azaltır ve belirsizliği artırır. Ayrıca, yabancı sermayeye ihtiyaç duyan ekonomilerde yatırımcıların cesaretini kırarak ciddi sorunlar yaratmaktadır. Büyük ölçekli düzenlemeler, bürokrasi ve kırmızı çizgiler rant arayışı için ortam oluşturur. Hükümetin hesap verebilirliğini baltalayan, hükümete olan güveni tahrip eden, devlet kurumlarının meşruiyetini zedeleyen yolsuzluk, Afganistan'ın büyümekte ve genişlemekte olan bir sorunudur (Arslan, 2016: 51).

3.3.4.1. Yolsuzluğun Kapsamı

Yolsuzluk, Afganistan'da köklü, sistematik ve yaygın bir sorundur. Asya Vakfı'nın 2017 anketine katılanların %83,7'si yolsuzluğun temel bir sorun olduğunu söylemiştir. 2018 Ulusal Yolsuzluk Araştırması'na göre, katılımcıların %72'si yolsuzluğun son iki yılda daha önemli bir sorun haline geldiğine inanmaktadırlar. Buna ek olarak, Afganistanlıların dörtte birinden fazlası son 12 ayda yolsuzluk yaşadığını ve dörtte biri de geçen yıl adam kayırmacılığın (nepotism) kurbanı olduğunu bildirmiştir. Yolsuzluğun boyutu, halkın güvenini ciddi şekilde olumsuz etkilemiş ve Ulusal Yolsuzluk Anketi'ne katılanların büyük çoğunluğu (%73) kamu hizmetlerinin sağlanmasından sorumlu olan kurumlara güvenmediklerini bildirmiştir (Bak, 2019: 3).

Nitekim, bu rakamların da gösterdiği gibi, Afganistan dünyadaki en yozlaşmış ülkeler arasında yer almaktadır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'ne göre 180 ülke arasında 172. sırada yer alıp, 100 üzerinden 15 puan almaktadır (0 "en çok yolsuz" ve 100 "en az yolsuzu" göstermektedir). Bu veri, Afganistan'ı dünyadaki en

çok yozlaşmış sekizinci ülke yapar. Dünya Bankası Küresel Yönetişim Göstergeleri (2017) de benzer bir tablo çizmektedir. Burada Afganistan, hükümetin verimliliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluk kontrolü açısından dünyanın en kötü performans gösteren 10 ülkesi arasında yer almaktadır. Aynı şekilde OECD'nin raporlara göre Afganistan dünyanın "son derece kırılğan" ülkeleri arasında da yer almaktadır (Bak, 2019: 4).

3.3.4.2. Yolsuzluk Biçimleri

Yolsuzluk biçim açısından genel olarak büyük ve siyasi yolsuzluklar ve küçük yolsuzluklara ayrılmakta ve bunlar daha iyi anlaşılması için aşağıda detaylı bilgi verilmektedir.

3.3.4.2.1. Büyük ve Siyasi Yolsuzluk

NATO'nun 2001'de Afganistan'ı işgalinin ardından, Afganistan hükümeti şu sorunla karşı karşıyadır: Güvenliği sağlamak için bir dereceye kadar eski savaş ağalarına güvenmesi gerekmektedir ancak aynı zamanda şiddeti kontrol edebilmek için bu eski savaş ağalarının otoritesini azaltması gerekmektedir. Taliban karşıtı isyanı sürdürmek ve Taliban'dan sonra hükümetin ayakta kalmasını sağlamak için savaş ağalarının önemli rolleri bulunmuş ve bu yüzden hükümette ayrıcalıklı pozisyonlar elde ederek devlet yapısına dahil edilmişlerdir. Kısacası, Afganistan devleti garip bir paradoksla karşı karşıyadır. Devletin merkezini oluşturan liberal demokrasi kurumları, barış çabalarında yabancı bağışçılar tarafından desteklenir ve büyük kesimi savaş ağalarına ve milislere bağlıdır. Savaş ağalarının Afganistan devlet aygıtına katılım stratejisi kısmen onları bir araya getirmek için gerekli görülürken, aynı zamanda başlangıçta liberal barış inşa projesi uygulandığında, savaş ağalarının bürokratlara dönüşeceği varsayımına dayanmaktaydı. Ancak, bu strateji güçlü ve silahlı elitler tarafından devletin bir kısmının ele geçirilmesine yol açmıştır. Bu nedenle, birçok Afganistanlı analist ve akademisyenler, Afganistan siyasetini neopatrimonyal¹¹ olarak nitelendirmektedirler. Başka bir deyişle devlet, bu elitler için kiralalarını ve diğer harcamalarını karşılamak için erişilebilen ve kontrol

¹¹ Patrimonyalizm, yetkililerin müşterilerinin sadakatini sağlamak için hükümet kaynaklarını kullandığı bir sosyal hiyerarşi sistemidir. Devlet yapılarında yukarılardan küçük köylerdeki bireylere kadar ulaşabilen gayri resmi bir patron-müşteri ilişkisidir. Neopatrimonyalizm, devletin bürokratik yapısından üstüne geçebilir veya onun yerini alabilir, çünkü gerçek güç, yüksek pozisyonlarda olan kişilerden ziyade gayri resmi bağlantıları olan kişilerin ellindedir. Buna yapılan diğer eleştiriler ise yozlaşmış bir uygulama olduğu ve siyasi kurumları ve hukukun üstünlüğünü zayıflattığıdır.

edilebilen bir kaynak biçimi haline gelmiştir. Afganistan yerel politikacıları, diğer aktörlerin işbirliğiyle merkezi politik olarak güçlendirmek yerine, Afganistan hükümetinin reform yapma kabiliyetini ciddi şekilde kısıtlamıştır (Bak, 2019: 4).

Bu yönetim sistemi yüksek düzeyde siyasi yolsuzluğa yol açar ve bu sistemin özellikle seçimlerde daha belirgin olduğu görülmektedir. 2009, 2014 ve 2020 seçimlerinde son derece düzensiz oy kullanma modelleri ve dolandırıcılık gözlenmiştir. Örneğin; Nisan 2014'te, önemli tartışmaların ortasında olan Afganistan, üçüncü cumhurbaşkanlığı seçimini 11 adayla yapmıştır. Nisan seçimlerinde hiçbir aday gereken oy çoğunluğunu alamamış (Abdullah oyların %45'ini, Ghani ise %31.6'sını aldı) ve Afgan Anayasası gereğince seçimlerin ikinci turu 14 Haziran 2014'te yapılmıştır. Nisan seçimleri sırasında oy kullanma usulsüzlükleri ve ihlalleriyle ilgili 3000'in üzerinde resmi şikayette bulunulmuştur. 14 Haziran 2014'te cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turu yapılarak Ghani, Abdullah'ın yüzde 43,6'sına kıyasla yüzde 56,4 oyla seçimi kazanmıştır. Bu oylama çok tartışmalı olduğundan dolayı sonuçlar 21 Eylül'e kadar açıklanmamıştır. 2009 ve 2020 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de benzer bir sonuç gözlemlenmiştir (Johnson, 2018: 2). Bazıları, sonuçların önceden ayarlandığını ve aslında ne mevcut Cumhurbaşkanı Ashraf Ghani ne de eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'nin sırasıyla 2014 ve 2009 seçimlerini kazandıklarını iddia etmektedir (Bak, 2019: 5).

Bu neo-patrimonyal hükümet sistemi hükümetin üst kademeler için büyük bir dokunulmazlık hakkının doğmasına yol açmıştır. İlk seçimlerden sonra parlamento üyelerinin %40'ının uyuşturucu kaçakçıları, silahlı grup liderleri, ağır şekilde insan haklarını ihlal edenlerden oluştuğu iddia edilmektedir. Başka bir deyişle, bir iş (veya bir parlamento koltuğu) nakit olarak satın alınabilir durumdadır (Bak, 2019: 5).

3.3.4.2.2. Küçük Yolsuzluk

2018'de 4,6 milyon yetişkin Afganistanlıların rüşvet ödedikleri tahmin edilmektedir. Rüşvet genellikle güvenlik hizmetlerini karşılama, iş başvurusu yapma, sağlık tesislerini kullanma ve hatta okullara özellikle de üniversitelere kabul edilme sürecinin bir parçası olmuştur. Afganistan'daki rüşvetin çoğu yetkililer tarafından talep edilmekte ve ulusal yolsuzluk anketine katılanların % 63'ü belirli bir hizmeti almanın "başka yolu olmadığı için" rüşvet verdiklerini söylemişler. Afganistan Kamu Politikası Araştırma Örgütü (*Afghanistan Public Policy Research Organization*, APPRO 2017), vergi makamları tarafından rüşvet alma yöntemlerinin daha karmaşık,

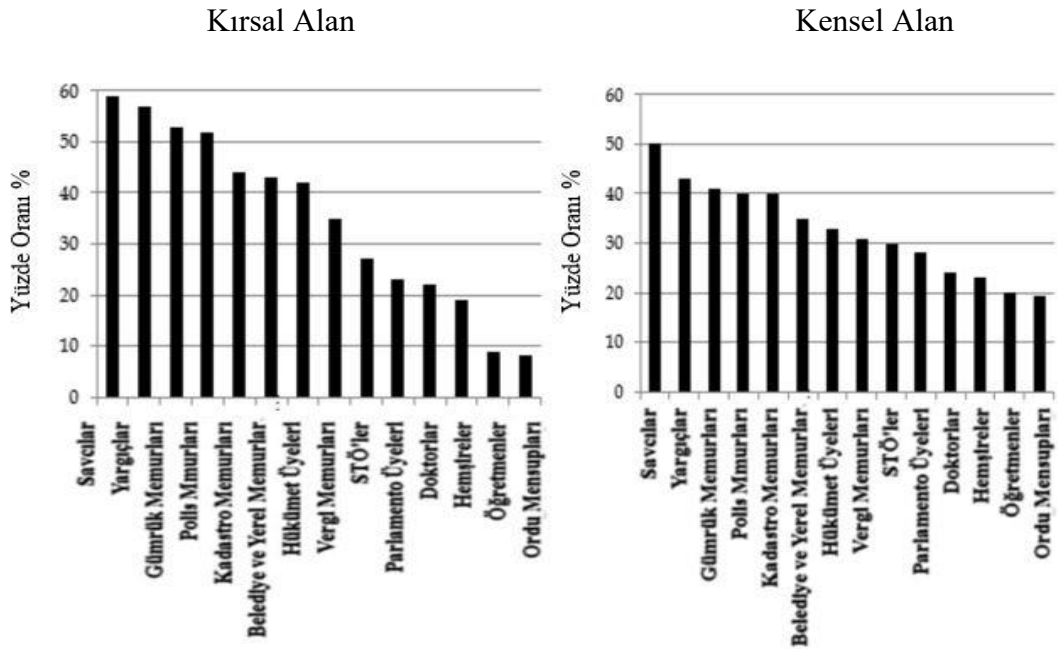
çeşitli ve aynı zamanda daha açık hale geldiğini bulmuştur. Örneğin, bir vergi mükellefi, vazgeçip rüşvet vermeyi kabul edene kadar vergi ödeme süreci karmaşılaştırılmaktadır. Vergi memurları da rüşvet istemede belirledikleri sözcüklerle adeta rüşvet dili geliştirmişlerdir ("terliklerim yırtıldı" veya "ev kiramı ödemedim" gibi). Birçok vergi mükellefi ve devlet hizmetlerine ihtiyaç duyan vatandaşlar, yolsuzluk yapan yetkililerle irtibata geçmek için Kemişenkar adıyla anılan, aracılık eden insanlara başvururlar (Bak, 2019: 5).

Afganistan Yolsuzlukla Mücadele, İzleme ve Değerlendirme Komitesi'nin son bulguları bu ülke halkının 2018 yılında devlet kurumlarına 1 milyar 650 milyon dolar rüşvet ödediklerini göstermektedir. Ancak, 2018'de Afganistan'ın toplam milli geliri yaklaşık iki buçuk milyar dolar olduğunu açıklamıştır (Tesnim Haber Ajansı, 2020).

3.3.4.3. Risk Altındaki Sektörler

Anketler, Afganistan halkının yargı organlarını (başsavcı ofisleri, mahkemeler vs.), eğitim kurumlarını, kamu görevlilerini, politikacıları, polisi ve kamu hizmeti kurumlarını yolsuzluğa en çok maruz kalan kurumlar olarak gördüğünü ve en yüksek rüşvet oranlarına sahip olduğunu göstermektedir (Bak, 2019: 6 - 7).

Tablo 3. 2. Afganistan'da Rüşvet Olaylarının Kurumsal Dağılımı

Kaynak: Wardak, 2011: 13

SONUÇ

Afganistan, tarih boyunca her zaman siyasi ve jeopolitik zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Şiddet ve çatışma Afganistan'a yabancı değildir. 19. yüzyıldaki "Büyük Oyun" ya da İngiliz-Rus oyunu, bu ülkedeki paydaşlar tarafından yürütülen sayısız savaşın açık bir göstergesidir. Son kırk yılda yaşanan ihtilaflar, çatışmalar ve savaşlar incelendiğinde, bu ülkenin bölge ve dünyadaki en önemli kriz ve çatışma merkezlerinden biri olduğu açıkça görülmektedir. Elbette Afganistan'daki bu kaotik durumun kaynağının belirlenmesinde zayıf hükümet, modern öncesi sosyal bölünmelerin devamı, çoklu etnik-kabile ve dini bölünmeler, coğrafi-dilsel, etnik-kabile gelenekleri, devlet-millet homojenliğini ve kurumsallaşma zayıflığı, büyük uluslararası güçlerin farklı çıkarları ile Afganistan'da istedikleri değişiklikleri yapmak için Afganistan'ın içişlerine karışmaları vd. konularının incelenmesi gerekmektedir.

Bir ülkenin farklı bölgelerinin ve etnik kökenlerinin tek bir birimde birleştirmesi gerekmektedir, böylece ülkenin tüm sakinleri de vatandaşlık sorumluluklarını ve ülkeye sadakatlerini gösterecektir. Bu görev, herhangi bir ülke için en zor görevlerden biridir. Afganistan'da bölünme, gerginlik ve çatışma yaratan ve Afganistan'ın birliğini ciddi şekilde tehlikeye atan birçok ırksal, dilsel ve dini azınlık bulunmaktadır. Afganistan tarihinin ve siyasi gerçekliğinin açıkça gösterdiği gibi, ülkenin siyasi sistemi etnik ve kabile geleneklerine dayanmaktadır. Bu nedenle, halk arasında birlik ve beraberlik yaratma ve aşiretlerin verimli bir hükümet çerçevesinde bir arada yaşamasına zemin sağlama çabaları tamamen başarısız olmuştur. Ayrıca, Afganistan'daki siyasi olayların seyri, gruplaşmanın ve etnik çatışmaların, farklı tarihsel dönemlerdeki çatışmaların ve anlaşmazlık konularının iç ve dış faktörlerin etkisiyle her zaman dalgalı ve değişken olduğunu göstermektedir. Bu dalgalanmalar, konunun hassasiyetine, durumuna ve mevcut imkanlara göre farklı şekillerde kendini göstermektedir. Afganistan halkı arasında ulusal kolektif ruh, vatanseverlik, ulusal çıkar anlayışı ve tercihi bulunmamaktadır. Afganistan'ın karmaşık ırksal ve etnik matrisinin istikrarsız doğası, ulusal rakiplerin dış politika ve ekonomi alanındaki stratejileri, ülkedeki istikrarsızlık riskini her zamankinden daha fazla artırmıştır. Dolayısıyla Afganistan'ın egemenliğine yabancı aktörlerden ziyade yerel aktörler daha fazla tehdit oluşturmaktadır. Elbette bazı durumlarda karmaşık ve çok katmanlı iç ve dış faktörlerin birleşimi güvenlik krizi yaratabilir. Bu durumda,

hükümet meşruiyetinin zayıflığı, birlik eksikliği ve millet-devletin zayıflığı gibi iç krizler, siyasi parçalanmanın temelini oluşturur. Siyasi, idari ve sosyal uyum açısından Afganistan hükümeti bir gerileme ve kargaşa içinde bulunmaktadır. Hükümetin meşruiyeti şu anda çok zayıftır ve hatta sivil kurumlarıyla birlikte egemen bir meşru güç yoktur da denebilir.

Tarihsel süreçte Afganistan kamu yönetimini daha etkin ve verimli kılmak için birçok yenilik ve iyileştirme çabaları yapılmıştır. Özellikle uzun yıllar süren çatışma ve savaşlardan sonra ülkenin yönetiminde değişikliklere gidilmiştir. Ancak yapılacak değişikliklerin genel olarak yasa düzeyinde kaldığı ve pek çok konuda uygulanmadığı görülmektedir. Afganistan'da alt düzeyde yerel kurumlar kurulamamıştır. İl meclislerden hariç diğer meclisler de kurulamamıştır. İlçe meclisi, köy meclisi ve belediye seçimleri gibi konulara hükümet odaklanamamıştır. Bu alanlarda seçimler yapılamamış ve ilgili yönetimler -meclisler- teşkil edilememiştir.

Afganistan kamu yönetimi sistemi incelendiğinde, hukuki olarak tesis edilmiş ancak fiiliyatta hayata geçirilememiş idari birimler ve aktörler ile hukuken bir varlığa sahip olmamakla birlikte geleneksel varlığını devam ettiren illegal aktörler ve oluşumlar bir arada bulunmaktadır. Olması gereken ile mevcut olanın tezat bir şekilde bir arada bulunması, sistemin meşruluğu konusunda tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu olumsuz tablonun, hukukun ve kamu gücünün halk tarafından içselleştirilmesine olumsuz etki ettiği düşünülmektedir.

Demokratik ülkelerde kurumların uygulamaları kanuna uygun olur. Ancak geri kalmış ülkelerde uygulamalar kişisel, kabilesel, parasal ve siyasi etkilere göre belirlenir. Şüphesiz ki kabile ve kişisel taassubu ve ilgili çatışmalar da Afganistan toplumunu etkileyen bir diğer sorun olmuştur. Afganistan kamu yönetiminde yaşanan bu temel sorunlar, beraberinde yolsuzluğun birçok kamu kurum ve kuruluşunda neredeyse açık bir şekilde yapılmasına sebep olmaktadır. Topluluk düzeyinde işlerini doğru ve kusursuz bir şekilde yapmaya çalışan çok az insan bulunmaktadır.

Afganistan'da hükümet, ülkenin istikrarını engelleyen çeşitli sorunlarla uğraşmaktadır. Etnik gerilimler, yolsuzluk, yıpranmış ekonomik sistemi, artan isyan ve olası ayrılıkçı eğilimlerin yayılması ülkenin karşı karşıya olduğu mevcut zorluklardır. Afganistan'ın merkezi üniter hükümeti bu zorlukların üstesinden gelmede büyük bir başarı elde edememiştir. Federal bir hükümet sistemine geçiş, bu

zorlukların üstesinden gelebilecektir. Afganistan'ın yerel nüfusuna tarihsel olarak güçlü merkezi hükümetlerin müdahaleleri söz konusu olmuştur. Krallardan PDPA'ya, oradan Sovyetlere ve son olarak Taliban'a, halk yaşamına yüksek derecede müdahaleler edilmiştir. Bu koşulların her birinin güçlü merkezi hükümete karşı büyük bir memnuniyetsizliğe neden olduğu görülmektedir. Bu memnuniyetsizlik ayaklanmaya ve sonunda o hükümetin devrilmesine yol açmıştır. Geçmişten gelen benzer memnuniyetsizlikler, Kabil'deki merkezi hükümete karşı da ortaya çıkmaya başlamaktadır. Diğer ülkelerdeki federal hükümet sisteminin, benzer memnuniyetsizliklere yol açmayan etkili bir yönetim biçimi sağladığı görülmüştür. Federal sistem ulusal hükümetin gücünü ve ekonomik gelirin paylaşım yeteneklerini geliştirir. Çatışmanın barışçıl bir şekilde çözülmesine imkan sağlar ve aynı zamanda merkezi hükümete yönelik etnik ve kültürel memnuniyetsizliği hafifletir.

Afganistan hükümeti ülke genelindeki nüfuz eksikliğinden kaynaklanan sorunları çözmeye çalışmakta, ancak bu soruna hükümetin yüksek derecede etkisi bulunmamaktadır. Ülkenin yüzde 25'inden fazlasında iyi yönetim sağlamak için ne siviller ne de askeri yöntemler etkili olmuştur. Yerel alandaki bu temsil eksikliği ayrıca istikrar, güvenlik, geçim ve hukukun üstünlüğü gibi temel hizmetleri de etkilemektedir. İnsanlar hayatlarında hükümetin ağır müdahalesini istememekle birlikte temel hizmetlerin sağlanmasını beklemektedirler. Federal yönetim sistemine ağır bir şekilde müdahale olmaksızın Afganistan'da yönetim kurulabilir ve bu sistemle birlikte nüfuz seviyesi de artırılabilir.

Etnik gerilim Afganistan kültürünün tarihsel bir parçası olmuştur ve meydana gelen aksaklıklar, bölgenin etnik bölünmelerini ve duygularını görmezden gelen yapay bir hükümetin yan ürünüdür. Afganistan'da oluşturulan iller ve ilçeler etnik grupları bölmüştür ve tarih boyunca defalarca azınlık haline gelen gruplar, büyük gruplar tarafından kendi bölgelerinden çıkarılmıştır. Dünya çapında benzer etnik gerilimler ulus devletin başarısızlığına yol açmış ve ülke için zorluklar yaratmıştır. Afganistan, ayrıca iç isyan nedeniyle sayısız zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Taliban, İŞİD ve El Kaide gibi gruplar yerel halkın üstünde ve onların gönüllerini kazanmak için hükümet varlığının boşluklarından ve etnik gerilimlerden yararlanıp yerel istikrarını sağlamaktadırlar. Böylece bu hizmetlerin temel sağlayıcıları olmaya devam etmektedirler. Federal yönetim sisteminin isyancıları gayri meşrulaştırma konusunda büyük bir yeteneğe ve potansiyele sahip olduğunu göstermiştir. Bunu,

yerel nüfusa yönelik hizmetleri, desteği, etnik gerilim ve memnuniyetsizliklerini azaltarak başarmaktadır. Afganistan'ın, isyancıların etkilerini, etnik gerilim ve memnuniyetsizliklerini, ekonomik kalkınma zorlukları, yolsuzlukları vs. zorlukları etkili bir şekilde ortadan kaldırmak için federal bir yönetim sistemi kullanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1964 Afganistan'ın Anayasası.

2004 Afganistan'ın Anayasası.

Afganistan'ın 2018 Belediye Kanunu. Erişim Tarihi: 19 Ekim, 2020. <https://km.gov.af/>.

AHMADİ, Mohammad Nabi ve ISMAİLZADEH, Majid. (2014). *Afganistan'ın Demokrasisi, Fırsatlar ve Zorlukları Üzerine Yazılar*. Afganistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü. Amiri Yayınları. Kabil_Afganistan.

AHMADİ, Mohebshah. (2019). *Afganistan Hükümet Modeli*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKAD, Mehmet Tanju. (2012). “*Büyük Oyun*”un odağı: *Afganistan*. Erişim Tarihi: 4 Eylül 2020. <http://www.anafikir.gen.tr/bueyuek-oyunun-oda-afganistan/>.

AKBARYAAR, Frozan. (2020). *Afghanistan's Governmental Structure In The Post - Bonn Era*. International Journal of Political Science and Governance. Jindal Global University India. Erişim Tarihi: 20 Eylül, 2020. <http://www.journalofpoliticalscience.com/uploads/archives/2-1-7-282.pdf>.

AKSA, Nargis. (2016). *Etnik ve Etnik Çeşitliliğin Afganistan'daki Krizin Oluşumu Üzerindeki Etkisi*. İslam Dünyasının Jeopolitik Krizi Üzerine İlk Uluslararası Konferans. Tahran: İslam Dünyası Gelecek Araştırma Enstitüsü. Erişim Tarihi: 02 Ocak, 2020. https://www.civilica.com/Paper-ICGCIW01-ICGCIW01_007.html.

ALAN, Melih. (2020). *Yerel Yönetim Reformu Sonrası Yerel Yönetim Mali Tablo Verilerinin Analizi ile Yönetim Karar ve Stratejik Planlara Etkileri: Bursa Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Bursa Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ANNA, Larson. (2009). *Afghanistan's New Democratic Parties: A Means to Organise Democratisation?*. Briefing Paper Series, Afghanistan Research and Evaluation Unit.

ARSLAN, Mustafa. (2016). *Afganistan'da İstikrarsızlık ve Temel Sebepleri*. International Journal of Business, Economic and Management Perspectives (İJBEMP).

AYOUBİ, Mirwais. (2018). *Afganistan 2004 Anayasası Işığında Kamu Yönetimi Teşkilatı*. Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi. Erişim Tarihi: 8 Eylül, 2020. www.areu.org.af.

- BAK, Mathias. (2019). *Corruption in Afghanistan and the role of development assistance*. Transparency International. U4 Anti-Corruption Helpdesk.
- BARFIELD, Thomas. (2010). *Afghanistan: a cultural and political history*. New Jersey: Princeton University Press, 41 William Street, 08540.
- BBC. (2009). *Hafızullah Amin'in Biyografisi, Doğumdan Ölüme Kadar*. Erişim Tarihi: 06 Ağustos, 2020. https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/12/091222_a-jadi-6th-profile-amin.
- BEKMURADİ, Najibullah. (2014). *2001 Sonrası Siyasi Partilerin Afganistan'da Demokratik Düzene Katkısı*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BOEX, Jamie. (2012). *Exploring Afghanistan's Subnational Fiscal Architecture: Considering the Fiscal Linkages between Villages, Districts, Provinces and the Center*. Urban Institute Center. Erişim Tarihi: 12 Ekim, 2020. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/394581540218232907/pdf/131117WP113515ExploringAfghSubnationalFiscalArchitecture.pdf>.
- Bonn Agreement: *The First International Bonn Conference on Afghanistan*. Bonn, December, 2001.
- BOZATAY Anbarlı Şeniz ve KIZILKAYA Kemal. (2016). *Merkezden Yönetim-Yerinden Yönetim Tartışmalarının Odağında Bir Düzenleme: 6360 Sayılı Yasa Hakkındaki Değerlendirmeler*. Çankırı Karatekin Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 6, Sayı 1.
- CARROLL, Major Bryan. (2009). *Afghanistan as a Federal System with Autonomous Regions*. Kansas: School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College. Fort Leavenworth. Erişim Tarihi: 04 Mart, 2020. <https://pdfs.semanticscholar.org/2b6b/8a0f9353ff9f5ae1d2bbe496469678c978fd.pdf>.
- DEİK, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2011). *Afganistan Ülke Bülteni: genel bilgi*. Erişim Tarihi: 11 Şubat, 2020. <https://www.deik.org.tr/uploads/afganistan-ulke-bulteni.pdf>.
- EBRAHİMİ, Nematullah. (2016). *Afganistan İslami Birlik Partisi'nin İlk Lideri Ölümünden Yirmi Yıl Sonra*. BBC News Persian. Erişim Tarihi: 13 Kasım, 2020. <https://www.bbc.com/persian>.
- ELİÇALIŞKAN, Murat. (2020). *Coğrafya Dünyası: Afganistan*. Erişim Tarihi: 07 Temmuz 2020. www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/afganistan.htm.

- Fox News (2009). *Boris Gromov, Last Russian General Warns US on Afghanistan*. Erişim Tarihi: 10 Ağustos, 2020. <https://www.foxnews.com/wires/2009Feb13/0,4670,EU RussiaAfghanistanAnniversary,00.html>.
- GÖZLER, Kemal. (2009). *Üniter Devlet ve Demokratik Açılım*. Türkiye Günlüğü. Sayı 99.
- GREGORİAN, Vartan, (1969). *The Rise of Modern Afghanistan: A Policy of Reform and Modernization*, USA: Stanford University Press
- HABİB, Shabnam. (2013). *Local Government in Afghanistan: How it Works and Main Challenges*. 21th. Nispacee Annual Conference. Erişim Tarihi: 7 Eylül, 2020. https://www.nispa.org/files/conferences/2013/papers/201304161044150.Paper_Habib.pdf
- HACİYARALI, Farhad. (2011). *Afganistan'ın Etnik Yapısı ve Kimlik Sorunu*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HAYAT, Nasrullah. (2016). *Afganistan'da Yönetim ve Demokrasi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Independent Directorate of Local Governance (IDLG). (2010). *Sub-national Governance Policy*. Erişim Tarihi: 8 Ekim, 2020. <http://jawzjan.gov.af/en>.
- Independent Directorate of Local Governance (IDLG). (2020). *Structure and Organizational Setup of IDLG*. Erişim Tarihi: 6 Ekim, 2020. <https://idlg.gov.af/>.
- JANPARVAR, Mohsin. (2010). *İslam Dünyasının Meseleleri; Afganistan'da Yakınsama ve Uzaklaşma*. Tehran: Trabiati Modares Üniversitesi. Erişim Tarihi: 27 Kasım, 2020. <http://ensani.ir/file/download/article/20120329125056-2155-6.pdf>.
- JOHNSON Chris, MALEY William, THIER Alexander and WARDAK Ali. (2003). *Afghanistan's political and constitutional development*. Overseas Development Institute, London. Erişim Tarihi: 23 Eylül, 2020. <https://www.researchgate.net/publication/237135989>.
- JOHNSON, Thomas. (2018). *The Illusion of Afghanistan's Electoral Representative Democracy: The Cases of Afghan Presidential and National Legislative Elections*. Small Wars and Insurgencies. Published: Oxford Univ Press and Hurst Publishers on Taliban Narratives.
- KARATAŞ, Adnan ve ÇOLAKOĞLU, Elif. (2018). *Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin Devlet Yapısında Yerel Yönetim Sistemi*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 32.
- KHALED, Ahmad. (2008). *Local Governments*. Available at: www.ariaye.com.

- LAPC (*Law on Afghanistan Provincial Councils*). (2005). Bsharat Cultural Institute. Erişim Tarihi: 13 Ekim, 2020. <http://www.bsharat.com/id/ghavanin/0016.html>.
- MARTİNE, Van Bijlert. (2009). *Between Discipline and Discretion Policies Surrounding Senior Subnational Appointments*. Kabul: Afghanistan Research and Evaluation Unit (AREU). Erişim Tarihi: 7 Ekim, 2020. <https://www.refworld.org/pdfid/4a0928722.pdf>.
- Minority Rights Group International. (2018). *World Directory of Minorities and Indigenous Peoples: Afghanistan*. Erişim Tarihi: 22 Haziran, 2020. <https://minorityrights.org/country/afghanistan/>.
- NATO Parliamentary Assembly. (2011). *Governance Challenges In Afghanistan: An Update*. Reported by: Vitalino Canas (Portugal). Erişim Tarihi: 15 Ekim, 2020. <http://www.natopa.int>.
- NİJAT Aarya, GOSZTONYİ Kristof, FEDA Basir and KOEHLER Jan. (2016). *Sub-National Governance in Afghanistan: The State of Affairs and the Future of District and Village Representation*. AREU and German Federal Ministry of Economic Cooperation and Development Issues Paper.
- NOUROOZİFAR, Sayed Abdulrahem. (1941). “*Local Government and Municipalities*”.
- OLİVER, Rawa. (1990). *Afganistan: İslam ve Siyasal Modernizm*. Tercüme: Abolhassan Sarv Moghadam. Mashhad: Astan Quds Razavi. Erişim Tarihi: 9 Eylül, 2020. <http://www.afghandata.org:8080/xmlui/handle/azu/254>.
- Onuncu Kalkınma Planı. (2014). *Yerel Yönetimler*. Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- ÖZTOPRAK, Abdullah Abid. (2011). *Yönetişim Yaklaşımı ve Belediyeler: Yönetişim Göstergeleri Açısından Malatya Belediyeleri Araştırması*. Konya: Selçuk Üniv. Doktora Tezi
- QADERİ, Ali. (2013). *Afganistan'ın Siyasi Partileri ve Nasıl İşledikleri*. The Daily Afghanistan. Erişim Tarihi: 05 Kasım, 2020. <http://dailyafghanistan.com/>.
- RASOULİPOUR, Morteza. (2008). *İngiltere İran'ı Kelepçeli Rusya'ya Teslim Etti*. İran: İran Beşeri Bilimler ve Kültürel Çalışmalar Enstitüsü. Erişim Tarihi: 4 Eyl. 2020. <http://ensani.ir/fa/article/128098/>.
- RUBİN, Barnett. (2006). *Afganistan's Uncertain Transition From Turmoil to Normalcy*. USA: The Council on Foreign Relations

- RUTTIG, Thomas. (2006). *Islamists, Leftists – and a Void in the Center. Afghanistan's Political Parties and where they come from (1902-2006)*. Konrad Adenauer Foundation, Kabul/Berlin. Erişim Tarihi: 05 Kasım, 2020. <https://www.afghanistan-analysts.org/>.
- SALTMARSHE, Douglas ve MEDHİ, Abhilash. (2011). *Local Governance in Afghanistan: A View from the Ground*. Kabul: Afghanistan Research and Evaluation Unit.
- SHEFAYİ, Ahmad. (2014). *The presidents of Afghanistan from Daud khan to Hamid Karzai*. BBC. Erişim Tarihi: 18 Eylül, 2020. https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/05/140520_k05_karzai_legacy_afghan_president.
- SOBACI, Mehmet Zahid. (2007). *Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler*. Yönetim Bilimleri Dergisi.
- SUROSH, Esmatullah. (2018). *Afganistan’ın Etnik Gruplar Arasındaki Çatışmaların Temel Nedenlerinin Analiz*. Erişim Tarihi: 16 Haziran, 2020. <https://kafkassam.com/afganistanin-etnikgruplararasindakicatismalarin-temel-nedenlerinin-analiz.html>.
- ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin. (2004). *18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan’ın Jeostratejik Önemi*. Erişim Tarihi: 23 Temmuz, 2020. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/421919>.
- T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2017). *Afganistan Ülke Raporu*. Erişim Tarihi: 17 Eylül. 2020. <https://www.kutso.org.tr/wpcontent/uploads/2017/06/Afganistan.pdf>.
- TANNER, Stephen. (2002). *Afganistan*. Cambridge: De Capo Press.
- TEİJGELER, René. (2009). *Afghan Political Parties: A Short Outline*. LtCol Rene Teijgeler CULAD, ISAF RC South. Erişim Tarihi: 11 Kasım, 2020. www.cultureindevelopment.nl.
- TEKNECİ, Nevzat. (2020). *Academia: Afganistan Devlet Yapısı ve Kamu Yönetimi*. Erişim Tarihi: 06 Haziran, 2020. <https://ksutr.academia.edu/NevoTekin>.
- Tesnim Haber Ajansı. (2020). *Son İstatistikler; Afganistan’da İnsanlar Ne Kadar Rüşvet Ödemıştır?*. Erişim Tarihi: 10 Aralık, 2020. www.tasnimnews.com/.
- The Asia Foundation. *Afganistan in 2009 “A Survey of The Afghan People”*. Erişim Tarihi: 11 Ağustos, 2020. <http://www.asiafoundation.org/resources/pdfs/Afganistanin2009.pdf>.
- VARCAN Nezh, TARAKTAŞ Abdurrahman ve HACIKÖYLÜ Canatay. (2013). *Yerel Yönetimler*. Anadolu Üniv. Eskişehir.

- WARDAK, Ali. (2011). *State and Non-State Justice Systems in Afghanistan: The Need for Synergy*. U.Pa.J.Int'lL.(vol.32:5).
- YAREE, Tahera. (2019). *ABD Müdahalesi Sonrasında Afganistan'da İdarenin Yerel Örgütlenmesi: Türkiye Örneğinde Bir Değerlendirme*. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi. Cilt: 2, Sayı: 1.
- YILMAZ, Aliye. (2010). *Emanullah Han'ın Islahatları ve Atatürk*. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:21. Erişim Tarihi: 12 Eylül, 2020. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117928>.
- YUSOFİ, Sayed Hanan. (2013). *Afganistan'da Siyasi Partiler (1990-2010)*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ZEKİ, İzzetullah. (2015). *1973 Sonrası Afganistan'da Siyasal Partilerin Gelişmesi Ve Cünbiş Partisi Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZ GEÇMİŞ

Ehsanullah SHAHRİYAR, 30.04.1993 tarihinde Afganistan'da doğdu. Quliaqol Lisesi'ni bitirdikten sonra Balkh Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Fakültesi'nden 2015 yılında mezun oldu. Mezuniyetinden 2017'ye kadar Qodos Khell firmada İdari Müdür olarak görev yapmıştır. İyi derecede İngilizce/ Farsça ve Peştuca bilmektedir.

İletişim Bilgileri

E mail: jamal.ehsanullah@gmail.com

jamal.ehsanullah@yahoo.com

Telefon : +905346760166

ORCID ID: 0000-0002-7945-8668

Kazanılan Ödüller, Teşvikler ve Burslar

1. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) Bursu
2. Erasmus Bursu